

รายงานการวิจัย
บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
THE ROLE OF THE VATĀ APPEAR IN TRIPITAKA

แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม
พระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวฑฺฒโน

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
คณะศาสนาและปรัชญา ทุนเพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่ตำแหน่งทางวิชาการ
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รายงานการวิจัย
บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
THE ROLE OF THE VATĀ APPEAR IN TRIPITAKA

แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม
พระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวุฑโฒ

รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
คณะศาสนาและปรัชญา ทุนเพื่อเตรียมความพร้อมเข้าสู่ตำแหน่งทางวิชาการ
สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ประจำปีงบประมาณ 2564

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

งานวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความมีอยู่ของเทวดา
หลักธรรมของเทวดา บทบาทของเทวดาในพระไตรปิฎก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยใช้ข้อมูลเอกสารจาก
พระไตรปิฎกและข้อมูลสัมภาษณ์จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ แม่ชี นักวิชาการด้าน
พระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน จำนวน 40 รูป/คน

ผลการวิจัย พบว่า เทวดาในพระไตรปิฎกสถิตในสวรรค์ 26 ชั้น คือเทวดากามาวจร 6 ชั้น
อยู่ได้ด้วยอาหารทิพย์ รูปพรหม 16 ชั้น อรูปพรหม 4 ชั้น อยู่ได้ด้วยฌานสมาบัติ หลักธรรมของเทวดา
คือโลกपालธรรม สุจริตรธรรม สัมปทา วัตรบพ สัปปริสธรรม อริยทรัพย์ บุญกิริยาวัตถุ เทวดามี
บทบาทในการดำรงตนอยู่ในเทวธรรม จอมเทพมีหน้าที่ปกครองเทวดาบริวาร และอารักขามนุษย์ผู้
บำเพ็ญสมณธรรมและช่วยเหลือมนุษย์ที่ยากจนแต่มุ่งมั่นทำความดี

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ให้ข้อมูล พบว่า เทวดาสถิตอยู่ในสวรรค์ มีอิทธิฤทธิ์ปาละเป็น
หลักธรรม มีบทบาทในอุดมคติคือทำให้มนุษย์เกิดแรงบันดาลใจในการทำ ความดี ละเว้นความชั่ว ส่วน
บทบาทในสวรรค์จอมเทพทำหน้าที่ปกครองเทวดา และมีการอุปฐากหรือสนทนาธรรมกับ
พระพุทธเจ้าหรือพุทธสาวก

คำสำคัญ : 1. บทบาท 2. เทวดา 3. หลักธรรม

ABSTRACT

This research is a qualitative research. Its purpose is to study the existence of deities. Principles of deities and roles of deities in the Tripitaka. The tools used in this research were documents from Buddhist scriptures and interviews from informants consisting of monks, nuns, Buddhist scholars and Buddhists, totaling 40 person.

The research results found that the deities in the in the Tripitaka who reside in the 26 levels of heaven are the 6 levels of deities who live on divine food. Rupabrahma 16 and Arupabrahma 4 live with contemplation. The principles of the gods is shame and moral fear, good conduct, fulfillment, Vattapada, virtue of the righteous, noble treasure and way of making merit. The gods must live in the divine virtue. The great Deva has the duty to rule over the deities and protect human beings who practice asceticism. He helps poor human beings who aim for good deeds also.

From the interviews with the informants, it was found that deities reside in heaven having morality as a principle. Those gods are symbols for humans to do good deeds and avoid all bad. As chief Deva have the duty to rule the gods and having a care or dharma conversation with the Buddha and the disciples in Buddhism.

Keywords : 1. Roles 2. Deities 3. Principles

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยเชิงคุณภาพฉบับนี้สำเร็จด้วยดี เพราะได้รับความอนุเคราะห์จากหลายฝ่าย ขอขอบพระคุณ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยญาณสังวร ที่จัดสรรทุนในการทำวิจัย พระมหาฉัตรชัย สุนตตชโย, ผศ.ดร. พระมหามหวินทร์ ปุริสุตตโม, ผศ.ดร. รองศาสตราจารย์ ดร.ศรีศักดิ์ สุนทรไชย ผู้เชี่ยวชาญได้ชี้แนะในการเขียนงานวิจัยด้วยดีตลอดมา

ขอขอบพระคุณพระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร. คณบดีคณะศาสนาและปรัชญา และ ผศ.ดร. บุญร่วม คำเมืองแสน ที่ให้การสนับสนุนในการทำวิจัย

ขอขอบคุณผู้เชี่ยวชาญทางพระพุทธศาสนาที่ให้คำปรึกษาแนะนำ ตรวจสอบความถูกต้อง แก้ไขข้อบกพร่องในการทำวิจัย

ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่อำนวยความสะดวกได้ให้ความร่วมมือตอบข้อสัมภาษณ์ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการทำวิจัยครั้งนี้

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า รายงานการวิจัยเรื่องนี้เป็นประโยชน์แก่มหาวิทยาลัย มหามกุฏราชวิทยาลัย สถาบันวิจัยญาณสังวร คณะศาสนาและปรัชญา สถาบันการศึกษา อาจารย์ นักศึกษา และบุคคลทั่วไป

แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม, ดร.

หัวหน้าโครงการวิจัย

10 ตุลาคม 2566

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
สารบัญ	ง
สารบัญคำย่อ	ฉ
 บทที่	
1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
1.2 ปัญหาวิจัย	2
1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย	2
1.4 นิยามศัพท์	2
1.5 ขอบเขตของการวิจัย	3
1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	3
1.7 หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้	3
 2 แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	4
2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเทวดา	4
2.2 ความหมายของเทวดา	7
2.3 การอุบัติและจติของเทวดา	8
2.4 สถานที่สถิตของเทวดา	10
2.5 เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	36
2.6 สรุปกรอบแนวความคิด	40
3 วิธีดำเนินการวิจัย	41
3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	41
3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	41
3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	42
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล	43

3.5 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล	43
4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	44
4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสาร	44
4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์	63
ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป	63
ตอนที่ 2 บทบาทของเทศบาลในพระไตรปิฎก	63
ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ	67
5 สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	68
5.1 สรุปผลการวิจัย	68
5.2 อภิปรายผลการวิจัย	74
5.3 ข้อเสนอแนะ	79
บรรณานุกรม	81
ภาคผนวก	84
ประวัตินักวิจัย	117

สารบัญคำย่อ

การใช้คำย่อพระไตรปิฎกสำหรับอ้างอิงในงานวิจัยนี้ คือ พระไตรปิฎกสยามรัฐ ภาษาไทย. (2563). พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย. ซึ่งมีคำอธิบายสัญลักษณ์คำย่อและคำเต็ม ดังนี้

คำย่อชื่อคัมภีร์ในพระวินยปิฎก

คำย่อ		คำเต็ม
วิ.มหา.	=	วินยปิฎก มหาวิภังค
วิ.ม.	=	วินยปิฎก มหาวคค

คำย่อชื่อคัมภีร์ในพระสุตตันตปิฎก

คำย่อ		คำเต็ม
ที.ม.	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคค
ที.ปา.	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค
ม.มู.	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก
ส.ส.	=	สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย สคาถวรรค
ส.ม.	=	สุตตันตปิฎก สงยุตตนิกาย มหาวรรค
อง.ทุก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ทุกนิปาต
อง.ติก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ติกนิปาต
อง.จตุกก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย จตุกกนิปาต
อง.ปญจก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย ปญจกนิปาต
อง.สตตก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย สตตกนิปาต
อง.อฏฐก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย อฏฐกนิปาต
อง.นวก.	=	สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย นวกนิปาต
ขุ.ขุ.	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ขุททกปาฐ
ขุ.ธ.	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปาฐ
ขุ.อิติ.	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย อิติวุตตก
ขุ.วิ.	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวตถุ
ขุ.ชา.	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก

ขุ.จุ. = สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส
 ขุ.อป. = สุดตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน

คำย่อชื่อคัมภีร์ในพระอภิธรรมปิฎก

คำย่อ		คำเต็ม
อภิ.วิ.	=	อภิธมมปิฎก วิภังค

การระบุหมายเลขและคำย่อพระไตรปิฎกภาษาไทยจะแจ้ง เลม/ขอ/หนา ตัวอย่างเช่น
 ที.ม.1/25/34 หมายถึง พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เลม 1 ขอ 25 หนา 34

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

เทวดาคือเทพที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติและมนุษย์ สามารถคลब्บันดาลทุกอย่างให้เกิดขึ้นได้ตามคติความเชื่อเรื่องเทวดานั้นเริ่มจากมนุษย์บางคนเกิดความกลัวภัยพิบัติ จึงเกิดความเชื่อว่าอาจมีสิ่งลี้ลับแฝงอยู่ตามธรรมชาติทั้งยังมีอำนาจคลब्บันดาลเหตุการณ์หรือสิ่งต่างๆ ทั้งดีและร้ายให้เกิดขึ้นได้ในสมัยก่อนพุทธกาลมนุษย์เชื่อกันว่าเทวดามีจริงในลักษณะของธรรมชาติ คือในดวงอาทิตย์มีสุริยเทพให้แสงสว่างตอนกลางวัน ส่วนดวงจันทร์จะมีพระจันทร์ซึ่งเป็นเทพส่องสว่างในตอนกลางคืนและเป็นใหญ่กว่าบรรดาดาวนักษัตร พระพายเป็นเทพแห่งลม พระพิรุณหรือพระวรุณเป็นเทพแห่งน้ำและฝน พระแม่ธรณีเป็นเทพแห่งดิน พระอัคนีเป็นเทพแห่งไฟและยังมีการสื่อสารกันระหว่างเทพกับมนุษย์โดยการนำเครื่องบูชาและคำขอไปยังเทพผ่านการเผาไหม้ของไฟ ต่อมา เทวดาในศาสนาพราหมณ์อินเดียจำนวนเพิ่มขึ้น และมีลักษณะเป็นตรีมูรติคือพระพรหมเป็นผู้สร้าง พระวิษณุเป็นผู้รักษา ส่วนพระศิวะจะเป็นผู้ทำลาย ซึ่งแสดงถึงความเป็นเทพศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาแทนเทพธรรมชาติ เทพในฝ่ายร้ายหรือฝ่ายดีก็คือเทวดาที่ทรงไว้ซึ่งพลังอำนาจเหนือมนุษย์

ส่วนเทวดาในพุทธศาสนามักปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ คือในพระวินัยปิฎก มหาวรรค สิกขาบทที่ 1 แห่งภุคคามวรรค กล่าวถึง เทพที่อาศัยอยู่ในต้นไม้ เรียกว่ารุกขเทวดา เมื่อภิกษุตัดกิ่งไม้ไปผูกแขวนของลูกเทวดาขาด เทวดาคิดจะฆ่าภิกษุนั้น แต่ยับยั้งใจไว้ได้เนื่องจากมีทริโอดตัดปะและคิดว่าภิกษุอยู่ในความปกครองของพระพุทธเจ้า จึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงสาธุการว่าดีแล้วเทวดา แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุตัดต้นไม้เองหรือใช้ให้คนอื่นตัด ถ้าภิกษุขึ้นตัดเป็นปาจิตติย (วิ.ม.พ.2/354/471) เทวดายังปรากฏในพระสูตรเรื่องอัมมิกอุบาสก ตอนหนึ่งว่า อุบาสกป่วยหนักนอนฟังธรรมอยู่ในขณะนั้นเทวดานำรถ 6 คันที่ประดับตกแต่งอย่างอลังการมาจากเทวโลก 6 ชั้น เพื่อมารับอัมมิกอุบาสกไปสู่เทวโลกของตน ต่างเชื้อเชิญอัมมิกอุบาสกว่า ท่านจงยินดีในเทวโลกของข้าพเจ้าเถิด อุบาสกผู้ไฝ่ธรรมมีความประสงค์จะฟังสติปัญญาสูตร (ที.ม.10/273/294) จึงยกมือห้ามเทวดาว่า จงรอก่อนๆ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2561: 175) ภิกษุไม่เห็นเทวดาเข้าใจว่าอุบาสกให้หยุดสวดมนต์จึงพากันกลับ ในยมกวรรค ได้พรรณนาว่า ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพ มักช่วยเหลือคนทำความดีที่ได้รับความลำบาก อย่างเช่นพระเถระจักขุบาล (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2561: 24) ได้ทำความเพียรทั้งกลางวันและกลางคืนจนกระทั่งจักขุบอดพร้อมกับการบรรลุพระอรหันต์ ดังนั้น เทวดาในพุทธศาสนามีกำเนิดที่แตกต่างจากเทวดาในศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือ เทวดาในศาสนาพราหมณ์บางส่วนเกิดโดยสยมภู ส่วนเทวดาในศาสนาพุทธนั้น

เกิดมาจากผลแห่งกุศลกรรม มีการบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา เป็นหลักใจ ในอธิธรรมปิฎกพระพุทธเจ้า ตรัสว่าเทวดามีอยู่ 3 จำพวก คือ 1. สมมติเทพ 2. อุปัตติเทพ 3. วิสุทธิตเทพ (อภิ.วิ.35/1104) ในพรรษาที่ 7 พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระอธิธรรมโปรดสันตสุติเทพบุตรพร้อมกับเทวดาจากสวรรค์ชั้นต่างๆ ท้าวหมื่นจักรวาล ที่สุธรรมสภา ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ (พระคัมภีร์สาราณวงศ์, 2546: 13) เมื่อการแสดงอธิธรรมจบลง สันตสุติเทพบุตรได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน ส่วนเทวดาที่เหลือได้บรรลुरुธรรมตามสมควรแก่ตน

ปัญหาเรื่องเทวดานี้ล้วนเป็นปัญหาที่คนทั่วโลกต่างพากันสงสัยมานานแล้ว หากจะมีคำถามว่า เทวดามีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีอยู่จริงเทวดาอยู่ที่ไหน แม้มนุษย์จะเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่หรือไม่ก็ตามทางวิทยาศาสตร์ก็ไม่สามารถพิสูจน์ได้ หากตอบตามหลักฐานในพระไตรปิฎกที่ศาสนิกชนศึกษาดีแล้วก็ต้องตอบว่ามีจริง ถ้ามีจริงสิ่งเหล่านี้จะมีบทบาทอย่างไรกับการดำเนินชีวิตที่ดี ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า เทวดาที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทที่สำคัญอย่างยิ่งต่อมนุษย์และเทวดาจึงมีความสนใจที่จะศึกษา “บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” เพื่อประโยชน์แก่พุทธศาสนิกชนและประชาชนทั่วไปได้ทราบถึงความมีอยู่ของเทวดา บทบาทของเทวดา พร้อมทั้งจะได้แนะนำหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองและคนในสังคมให้มีหลักธรรมประจำใจ มีการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ตลอดจนมีบุญกุศลติดตามตนไปในสัมปรายภพจนกระทั่งนำตนให้ออกจากวัฏฏะทุกข์และเข้าถึงสันติสุขที่แท้จริง

1.2 ปัญหาวิจัย

- 1.2.1 ความมีอยู่ของเทวดาในพระไตรปิฎกเป็นอย่างไร
- 1.2.2 หลักธรรมของเทวดาในพระไตรปิฎกเป็นอย่างไร
- 1.2.3 บทบาทของเทวดาในพระไตรปิฎกเป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1.3.1 เพื่อศึกษาความมีอยู่ของเทวดาในพระไตรปิฎก
- 1.3.2 เพื่อศึกษาหลักธรรมของเทวดาในพระไตรปิฎก
- 1.3.3 เพื่อศึกษาบทบาทของเทวดาในพระไตรปิฎก

1.4 นิยามศัพท์เฉพาะ

เทวดา หมายถึง เทพบุตร เทพธิดา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ความมีอยู่ของเทวดา หมายถึง สถานที่สถิตของเทวดาและพรหม 26 ชั้น คือ กามภูมิ 6 ชั้น รูปภูมิ 16 ชั้น อรูปภูมิ 4 ชั้น

บทบาทของเทวดา หมายถึง บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทั้งในเทวโลกและมนุษยโลก

หลักธรรมของเทวดา หมายถึง หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดาหรือหลักธรรมของเทวดา คือ 1. โลกपालธรรม 2. สุจริตธรรม 3. สัมปทา 4. วัตตบพ 5. สัมปยุตธรรม 6. อริยทรัพย์ 7. บุญกิริยาวัตถุ

1.5 ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ 2 ส่วน คือ

1.5.1 ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ คือคัมภีร์พระไตรปิฎกในส่วนของพระวินัย พระสูตรและพระอภิธรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความมีอยู่ของเทวดา หลักธรรมของเทวดา และบทบาทของเทวดา ส่วนในชั้นทุติยภูมิจะใช้คัมภีร์อรรถกถา หนังสือ บทความวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.5.2 ข้อมูลสัมภาษณ์ นำมาจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ แม่ชี นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน จำนวน 40 รูป/คน ที่ผ่านคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วันที่ 24 พฤษภาคม 2565 มติที่ 233/2565 ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัย “เรื่องบทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” เป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการทำวิจัยในคน โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มีการล่อลวงละเมิดสิทธิและไม่ก่อให้เกิดภัยอันตรายแก่กลุ่มตัวอย่างและผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

1.6.1 ได้ทราบถึงความมีอยู่ของเทวดา หลักธรรมของเทวดาและบทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

1.6.2 นำองค์ความรู้ที่ได้รับจากหลักเทวธรรมไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนและคนในสังคมไทยให้เป็นคนดีมีศีลธรรมเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบันและเข้าถึงสุคติในสัมปรายภพ

1.6.3 นำผลการวิจัยไปเผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ เช่น บทความวิจัยลงตีพิมพ์ในวารสาร การประชุมสัมมนาทางวิชาการระดับชาติและระดับนานาชาติ และการขอตำแหน่งทางวิชาการ

1.7 หน่วยงานที่นำผลการวิจัยไปใช้

1.7.1 คณะศาสนาและปรัชญา

1.7.2 สถาบันวิจัยญาณสังวร

1.7.3 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทที่ 2

แนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า แนวคิดทฤษฎีจากพระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ เอกสาร บทความวิชาการและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงได้กำหนดประเด็นสำคัญ คือ

- 2.1 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเทวดา
- 2.2 ความหมายของเทวดา
- 2.3 การอุบัติและจุติของเทวดา
- 2.4 สถานที่สถิตของเทวดา
- 2.5 เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- 2.6 สรุปกรอบแนวความคิด

เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการวิจัย ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเทวดา

มนุษย์ทั่วไปไม่ว่าศาสนาใด เมื่อประสบภัยพิบัติหรือภัยทางธรรมชาติแล้ว ย่อมเกิดความกลัวจนต้องหาที่พึ่งทางใจ และสิ่งที่จะเป็นที่พึ่งของมนุษย์ได้นั้น มักเป็นสิ่งที่มนุษย์มองไม่เห็น ไม่มีตัวตน แต่มนุษย์เชื่อว่าสิ่งที่มีอำนาจเหนือตนจะช่วยให้ออกพ้นจากภัยพิบัติหรือความทุกข์ได้ จึงพากันอ้อนวอนบูชาบวงสรวงสิ่งที่มีอำนาจลึกลับว่าเป็นเทพเจ้าหรือเทวดาเพื่อให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นช่วยปกป้องคุ้มครองและกำจัดการอันตรายให้หมดไป พร้อมทั้งดลบันดาลความสุขมาให้ตนเองและครอบครัวตามความปรารถนา

การนับถือเทพเจ้านี้ มีมาตั้งแต่สมัยชาวกรีก-โรมันโบราณซึ่งเป็นต้นกำเนิดแห่งอารยธรรมโบราณต่างมีความเชื่อในเรื่องเทพเจ้ามาก่อน จึงพากันบวงสรวงเทพเจ้าเพื่อให้เทพเจ้าเหล่านั้นชื่นชมยินดี และเต็มใจที่จะช่วยดลบันดาลความสุขให้แก่มวลมนุษย์ที่อ้อนวอนขอในสิ่งต่างๆ หากมนุษย์ไม่ให้การบูชาเทพเจ้าแล้ว เทพเจ้าก็จะลงโทษและไม่ให้ความช่วยเหลือ สำหรับเทพปกรณัม กรีก-โรมันที่ยิ่งใหญ่นั้นได้รับความนิยมมากที่สุด คือ

1. ซูส (Zeus) ราชาแห่งเทพเจ้าผู้คุมกฎแห่งสวรรค์
2. เฮดีส (Hades) เทพแห่งความตาย เป็นผู้ปกครองดินแดนยมบาล
3. โพไซดอน (Poseidon) เทพแห่งมหาสมุทรปกครองท้องน้ำมหาสมุทร ทะเล แหล่งน้ำ

แม่น้ำ ลำคลอง รวมไปถึงเมืองใต้บาดาลทุกแห่ง

4. โพรมิเทียส (Prometheus) เทพแห่งเตาไฟ ผู้เสียสละเพื่อมวลมนุษย
 5. ไดโอนิซัส (Dionysus) เทพแห่งไวน์
 6. อะพอลโล (Apollo) เทพแห่งดวงอาทิตย์
 7. โครนอส (Cronos) เทพแห่งฤดูเก็บเกี่ยว
 8. อีรอส (Ares) เทพแห่งสงคราม
 9. ฮีฟีสทัส (Hephaestus) เทพแห่งไฟ โลหะและการช่าง
 10. เฮอร์มีส (Hermes) หรือเมอร์คิวรี (Mercury) เทพแห่งการสื่อสาร (เปิดตำนานโอลิมปัส
- 10 อันดับ “เทพปกรณัม กรีก-โรมัน” ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด, 2564: ออนไลน์)

ยุคต่อมา ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกและนิกายอีสเทิร์นออร์ทอดอกซ์ ยิ่งมีความเชื่อมากไปกว่าเดิมอีกว่า เทวดามีจริงและเทวดาแต่ละองค์จะมีหน้าที่แตกต่างกัน เพื่อความสงบสุขของโลกและมวลมนุษย เทวดาในยุคนี้แบ่งเป็น 3 ชั้น คือชั้นเอก ชั้นโทและชั้นตรี ในแต่ละชั้นก็มีอีก 3 คณะซึ่งทำหน้าที่ต่างกัน มียศต่างกันแยกเป็น 9 ลำดับเรียกว่า “เทวัญ” ในพระคัมภีร์ไบเบิล กล่าวว่า เทวดาอยู่ในฐานะ “ทูตสวรรค์” หรือ “นักบุญ” คอยช่วยเหลือมนุษย์ (วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, 2565: ออนไลน์)

ในศาสนาฮินดูนั้น มีเทพเจ้าหรือเทวดาเป็นจำนวนมากล้วนมีอำนาจและอิทธิฤทธิ์มาก เพราะเป็นศาสนาที่นับถือพหุเทวนิยม เทวดาจึงเป็นแกนหลักของศาสนา เทวดาทุกองค์ เช่น โลกบาล (พระอินทร์ พระยม พระกุเวร) พระแม่คงคา พระวายุ พระอาทิตย์ ฯลฯ ได้รับการยกย่องในฐานะเทพเจ้ามีอำนาจเหนือธรรมชาติและมีอิทธิพลเหนือมนุษย์ สามารถดลบันดาลสรรพสิ่งที่ดีและไม่ดีให้เกิดขึ้นได้ (ประจักษ์ ประภาพิตยากร, 2529: 1-12)

แนวคิดเรื่องเทวดานี้ ปรากฏมาตั้งแต่สมัยพระเวท ในวรรณคดีสันสกฤตเรียกเทวดาประจำทิศว่า “ทิสัมปติ” หรือ “ทิตธิปติ” หรือ “โลกบาล” ซึ่งมีรายชื่อ จำนวน และบทบาทแตกต่างกันตามสมัย ส่วนวรรณคดีทางพุทธศาสนา เรียกว่า “มหาราช” หรือ “โลกบาล” มีรายชื่อและจำนวนที่แน่นอนมี 4 องค์ คือ

1. ท้าวธตรฐ
2. ท้าววิรูปักษ์
3. ท้าววิรูปักษ์
4. ท้าวเวสสุวรรณหรือท้าวกุเวร

เทพทั้ง 4 องค์นี้สถิตอยู่บนสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช และท้าวจุโลกบาลทรงปกครองทิศใหญ่ทั้ง 4 ของโลก ซึ่งมีภูเขาพระสุเมรุเป็นจุดศูนย์กลาง ทรงเป็นใหญ่เหนือคนธรรพ์ กุมภัณฑ์ นาค และยักษ์ โลกบาลมีลักษณะทางกายภาพที่พิเศษกว่ามนุษย์ในทุกด้านซึ่งเกิดขึ้นด้วยอานิสสแห่งกุศล

กรรม แต่โลกบาลยังตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ และยังคงเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในสังสารวัฏ เหมือนกับสัตว์โลกทั่วไป

ในด้านบทบาท โลกบาลมีบทบาทเป็นผู้ช่วยเหลือสัตว์โลกที่มีคุณธรรมสูง เช่น พระพุทธเจ้า พุทธบริษัท และท้าวสักกะ อีกทั้งยังคุ้มครองสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ นอกจากนี้ ยังมีบทบาทเป็นผู้ฟังธรรม ผู้ปฏิบัติธรรม และเป็นผู้แจ้งข่าวหรือเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้นในพุทธศาสนา โลกบาลจึงมีบทบาททั้งในโลกมนุษย์และเทวโลก (ณัชพล ศิริสวัสดิ์, 2555: 295)

ในวรรณคดีพุทธศาสนาได้รับอิทธิพลความเชื่อเดิมก่อนสมัยพุทธกาลให้เข้ามาอยู่ภายใต้ พุทธศาสนา จึงให้คนธรรพ์ กุมภัณฑ์ นาค และยักษ์เข้ามาเป็นบริวารของโลกบาล ดังจะเห็นได้จาก รายชื่อของโลกบาลทั้ง 4 ที่สะท้อนความเชื่อเดิมและชนพื้นเมืองเดิมที่ได้เปลี่ยนฐานะให้กลายเป็น เทวดาในความเชื่อทางพุทธศาสนา การรับพระปริตรของพระพุทธเจ้าจากโลกบาล และการกำหนดให้ โลกบาลเป็นผู้ดูแลทิศทั้ง 4 เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช

ตามความเชื่อของชาวพุทธ คำว่า "เทพ หรือ เทวดา" นั้น ย่อมครอบคลุมเทวดาชั้นพรหม โลกโดยแบ่งเป็นเทวดาชั้นฉกามาพจรหรือสวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับดวกามคุณมี 6 ชั้น เทวดาชั้นรูปาวจร หรือรูปพรหม 16 ชั้น เทวดาชั้นอรุพาจรหรือรูปพรหม 4 ชั้น ซึ่งเป็นเทวดาที่ไม่มีกายทิพย์ ดังนั้น เทพเจ้าหรือเทวดาในพุทธศาสนาล้วนมาจากการกระทำความดีของตนเองทั้งสิ้น (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544: 45 - 85)

เทวดาตามความเชื่อของคนในสังคมไทยศาสนาพุทธนิกายเถรวาท เชื่อว่ามีเทวดาผู้เป็น จอมแห่งเทพคือท้าวสักกะหรือพระอินทร์ ท้าวจตุโลกบาล มีบทบาทในการรักษาทิศทั้งสี่ พระพรหม (ท้าวสหัมบดีพรหม ฆฎิการพรหม สนั่นกุมารพรหม) พระปัญจสิขะ พระธณิ พระพิรุณ ฯลฯ สำหรับ เทวดาพื้นเมืองที่ชาวไทยนับถือ เช่น พระภูมิเจ้าที่แม่ย่านาง นางกวัก พระแม่โพสพ นางสงกรานต์ ท้าวกบิลพรหม พญาแถน ฯลฯ เทพารักษ์ เช่น พระสยามเทวาธิราช พระหลักเมือง พระเสื้อเมือง พระทรงเมือง เป็นต้น (สารานุกรม วิกีพีเดีย, 2564: ออนไลน์)

จากแนวคิดและทฤษฎีดังกล่าว สรุปได้ว่า มนุษย์ทุกยุคสมัยไม่ว่าจะเป็นมนุษย์สมัยกรีก-โรมันโบราณ ฮินดู-พราหมณ์ คริสต์ พุทธ เมื่อประสบกับอุปสรรคหรือภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดจาก ธรรมชาติ จึงหาที่พึ่งทางใจโดยมีความเชื่อว่ามีสิ่งลี้ลับที่มองไม่เห็น แต่มีอำนาจเหนือมนุษย์สิ่งสถิตอยู่อย่างแน่นอน จึงพากันอ้อนวอนและบวงสรวงบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเทพหรือ เทวดาที่อยู่ตามธรรมชาตินั้น ให้ช่วยคุ้มครองหรือดลบันดาลสิ่งต่างๆ ตามที่ตนปรารถนา ความเชื่อ ของคนดั้งเดิมและชนพื้นเมืองจึงมีความแตกต่างกัน ในขณะที่เดียวกันพุทธศาสนาก็รับอิทธิพลความเชื่อ ดั้งเดิมและความเชื่อของชนพื้นเมือง จึงได้ปรับเปลี่ยนฐานะของเทวดาในศาสนาอื่นให้กลายเป็น เทวดาในความเชื่อทางพุทธศาสนา ดังนั้น เทวดาจึงมีบทบาทต่อมนุษย์โดยมีหน้าที่ช่วยเหลือมนุษย์ใน ยามขาดที่พึ่งทางใจ อีกทั้งยังช่วยคุ้มครองไม่ให้เกิดภัยพิบัติต่างๆ ทั้งแก่ตนเอง สังคม และ

ประเทศชาติ ความเชื่อดังกล่าวนี้นี้ ได้สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน จนเป็นที่ยอมรับกันของคนทุกยุคสมัยตราบเท่าถึงอนุชน

2.2 ความหมายของเทวดา

ในคัมภีร์วิภังค์ ได้ให้ความหมายของคำว่า “เทวะ” ไว้ว่า บันเทิงด้วยเบญจกามคุณหรือด้วยความวิเศษแห่งฤทธิ์ต่างๆ (อภิ.วิ.35/1023/670)

เทวดาในภาษาอังกฤษใช้ศัพท์ว่า “deity หรือ gods” ส่วนเทพมาจากภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตว่า เทว หมายถึง เทวดา คือผู้มีชีวิตอย่างสุขสบายในสวรรค์

ดังนั้น ความหมายของเทวดาหรือเทวะจึงมี 2 อย่าง คือ

1. เทวดาย่อมเล่นด้วยกามคุณ 5
2. เทวดาย่อมสว่างโชติช่วงด้วยรัศมีของตน

ในความหมายที่ 2 นี้ตรงกับแนวคิดของราชกฤษณ์ นักปราชญ์ชาวอินเดีย ให้ทัศนะไว้ว่า คำว่า “เทวะ” (Deva) หรือเทพในความหมายเดิมนั้น จึงหมายถึงแสงสว่าง (S.Radhakrishnan, 1994: 76) ต่อมา คำนี้ได้นำมาใช้เรียกธรรมชาติที่มีแสงสว่างว่า สุริยเทพ จันทเทพ เป็นต้น

คำว่า “เทพ” มักนิยมใช้ร่วมกับคำอื่น เช่น

เทพบดี หมายถึง พระอินทร์ผู้ปกครองเทวดา

เทพประติมา หมายถึง ประติมากรรมรูปเทวดา

เทพพยากรณ์ หมายถึง คำทำนายเหตุการณ์บ้านเมืองหรือบุคคลสำคัญที่เชื่อว่าจะได้รับมาจากเทพเจ้าหรือพระเจ้า

เทพสังหรณ์ หมายถึง การฝันเพราะเทวดาคลใจ

เทพชุมนุม หมายถึง ชุมนุมเทวดา ซึ่งเป็นภาพเขียนรูปเทวดาหลายองค์นั่งหรือยืนประนมมือเรียงกันเป็นแถว เพื่อถวายสักการะพระพุทธรูป และ เป็นภาพประดับผนังพระอุโบสถหรือประดับตามศาสนสถาน โดยเขียนไว้เหนือช่องหน้าต่างตามความยาวของฝาผนัง อาคาร หันหน้าไปทางพระประธาน (วิฑูรย์การ “รู้ รัก ภาษาไทย”, 2556)

พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ให้ความหมายของเทวดาไว้ว่า “เทวดา” หมายถึง หมู่เทพหรือชาวสวรรค์มีทั้งเพศชายและเพศหญิง (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2561: 152)

วรรณสิทธิ ไวยเสวี อธิบายว่า เทวดา หมายถึง ผู้ที่มีชีวิตเป็นทิพย์ เทวดาบางจำพวกมีรัศมีออกจากกาย และเสวยสุขอยู่บนสวรรค์ชั้นต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นภพภูมิที่ดี ส่วนเทวดาผู้ชาย เรียกว่า เทพบุตร เทวดาผู้หญิง เรียกว่า เทพธิดา เทวดามีจักษุวิมูขี เรียกว่า มาร ตัวอย่างเช่น ท้าวสวตัตติ เทวราช เป็นมารเทพบุตร คือเป็นเทวดามีจักษุวิมูขี ไม่มีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา และเป็นผู้

ขัดขวางพระสัทธัตถะผู้บำเพ็ญบารมีเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจนถึงปรินิพพาน (วรรณสิทธิ ไวทยเสวี, 2559)

จากความหมายของเทวะในคัมภีร์พระไตรปิฎก และนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น สรุปได้ว่า เทวะ หมายถึง เทพหรือเทวดาในเทวโลกที่เสวยผลบุญเก่าที่เคยทำความดีไว้ในครั้งเป็นมนุษย์ มีความสุขสบายในเทวโลก ย่อมเที่ยวเพเลิดเพลินอยู่ในกามคุณ 5 และสนุกสนานไปด้วยฤทธิ์ เทวดาบนสวรรค์จึงมีทั้งดีและไม่ดีเหมือนโลกมนุษย์

2.3 การอุบัติและจุติของเทวดา

2.3.1 การอุบัติของเทวดา

สัตว์โลกเมื่อตายแล้วต้องอุบัติคือเกิดใหม่ทันที แต่จะไปเกิดในที่ใดหรือภพภูมิใดนั้นอยู่ที่การสร้างเหตุที่ดีและไม่ดี เมื่อสร้างเหตุไว้ดีก็จะได้ผลดี แต่ถ้าสร้างเหตุไว้ไม่ดีก็จะได้ผลที่ไม่ดีติดตามไปในสัมปรายภพ จิตที่เกิดในภพชาติใหม่ (ยกเว้นพระอรหันต์) นั้น มี 19 ดวง คือ อุเบกขาสันติ รมจิต 2 มหาวิปากจิต 8 มหัคคตวิปากจิต 9 (แม่ชี ดร.บุญช่วย ศรีเปรม, 2563: 6)

การจะได้ไปเกิดในภพภูมิใดด้วยจิตดวงใดนั้น ขึ้นอยู่กับกรรม คือการกระทำความดีและความชั่วของแต่ละบุคคลที่ทำไว้ในภพนี้ กรรมมี 4 ระดับ คือ

1. ครุกรรม คือกรรมหนักให้ผลก่อนกรรมอื่นๆ
2. อาสันนกรรม คือกรรมที่ทำไว้เมื่อใกล้จะตาย
3. อาจิณกรรม คือกรรมที่ทำไว้บ่อยๆ
4. กมฺมัตตกรรม คือ กรรมที่สักแต่ว่าทำ

ด้วยเหตุนี้ การเกิดของสัตว์โลกในภพใหม่ล้วนเกิดจากผลของกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ตนกระทำไว้แล้วในภพนี้ แบ่งเป็น 5 ประเภท คือ

1. การเกิดในอบายภูมิ 4 คือ นรก เปรต อสุร ตีรจฉาน เกิดได้ด้วยจิต 1 ดวง คือ อกุศลสันติรณวิปากจิต

2. การเกิดในสุคติภูมิ คือ เกิดเป็นเทวดาชั้นต่ำ หรือเกิดเป็นมนุษย์ที่มีความพิการ (บ้า ใ้ บอด หนวก) เกิดได้ด้วยจิต 1 ดวง คือ อเหตุกกุศลสันติรณวิปากจิต

3. การเกิดในสุคติภูมิ 7 คือ มนุษย์ภูมิ 1 เทวภูมิ 6 ชั้น เกิดได้ด้วยจิต 8 ดวง คือมหาวิปากจิต 8 ดวงใดดวงหนึ่ง

4. การเกิดในรูปภูมิ 16 ชั้น เกิดได้ด้วยจิต 5 ดวง คือ รูปาวจรวิปากจิต 5

5. การเกิดในอรูปภูมิ 4 ชั้น เกิดได้ด้วยจิต 4 ดวง คือ อรูปาวจรวิปากจิต 4

ในอภิมมัตถสังคหะ กล่าวการเกิดขึ้นของสัตว์โลกเรียกว่า โยนีหรือกำเนิด มี 4 ประเภทด้วยกัน คือ

1. สังเสทชะกำเนิด หมายถึง เกิดในเถ้าโคลหรือในยางเหนียว
2. โอปปาติกะกำเนิด หมายถึง เกิดโตทันที
3. อัญทชะกำเนิด หมายถึง เกิดในฟองไข่
4. ชลาพุชะกำเนิด หมายถึง เกิดในมดลูก (วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, 2560: 113)

จะเห็นได้ว่า การอุบัติหรือการเกิดขึ้นของเทวดานั้น มิได้อาศัยกรรมมารดาเหมือนกับมนุษย์ เมื่อเทวดาเกิดจะเติบโตเป็นหนุ่มสาววัยรุ่นทันที และการไปเกิดในที่ใดที่นั่นจำเป็นจะต้องอาศัยการทำความดีเป็นพื้นฐาน ถึงพร้อมด้วยทาน ศีล ภาวนา และต้องทำการส่งสมบุญกุศลหรือคุณความดีไว้บ่อยๆ เมื่อเวลาใกล้จะตาย บุญกุศลเท่านั้นจะเป็นที่พึ่งติดตามตนไปในสัมปรายภพ คือไปเกิดในภพภูมิที่ดี ถ้าปรารถนาไปเกิดเป็นเทวดาก็ต้องศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมของเทวดา หากมนุษย์ยังมัวเมาประมาทในการทำกุศล เมื่อจิตเศร้าหมอง ตายจากโลกนี้ก็จะไปสู่ทุคติ

2.3.2 การจุติของเทวดา

ในจามานสูตร กล่าวถึงเทวดาผู้แสวงหาทิพยสมบัติในเทวโลก เมื่อใกล้จะสิ้นบุญนั้น ย่อมมีเหตุให้รู้ก่อน 5 อย่าง ดังมีพุทธพจน์ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดเทวดาผู้จะจุติจากเทพนิกาย เมื่อนั้นนิมิต 5 ประการย่อมปรากฏแก่เทวดานั้น คือ

1. ดอกไม้ย่อมเหี่ยวแห้ง
2. ผ้าทรงย้อมเศร้าหมอง
3. เหยื่อย่อมไหลออกจากรักแร้
4. ผิวพรรณเศร้าหมองย่อมปรากฏที่กาย
5. ย่อมไม่ยินดีในทิพยะอาสน์ของตน (ขุ.อิติ.25/261/324)

เมื่อภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรเป็นส่วนแห่งการไปสู่สุคติของเทวดาทั้งหลาย อะไรเป็นส่วนแห่งลาภที่เทวดาทั้งหลายได้ดีแล้ว และอะไรเป็นส่วนแห่งการตั้งอยู่ด้วยดีของเทวดาทั้งหลาย

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเป็นมนุษย์เป็นส่วนแห่งการไปสู่สุคติของเทวดาทั้งหลาย เทวดาครั้งเกิดเป็นมนุษย์แล้วย่อมได้ศรัทธาในธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว นี่เป็นส่วนแห่งลาภที่เทวดาทั้งหลายได้ดีแล้ว

ก็ศรัทธาของเทวดาทั้งหลายเป็นคุณธรรมตั้งมั่น ประดิษฐานมั่นคง อันสมณะพราหมณ์ เทวดา มาร พรหมหรือใครๆ ในโลกพึงนำไปไม่ได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นส่วนแห่งการตั้งอยู่ด้วยดีของเทวดาทั้งหลาย พระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว จึงได้ตรัสพระคาถามีใจความว่า

เมื่อเทวดาต้องจุติจากหมู่เทพเพราะสิ้นอายุ เทวดาทั้งหลายย่อม

พลอยยินดี และเปล่งเสียงดัง 3 ครั้งว่า ท่านจากโลกนี้ไปแล้วจนถึงสุด
 จงถึงความเป็นสหายแห่งมนุษย์ทั้งหลาย เมื่อท่านเป็นมนุษย์แล้วจะได้
 ศรัทธาในพระสัทธรรม ศรัทธาของท่านนั้นจงมั่นคงในพระสัทธรรม
 ที่พระตถาคตประกาศดีแล้ว อันใครๆ พึงนำไปไม่ได้ตลอดชีวิต

ท่านจงละกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต และอย่าทำอกุศลกรรม
 อย่างอื่นที่ประกอบด้วยโทษ จงกระทำกุศลด้วยกาย วาจาให้มาก กระทำ
 กุศลด้วยใจหาประมาณมิได้ หาอุปธิมิได้ จากนั้นท่านจงกระทำบุญให้เกิด
 อุปธิสมบัติให้มากด้วยทานแล้วยังสัตว์แม่เหล่านีให้ตั้งอยู่ในพระสัทธรรม
 ในพรหมจรรย์

เมื่อใดเทวดาพึงรู้แจ้งซึ่งเทวดาผู้จะจุติ เมื่อนั้นย่อมยินดีอนุเคราะห์ว่า
 แน่เทวดา ท่านจงกลับมาบ่อยๆ (ขุ.อิติ.25/262/324)

สรุปว่า เทวดาทั้งหลายเมื่อเกิดเหตุ 5 อย่าง จึงเป็นนิमितให้รู้ได้ว่าจะต้องจุติ (ตาย) คือย้าย
 จากเทวโลก แต่ไม่มีซากศพเหมือนมนุษย์ เนื่องจากเทวดามีกายละเอียดและอาหารอันเป็นทิพย์
 เทวดาอื่นๆ ย่อมอวยพรให้เขาได้เกิดเป็นมนุษย์ ซึ่งเขาเชื่อวามนุษย์เป็นสุคติภูมิของเทวดา เมื่อเกิด
 เป็นมนุษย์แล้วขอให้ได้เป็นผู้มีศรัทธามั่นคงในพระสัทธรรม ได้ฟังธรรมของพระพุทธเจ้า ปฏิบัติตาม
 ธรรมคำสอนนั้นแล้ว ขอให้ได้บรรลุมรรคผล เทวดาทั้งหลายหวังจะให้เทวดาผู้จะจุตินั้นสำเร็จเป็นพระ
 โสดาบัน แล้วกลับไปเสวยสุขอยู่ในเทวโลกอีก

2.4 สถานที่สถิตของเทวดา

2.4.1 เทวภูมิ 6 ชั้น

เทวดามีภพภูมิเป็นที่สถิตเหมือนกับสัตว์โลก ที่อยู่แห่งสัตว์เรียกว่าสัตตาวาส มี 9 อย่าง คือ

1. สัตว์ที่มีกายต่างกันและมีสัญญาต่างกัน เช่น มนุษย์ เทพบางจำพวก วินิปาติกะ (เปรต)
 บางจำพวก
2. สัตว์ที่มีกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น เทพจำพวกพรหม ผู้เกิดในภูมิ
 ปฐมฌาน
3. สัตว์ที่มีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน เช่น อภิสสรพรหม
4. สัตว์ที่มีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เช่น สุภิกขินหาพรหม
5. สัตว์ที่ไม่มีสัญญา ไม่เสวยเวทนา เช่น อสัญญีสัตว์
6. สัตว์ที่เข้าถึงชั้นอากาศานัญจายตนะ
7. สัตว์ที่เข้าถึงชั้นวิญญูณัญจายตนะ

8. สัตว์ที่เข้าถึงชั้นอาภิกขุญญายตนะ

9. สัตว์ที่เข้าถึงชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ

(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561: 467)

มนุษย์มีความเชื่อว่าเทวดาต้องเกิดอยู่บนสวรรค์มีความสุขสำราญ สะดวกสบายมากกว่ามนุษย์ ดังนั้น ผู้ที่ปรารถนาจะไปเกิดเป็นเทวดาควรสั่งสมบุญคือคุณงามความดีไว้ในโลกมนุษย์อย่างสม่ำเสมอเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในเทวภูมิ สถานที่อยู่ของเทวดาในระดับกามสุคติภูมิแบ่งเป็น 6 ชั้นตามลำดับดังนี้

1. ชั้นจาตุมหาราชิกา

จาตุมหาราชิกา หมายความว่า เทวดาผู้เป็นใหญ่ 4 องค์ ดังมีบาลีแสดงว่า

บุริมทิสฺส ัตถมฺมโน ทุคฺคิณฺณ วิรุฬฺหโก
 ปจฺฉิณฺณ วิรุฏฺกโข กุเวโร อุตฺตรํ ทิสฺส (พระราชวัชรรังษี, 2560: 74)
 จตฺตารโ เต มหาราชา สมฺมตฺตา จตุโร ทิสฺสา.
 แปลความว่า ท้าวธรรมาธิบดีอยู่ทางทิศตะวันออก
 ท้าววิรุฬหกอยู่ทางทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์อยู่ทางทิศ
 ตะวันตก ท้าวกุเวรอยู่ทางทิศเหนือ ท้าวมหาราช
 ทั้ง 4 องค์นั้นอยู่โดยรอบทั้ง 4 ทิศของภูเขาสินธุ

บทบาทของท้าวมหาจักร์โลกบาล

เทวดาที่รักษาโลกมนุษย์ ชื่อว่าเทวดาโลกบาล ได้แก่ท้าวมหาราช 4 องค์ คือ

1. ท้าวธรรมาธิบดี อยู่ทิศตะวันออก ทำหน้าที่ปกครองคันธัพพเทวดา
2. ท้าววิรุฬหก อยู่ทิศใต้ ทำหน้าที่ปกครองกุมภันท์เทวดา
3. ท้าววิรูปักษ์ อยู่ทิศตะวันตก ทำหน้าที่ปกครองนาค
4. ท้าวเวสสุวรรณหรือท้าวกุเวร อยู่ทิศเหนือ ทำหน้าที่ปกครองยักษ์

(พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2556: 100)

เทวดาที่เกิดในสวรรค์ชั้นนี้มีหน้าที่รับใช้มหาราชทั้ง 4 เพราะเกิดขึ้นภายในสถานที่ที่ท้าวมหาราชทั้ง 4 ปกครองอยู่ และที่ชื่อว่าจาตุมหาราชิกาภูมิ เพราะเป็นที่อยู่ของมหาราชทั้ง 4 พร้อมกับเทวดาบริวาร

สภาพพื้นที่ของสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา

สวรรค์ชั้นนี้ ตั้งอยู่ที่ภูเขาสินธุใกล้กับโลกมนุษย์มากกว่าสวรรค์ชั้นอื่นๆ ซึ่งมีท้าวมหาราชทั้ง 4 ปกครองดูแลตั้งแต่บนสวรรค์ลงไปจนถึงโลกมนุษย์

สถานที่สถิตของมหาราชทั้ง 4 ประกอบด้วยเมืองใหญ่ 4 แห่ง มีกำแพงทองประดับด้วยแก้ว 7 ประการ ประดับกำแพงเมืองทำด้วยแก้วมณี มีปราสาทที่สวยงามมากอยู่เหนือประตูทุกซุ้มประตู

ภายในเทพนครนั้นมีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาล มีปราสาทแก้วมากมายซึ่งเป็นวิมานอันเป็นที่อยู่ของเทวดาในสวรรค์ พื้นที่รองรับก็เป็นพื้นทองคำ พื้นเงิน ราบเรียบและอ่อนนุ่มยิ่งนัก เมื่อหมู่เทวดาเหยียบลงไปก็ไม่ปรากฏรอยเท้า นอกจากนี้ ยังมีสระโบกขรณี มีน้ำใสเต็มไปด้วยดอกบัวบานาพันธุ์ที่ส่งกลิ่นหอมอบอวล มีต้นไม้สวรรค์อันวิจิตรตระการตา มีดอกไม้ทิพย์ที่สวยงาม

สำหรับเทวดาชั้นกลางจะอยู่ที่ป่าหิมพานต์เชิงภูเขาสินรุ ป่าหิมพานต์นี้เป็นอุทยานของสวรรค์ มีต้นไม้และดอกไม้ที่สวยงาม เวลาใบไม้หล่นถึงพื้นก็หายไป ดอกไม้มีกลิ่นหอมพึงจูงใจพอร่วงหล่นลงมาก็ออกดอกใหม่ ฤดูบนสวรรค์เย็นสบายไม่หนาว ไม่ร้อน ปีหนึ่งๆ ต้นไม้จะออกดอกนาน 1 เดือนบ้าง 2 เดือนบ้าง 3 เดือนบ้าง ในป่าหิมพานต์นี้มียอดเขา 84,000 ยอด มีแม่น้ำใหญ่ 5 สาย คือคงคา ยมุนา สรรภู อจิรวดี มหิมา มีสระใหญ่ 7 สระ คืออินดาต กัณณมุนทะ รกกละ ฉัททันตะ มัณฑากินี สีหปาทะ กุณณะ เฉพาะที่สระอินดาตมีภูเขา 5 ลูกล้อมรอบ คือเขาสุทัสนะ เขาชิตรภูฏ เขากาฬภูฏ เขาไกรลาส เขาคันธมาทน์ ที่เขาคันธมาทน์จะมีเงื้อมเขาซ้อนกันทูลละซึ่งเป็นที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธเจ้า มีถ้ำอยู่ 3 แห่ง คือถ้ำทอง ถ้ำเงิน และถ้ำแก้ว

ในป่าหิมพานต์นี้เป็นที่อยู่ของจำพวกเทวดา ครุฑ ยักษ์ นาค คนธรรพ์ วิทยาธร และมีสัตว์อัศจรรย์หลายชนิด มีรูปร่างพิสดาร เช่น กิณนร กิณนรี ตินณราชสีห์ กาฬราชสีห์ ปันทุราชสีห์ ไกรสรราชสีห์ คชสีห์ และมีต้นไม้กะลิลผลหรือต้นนารีผลขึ้นปะปนต้นไม้อื่นๆ รอบเขาพระสุเมรุ ลำต้นนารีผลเป็นสีน้ำตาลทองสวยงามเป็นเงาระยิบระยับ ใบเป็นสีทองแพรวพราวสวยงาม ซึ่งถ้าอยู่ในภพนี้จะมีรัศมีเรืองรอง เมื่อใบตกถึงพื้นก็หายไป ไม่ต้องรดน้ำ พรวนดิน ใส่ปุ๋ย และไม่ต้องตกแต่ง ถ้าไม่ใช่ฤดูกาลก็จะเห็นแต่ใบ เมื่อถึงเวลาผลิดอกออกผล นารีผลปีหนึ่งออกดอกครั้งเดียว ครั้งละ 3 เดือน ตั้งแต่ตุลาคมกระทั่งบาน 1 เดือน จากบานเป็นนารีผลอีก 1 เดือน ส่วนอีก 1 เดือน นารีผลช่วงสุกงอมหลุดจากขั้ว จึงจะนำไปใช้สอยได้ ซึ่งแต่ละผลก็หลุดไม่พร้อมกัน แต่มีช่วงระยะหลุดจากต้น 1 เดือน เมื่อหล่นลงมาแล้วอยู่ได้แค่ 7 วันในสวรรค์เท่ากับ 350 ปีในโลกมนุษย์ เหล่าคนธรรพ์ วิทยาธร จะมาแย่งชิงนารีผลในช่วงที่สุกงอม

ลักษณะของป่าหิมพานต์นั้นจะมีสัตว์อัศจรรย์อาศัยอยู่หลายชนิด เช่น คชสีห์ ที่มีลักษณะหัวเป็นช้าง แต่ตัวเป็นราชสีห์ คือราชสีห์กับช้างผสมกัน มีความสง่าสวยงามมาก

นาคราชสีห์ มีหัวเป็นพญานาค แต่ตัวเป็นราชสีห์ มีหางเป็นนาค มีเกล็ดเป็นนาค สวยสง่างาม งาม อาจเกิดจากพญานาคกับราชสีห์ผสมกัน

ไกรสรราชสีห์เป็นเจ้าป่าหิมพานต์ ตัวมีขนสีขาว ปลายขนมีสีแดง ถ้าดูข้างหน้าผมจะมีสีแดง ขนจะขดวนขนาดใหญ่ วนตามเข็มนาฬิกา วนเป็นเกลียวขึ้นไปบนหลังสวยงามมาก สามารถจับช้างกินได้ นอกจากนี้ เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกามีวิมานอยู่ใกล้กับมนุษย์ มี 3 จำพวก (พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, 2556: 103) คือ

1. ภูมิเทวดา เป็นเทวดาที่อาศัยอยู่บนพื้นมนุษย์ อยู่ตามจอมปลวก เนินดิน ใต้ดิน ภูเขา แม่น้ำ มหาสมทบบ้าน เจดีย์ ศาลา ชุมประตู่ วัด เป็นต้น บางองค์มีวิมานเป็นของตน บางองค์ก็ไม่มี ต้องอาศัยวิมานองค์อื่นอยู่
2. รุกขเทวดา เป็นเทวดาที่อาศัยอยู่ตามกิ่งไม้หรือยอดไม้ต่างๆ ซึ่งสูงขึ้นไปกว่าพวกภูมิเทวดา มีทั้งที่มีวิมานและไม่มีวิมานเป็นของตน
3. อากาศเทวดา เทวดาที่มีวิมานอยู่กลางอากาศ สูงจากพื้นดินประมาณ 1 โยชน์
เทวดาเหล่านี้อยู่ในความปกครองของท้าวจตุมหาราช ที่อยู่อาศัยของเทวดาเหล่านี้จะอยู่ซ้อนกับภูมิของมนุษย์ ทำให้บางครั้งมนุษย์สามารถมองเห็นพวกภูมิเทวดา รุกขเทวดา และอากาศเทวดาได้ ซึ่งกายละเอียดหรือวิญญาณที่อยู่บนกับมนุษย์เหล่านี้บางทีก็เรียกว่าผีซึ่งมีกายละเอียดไม่สามารถมองเห็นได้ เช่น ภูมิเทวดาที่เป็นยักษ์ซึ่งอยู่ในการปกครองของท้าวเวสสุวรรณ ได้เข้าสิงมนุษย์เพื่ออาศัยกินอาหาร แต่ไม่สามารถจะเข้าสิงได้ทุกคน จะเข้าสิงได้เฉพาะคนที่เคยฆ่าสัตว์ ส่วนสัมภเวสี (ผีเร่ร่อน) คือภูมิเทวดาที่เป็นยักษ์ วิทยาธร คนธรรพ์ เป็นต้น

อายุของเทวดาชั้นจตุมหาราชิกา

ในวิถิตตสูตรกล่าวถึงอายุของชาวสวรรค์ชั้นนี้ ดังมีพุทธพจน์ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย 50 ปีมนุษย์ เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่งของเทวดาชั้นจตุมหาราช 30 ราตรีเป็นเดือนหนึ่ง 12 เดือนเป็นปีหนึ่ง 500 ปีทิพย์ เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นจตุมหาราช” (อง.อภ.ก.23/132/258)

จากสภาพพื้นที่และลักษณะที่อยู่ของเทวดาดังกล่าวจะเห็นได้ว่าเทวดาก็มีหลายจำพวก โดยเฉพาะเทวดาชั้นสูงสถิตอยู่ในวิมานมีสถานที่อยู่วิจิตรงดงาม

เทวดาชั้นกลางอยู่เชิงภูเขา บางพวกก็อยู่รวมกันเป็นเผ่าพันธุ์ เช่น ครุฑ นาค ยักษ์ คนธรรพ์ วิทยาธร ภูมิภัณฑ์ เป็นต้น บางพวกไม่มีวิมานเป็นของตนเอง ต้องอาศัยวิมานเทวดาอื่นอยู่

เทวดาชั้นล่างอยู่ตามภาคพื้นดิน ความเป็นอยู่ของเทวดาจึงแตกต่างกัน เนื่องจากทำบุญไว้ไม่เท่ากัน จึงได้วิมานหรือที่อยู่และความสุขสบายไม่เหมือนกัน เทวดาชั้นจตุมหาราชมียายุขัย 500 ปีทิพย์ ถ้านับเป็นอายุมนุษย์ก็เท่ากับ 9,000,000 (เก้าล้าน) ปี แต่เทวดาเหล่านั้นจะมีอายุอยู่ได้ถึงหรือไม่นั้นก็ขึ้นอยู่กับบุญที่ทำไว้แล้ว

2. ชั้นดาวดึงสา

สวรรค์ชั้นนี้ชื่อว่าดาวดึงสาหรือดาวดึงส์ เป็นที่เกิดของบุคคล 33 คนที่ทำบุญร่วมกันซึ่งมีท้าวสักกเทวราช (พระอินทร์) เป็นผู้ปกครอง ส่วนเทวดาอีก 32 องค์ เป็นเทวดาชั้นผู้ใหญ่

สภาพพื้นที่ของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

สวรรค์ชั้นนี้อยู่สูงกว่าสวรรค์ชั้นจตุมหาราชิกา 42,000 โยชน์ เป็นสวรรค์ชั้นที่สองซึ่งตั้งอยู่บนยอดเขาสิเนรุ เป็นที่อยู่ของพระอินทร์ อาณาเขตของเมืองที่พระอินทร์อยู่นี้กว้าง 8,000,000

วา มีปราสาทแก้ว มีสถานที่สำหรับเล่นพลัดเพลินจากประตูเมืองด้านตะวันออกไปถึงประตูเมืองด้านตะวันตก กว้าง 8,000,000 วา จากประตูเมืองด้านใต้ไปถึงประตูเมืองด้านเหนือ กว้าง 8,000,000 วา มีกำแพงแก้วล้อมรอบเมืองและมีประตูทั้งหมดโดยรอบ 1,000 ประตู ทุกประตูมียอดเป็นปราสาททองคำ ประดับด้วยแก้ว 7 ประการ ประตุนั้นวัดตั้งแต่เชิงประตูขึ้นไปถึงยอดปราสาทสูง 250,000 วา เวลาเปิดปิดประตูจะมีเสียงดังไพเราะเหมือนกับเสียงดนตรีเป็นที่ฟังพอใจ เทวดาที่อยู่ในนครดาวดึงส์สามารถได้ยินเสียงร้องของช้างแก้ว และเสียงของราชรถแก้วอันไพเราะ

ในท่ามกลางนครสุทิสสนะ (ดาวดึงส์) นั้นมีปราสาทเวษยันต์ สูง 25,600,000 วา งดงามด้วยแก้ว 7 ประการ เป็นที่ประทับของพระอินทร์

ทางทิศตะวันออกมีสวนดอกไม้ทิพย์ชื่อนันทวันซึ่งมีอาณาเขตโดยรอบวัดได้ 800,000 วา ล้อมด้วยกำแพงแก้ว มีปราสาทแก้วเหนือประตูทุกประตู สวนนี้เป็นสวนสนุกมีสมบัติทิพย์และต้นไม้มีทั้งดอกและผลจำนวนมาก เป็นสถานที่เล่นสนุกสนานสำหรับเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ไกลอุทยานก่อนจะเข้าสู่ครันนั้น มีสระใหญ่ 2 สระ คือมหานันทาและจุลนันทา น้ำในสระนั้นใสงามดังแผ่นแก้ว อินทนิล สีเรืองดงามราวกับสายฟ้าแลบจับอยู่บนผิวน้ำนั้น มีแท่นหินแก้วใกล้สระนั้น 2 แท่น ชื่อมหานันทาปรีติปราณ และจุลนันทาปรีติปราณ แผ่นหินแก้วทั้งสองแผ่นนี้มีรัศมีรุ่งเรืองยิ่งนัก เวลาจับแผ่นหินนี้อ่อนนุ่มยิ่งนัก

ด้านทิศใต้ของนครดาวดึงส์ มีอุทยานใหญ่ชื่อผารุสกวัน ต้นไม้ที่อยู่ในสวนนี้มีลักษณะอ่อนค้อมราวกับมีผู้คดไว้ รอบสวนมีกำแพงแก้วล้อม และมีปราสาทแก้วอยู่เหนือประตูทุกประตู อาณาเขตของอุทยานวัดได้ 5,600,000 วา ในอุทยานก่อนจะเข้าตัวเมืองมีสระใหญ่ 2 สระ คือภัทรา และสุภัทรา ริมสระมีก้อนหินแก้ว 2 ก้อน ชื่อภัทรา และสุภัทรา เวลาจับต้องหินนี้อ่อนนุ่มและเกลี้ยงเกลา

ทางทิศตะวันตกของนครดาวดึงส์ มีอุทยานใหญ่ชื่อจิตรลดา เป็นที่เล่นสนุกสนานถูกใจเทวดาทั้งหลาย อุทยานนี้งดงามมาก ต้นไม้และเถาวัลย์ในสวนนี้สวยงามราวกับมีผู้ประดับไว้ มีกำแพงแก้วล้อมสวนโดยรอบและมีปราสาทแก้วเหนือประตูทุกประตู ดุรงเรืองงามไปทั่วอุทยานโดยรอบวัดได้ 400,000 วา ในอุทยานด้านที่จะเข้าสู่เมืองมีสระ 2 สระ คือวิจิตรและจุลจิตรา สระแต่ละสระมีแผ่นศิลาแก้วอยู่ 1 อัน ดุรงเรืองงามมาก เมื่อจับดูจะอ่อนนุ่มมาก ทวยเทพทั้งหลายจะพากันไปเล่นในอุทยานนี้

ทางทิศเหนือของนครดาวดึงส์ มีอุทยานใหญ่ชื่อมัสสกวัน บรรดาต้นไม้และเถาวัลย์ในสวนนี้งามราวกับมีผู้ตกแต่งไว้ เพราะมีกำแพงแก้วล้อมรอบสวน และมีปราสาทแก้วอยู่เหนือประตูทุกประตู วัดโดยรอบสวนได้ 4,000,000 วา ในอุทยานด้านใกล้ตัวเมืองจะมีสระใหญ่ 2 สระ คือสระธรรมาและสุธรรมา ริมฝั่งสระนั้นมีก้อนหินแก้ว 2 ก้อน ชื่อธรรมาและสุธรรมาเช่นกัน หินนี้มีรัศมีรุ่งเรืองสวยงามและอ่อนนุ่มยิ่งนัก

ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จะมีอุทยานใหญ่ 2 แห่งชื่อปุนทริก และมหาวันซึ่งเป็นสวนสนุกที่น่าเพลิดเพลินยิ่งนักมีกำแพงทองคำล้อมรอบ และมีปราสาทแก้วอยู่เหนือประตูทุกแห่ง โดยรอบสวนวัดได้ 600,000 วา ในสวนมหาวันนี้มีปราสาททองคำ 1,000 หลัง ประดับด้วยแก้ว 7 ประการ ระหว่างสวนมหาวัน และสวนนันทวัน มีสระแก้วดงามประดับด้วยแก้ว 7 ประการ ใต้พื้นสระนี้วัดได้ 800,000 วา และมีแท่นแก้วอยู่ในรถไพชยนต์ กว้าง 8,000 วา ยาว 8,000 วา เหนือกลางแท่นแก้วมีกลดแก้ววางอยู่กว้างหนึ่งโยชน์ แท่นแก้วนั้นมองดูขาว และกลดแก้วนั้น เปรียบเสมือนแสงอาทิตย์ส่องลงมาเหนือแสงจันทร์ในคืนเดือนแรม หัวรถไพชยนต์ มีม้าแก้ว 2,000 ตัว เทียมอยู่ข้างละ 1,000 ตัว ม้าทุกตัวมีเครื่องแก้วประดับ และรถก็เป็นทองคำประดับด้วยแก้ว 7 ประการ มีสร้อยมุกดาห้อยประดับพร้อมทั้งมาลัยดอกไม้ทิพย์ และแก้วทองห้อยประดับอยู่มากมาย อีกทั้งยังมีสไบแก้ว พรวนทองมีรัศมีดงามราวสายอินทรี และสายฟ้าแลบดั่งแสงอาทิตย์ ไม่สามารถจะพรรณนาถึงความงามได้ถ้วนทั่ว เวลาลมพัดจะได้ยินเสียงดังก้อง เหมือนเสียงปีพาทย์ ช้องกลองและแตรสังข์ที่เวทดาตีและเป่าในสวรรค์

เมื่อถึงวันพระขึ้น 8 ค่ำ 15 ค่ำ หรือแรม 8 ค่ำ 15 ค่ำ หรือ 14 ค่ำ ท้าวธตรัฐผู้เป็นใหญ่ในหมู่เทวดาบนเขายศันธร พร้อมทั้งหมู่คนธรรพ์ประดับเงินและทองตั้งแต่ศีรษะตลอดถึงลำตัว มีเครื่องแห่แหนและหอก ดาบ จามรจามรี ล้วนแต่เป็นเงินและทองทั้งสิ้น เทวดาบางพวกถือค้อน สาก ทำด้วยเงินและทอง บางพวกถือธงเงิน ธงทอง เทวดาทั้งหลายมาจากยอดเขายศันธรในอากาศวิมานตรงไปยังทิศตะวันออกของกำแพงจักรวาล

ท้าววิรุฬหกผู้เป็นใหญ่ในหมู่ผีเสื้อ กุมภัณฑ์ทั้งหลาย ไปจนถึงทิศใต้ของกำแพงจักรวาล เครื่องประดับกายของท้าววิรุฬหกและบริวารล้วนเป็นแก้วมณีดงามมาก หมู่เทวดาถือค้อนและกระบองทำด้วยแก้วมณี ท้าววิรุฬหกนั้นทรงม้าประดับด้วยแก้วมณี นำพลไปทางอากาศไปจนถึงด้านทิศใต้ของกำแพงจักรวาล

ท้าววิรูปักษ์ ผู้เป็นใหญ่ปกครองเหล่านาคราช ตลอดแดนทางทิศตะวันตกของกำแพงจักรวาล มีเทวดาเป็นบริวารจำนวนมาก ล้วนประดับไปด้วยแก้วมณีดงามยิ่งนัก หมู่เทวดาถือสาก ค้อน จามรีทำด้วยแก้วมณี ท้าววิรูปักษ์นำพลเดินทางไปในอากาศถึงทิศตะวันตกของกำแพงจักรวาล อันเป็นที่ตั้งของเขายศันธร

ท้าวกุเวร ผู้เป็นใหญ่ปกครองหมู่ยักษ์และเทวดา ทางด้านทิศเหนือของกำแพงจักรวาล ทางทิศเหนือของเขาพระสุเมรุ ท้าวกุเวรและบริวารมีเครื่องประดับกายเป็นทองเนื้อสุกงาม หมู่ยักษ์พากันถือค้อน ถือสากและถือจามรีล้วนเป็นทองคำ ยักษ์เหล่านี้มีหน้าตาน่ากลัว ท้าวกุเวรทรงม้าสี่เหลื่องดังทอง ขับพลนำไปทางกำแพงจักรวาลจนถึงเขายศันธรด้านทิศเหนือ บริเวณเขาพระสุเมรุ นั้น มีช้างไอยราเทพ เมื่อพระอินทร์เสด็จไปที่ใดก็ตาม หากประสงค์จะทรงช้าง เอราวันเทวบุตรก็จะเนรมิตตัวเป็นช้างเผือกเชือกใหญ่ สูง 1,200,000 วา มีเศียร 33 เศียร มีเศียรเล็กๆ อีก 2 เศียรอยู่รอบนอกเศียร

ใหญ่เหล่านั้น เเศียรใหญ่มีขนาด 2,000 วา เเศียรต่างๆ ถัดเข้าไปขนาด 3,000 วา, 4,000 วา, 5,000 วา, 6,000 วา แต่ต่อๆ ไปกว้างขึ้นตามลำดับเช่นนี้ เเศียรใหญ่ ที่สุดตรงกลางชื่อ สุทัศน์ เป็นที่ประทับของพระอินทร์ กว้างได้ 240,000 วา เนื้อเศียรนี้มีแท่นแก้วกว้าง 96,000 วา มีปราสาทตั้งอยู่กลางแท่นแก้วนี้ มีธงแก้ว จำนวนมากสูง 8,000 วา ทำด้วยแก้ว 7 ประการ มีพรวนทองคำห้อยประดับ กวัดแกว่งไปมา มีเสียงดังไพเราะดุจเสียงปี่พาทย์ในเมืองสวรรค์ในปราสาทนั้นบนเพดานตกแต่งไว้ด้วยผ้าทิพย์ มีแท่นบรรทมกว้าง 8,000 วา พร้อมด้วยราชาอาสน์หมอนใบใหญ่ใบเล็กและหมอนอิง องค์พระอินทร์นั้นสูง 6,000 วา ประดับด้วยอาภรณ์ต่างๆ ทรงประทับเหนือแท่นแก้วบนเศียรช้าง 33 เเศียร และทรงให้เทวดาทั้งหลายผู้มีบุญบารมีเฝ้าพระองค์นั่งเหนือเศียร 22 เเศียรเศียรช้างทั้ง 33 เเศียรนั้น แต่ละเศียรมีงา 7 งา อันหนึ่งยาว 400,000 วา งาหนึ่งมีสระ 7 สระ แต่ละสระมีกอบัว 7 กอ แต่ละกอมีดอกบัว 7 ดอก ดอกหนึ่งมี 7 กลีบ กลีบหนึ่งมีนางฟ้ายืนร่ายรำอยู่ 7 นาง แต่ละนางมีบริวาร 7 ตน รวมกัน ทั้งหมดแล้ว ช้าง 33 เเศียร มีงา 231 งา สระ 1,617 สระ กอบัว 11,319 กอ ดอกบัว 79,233 แต่ละดอกมี 554,631 กลีบ มีนางฟ้าร่ายรำ 3,882,417 นาง มีบริวารทั้งหมด 27,176,919 นาง ทั้งหมดนี้อยู่ในงาช้างเอราวัณ และยังมีบริเวณกว้าง 50 โยชน์ เป็นที่อยู่ของนางระบำและบริวารทั้งหลายอีกด้วย

เมื่อพระอินทร์เสด็จประทับเหนือแท่นแก้วเหนือเศียรช้างเอราวัณนั้น พระมเหสีชื่อสุธัมมาพร้อมบริวาร ประดับเครื่องถนิมอาภรณ์งดงามด้วยแก้ว 7 ประการ ประทับอยู่ทางเบื้องซ้ายของพระอินทร์

นางสุชาตามเหสี ผู้ทรงศีลมีได้ขาด ประดับเครื่องอาภรณ์พร้อมบริวาร ประทับอยู่ทางเบื้องขวาของพระอินทร์

นางสุนันทามเหสี ประดับกายด้วยเครื่องประดับทำด้วยแก้ว 7 ประการ พร้อมบริวารก็ประทับอยู่ด้านหลังของพระอินทร์

นางสุจิตราเมเหสี ตกแต่งกายงดงามพร้อมด้วยบริวาร ประทับอยู่ทางเบื้องซ้ายของพระอินทร์จากนั้นก็มียางฟ้าที่เป็นมเหสีของพระอินทร์อีก 92 นาง ประทับเฝ้าอยู่ มีดวงหน้างดงามและประดับด้วยเครื่องอาภรณ์ล้วนแต่เป็นแก้วแหวนเงินทองทั้งสิ้น บ้างก็ถือกระออมแก้ว บ้างก็ถือคนที่จามรี จามรแก้ว บ้างก็ถือธงแก้วและธงทองแกว่งไกวไปมา เครื่องแห่เหล่านี้ล้วนแต่เป็นแก้ว 7 ประการทั้งสิ้น ถัดออกไปก็มีนางบริวารสาวใช้มากมาย บางคนก็ถือคนที่ทองกระออมทอง ถัดออกไปอีกก็มีบรรดานางฟ้าชาวสวรรค์มากมาย ฟ้อนรำถวายพระอินทร์อยู่

มีเทพิตาชื่อคิตคราถือพิณใหญ่ เมื่อนางตีพิณอันนี้ พิณอื่นๆ อีก 60,000 อัน ก็จะดังเองด้วย มีเสียงไพเราะมาก เทพิตาสาธูเป่าปี่คู่หนึ่งชื่อสุภัทรา เวลานางเป่าปี่คู่นี้ ปี่อื่นๆ อีก 60,000 เลาก็จะดังเองด้วย มีเสียงไพเราะยิ่งนัก นางฟ้าหสัจจนารตีตีพิณมธุระ มีเสียงเพราะเป็นที่ฟังพอใจ นางฟ้ามณีเมขลาเป่าสังข์ใหญ่พิชัยสังขะ เมื่อเป่าสังข์อันนี้ สังข์อีก 60,000 อัน ก็จะดังขึ้นมาเองด้วย

เทพธิดามหาตุมหิงคสังขะตีตะโพนชื้อปุกุพิมพะ เวลาตีตะโพนนี้ ตะโพนที่เหลืออีก 60,000 อันก็ดังขึ้นไปด้วย เทพธิดาชื้อตปนัคคี ตีกลองชื้ออานันทเกรี เวลานางตีกลองนี้ กลองอื่นอีก 60,000 ลูก ก็จะได้ดังขึ้นด้วยไฟระเมา เทพธิดาปนัคคีตีกลองหน้าเดียวชื้ออรณมุขเกรี เวลาตีแล้วกลองหน้าเดียวอีก 60,000 ลูก ก็จะได้ดังขึ้นไปด้วย เทพธิดานันทาตีกลองใหญ่ชื้อโกหมธรรสสุเกรี เมื่อตีกลองนี้ กลองใหญ่อีก 60,000 ลูก ก็จะได้ดังขึ้นมาเองด้วย เทพธิดายามาตีบัณเฑาะว์ชื้อโบกขรบัณเฑาะว์ ทำให้บัณเฑาะว์อื่นๆ อีก 60,000 อันดังขึ้นมาด้วย เทพธิดาสรรโฆสสุรเปาปีไฉนแก้วชื้ออนันทไฉน เมื่อเปาปีนี้ ปีอื่นๆ อีก 60,000 ลูก ก็จะได้ดังขึ้นมาเองราวกับมีผู้เปาไฟระเมา เทพธิดาสรรพวงคณาตีกลองใหญ่ชื้อทัสสโกฏฐะ เมื่อนางตีกลองนี้กลองอื่นๆ อีก 60,000 กลองก็จะดังขึ้นมาเอง หมู่เทพธิดามีชื้อต่างๆ กัน ถือดุริยางค์ 5 สิ่ง ได้แก่ อาตตะ พิตตะ อาตพิตตะ ฆนะ และ สุริระ เครื่องดนตรี 5 อย่างนี้ เวลาบรรเลง จะมีเสียงดังผสมผสานกัน เครื่องดนตรีปัญจาจกิกะอื่นจำนวน 60,000 อัน ซึ่งเป็นพวกเดียวกับปัญจาจกิดุริระ นั้นก็จะดังขึ้นมาเองด้วย ราวกับมีผู้ตีดีดเป่ามีเสียงไฟระเมายิ่งนัก

มีคนธรรพชื้อสุธรรมาตีกลองใหญ่สุธรรณะ สะพายเหนือบ่าด้านหนึ่ง เวลาตีทำให้กลองใหญ่อีก 68,000 ใบ มีเสียงดังขึ้นพร้อมกันตามจังหวะเพลงระบำไฟระเมายิ่งนัก ได้ยินเสียงโดยรอบถึง 400,000 วา เหล่าคนธรรพและเทพธิดาทั้งหลายก็พ้อนรำเข้ากับเสียงกลองนี้ ที่เหนือเขาจักรวาลด้านทิศตะวันออก คนธรรพชื้อพิมพสุสะสะพายกลองหน้าเดียวลูกหนึ่งชื้อเอกโบกขรเกรี บรรเลงเป็นเพลงคนธรรพ ทำให้หมู่กลองหน้าเดียวอีก 68,000 ใบ ดังขึ้นมาเองด้วย ไฟระเมากราวกับมีผู้บรรเลง ในบริเวณนั้นโดยรอบ 400,000 วา หมู่คนธรรพ เทพธิดาทั้งหลายก็จะเต้นระบำรำฟ้อนไปกับเพลงคนธรรพอยู่ที่ปลายกำแพงจักรวาล ทิศใต้ของเขาพระสุเมรุ คนธรรพชื้อที่มมุขสะพายกลองใหญ่มหาภณเฑเกรี ตีกลองนี้อยู่บนกำแพงจักรวาล ด้านทิศตะวันตกของเขาพระสุเมรุเมื่อตีกลองนี้ กลองอื่นๆ ในที่นั้นอีก 68,000 ใบก็จะดังขึ้นมาเอง อีกเป็นเสียงเดียวกัน มีหมู่คนธรรพเทวดามากมายพ้อนรำอยู่ในบริเวณนั้นโดยรอบ 400,000 วา ส่วนคนธรรพชื้อปัญจสิขระ สะพายกลองใหญ่ชื้อสัสสุระ เวลาตีกลองนี้ กลองอื่นอีก 68,000 อันก็จะดังขึ้นเองด้วย ในบริเวณโดยรอบ 400,000 วา หมู่คนธรรพเทวดามากมายก็จะพ้อนรำระบำเต้นอยู่เหนือเขาจักรวาล ด้านทิศเหนือของเขาพระสุเมรุ ทั้งหมดที่พรรณนามานี้คือไพร่ฟ้าข้าไทบริวารของพระอินทร์นั่นเอง รวมทั้งท้าวจตุโลกบาลทั้ง 4 ก็จะไปบริวารไปเฝ้าพระอินทร์ และมีพระยายักษ์อีก 28 ตน พร้อมอาวุธแห่ไปเฝ้าพระอินทร์

พระอินทร์นั้นประทับเครื่องอาภรณ์อันงดงาม พร้อมด้วยหมู่เทวดาบริวารผู้ประดับด้วยเครื่องอาภรณ์ทำด้วยแก้ว 7 ประการ มีสีล้นต่างๆ ดงงามยิ่งนัก เข้าเฝ้าพระอินทร์นับไม่ถ้วน รวมทั้งนางฟ้าทั้งหลายที่เป็นมเหสีของพระอินทร์อีก 25,000,000 องค์ บ้างก็ถือกาน้ำ กละอมแก้ว กละอมทอง และฉัตรพัดธงจามรีต่างๆ ประดับสวยงามเกินกว่าจะพรรณนาได้ นอกจากนั้น ก็มีหมู่คนธรรพพ้อนรำอีก 240,000,000 คน ตีกลอง ตีฉิ่ง เป็นเพลงคู่ไปกับเสียงพิณ พ้อนรำเล่นกันทั่วไปที่เขาจักรวาลทั้ง 4 ทิศ กลิ่นเครื่องหอมดอกไม้กระจายไปทั่วทุกแห่ง และขจรฟุ้งเข้าไปถึงพระอินทร์

จนพระองค์ต้องเสด็จลงไปเล่นที่สวนสนุกด้วย บางครั้งพระอินทร์ก็เสด็จลงจากช้างไอยราดำเนินเล่นไปในสวนสนุกนั้นท่ามกลางนางฟ้าบริวารทั้งหลายที่ประดับด้วยอาภรณ์อันเลิศต่างๆ เทียวไปในเมืองสวรรค์อันกว้าง 480,000 วา

ด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของนครดาวดึงส์นี้ มีพระจุฬามณีเจดีย์ประดับด้วยอินทนิล บรรจุพระเขี้ยวแก้วช้างขวากับพระเศียรของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

กลางองค์เจดีย์ไปจนถึงยอดเป็นทองประดับด้วยแก้ว 7 ประการ สูง 80,000 วา มีกำแพงทองล้อมรอบ กำแพงแต่ละด้านยาว 160,000 วา มีธงปักและธงชัย กลด ชุมสาย ล้วนประดับด้วยแก้วเงินทองมีสีด้า แดง เหลือง ขาว เขียวต่างๆ กัน ทำให้มองดูเลื่อมงามยิ่งนัก เทวดาทั้งหลายก็จะถือเครื่องดนตรีดีดสีตีเป่า มาบรรเลงบูชาถวายพระเจดีย์ทุกวัน พระอินทร์ได้เสด็จไปนมัสการพระเจดีย์พร้อมหมู่เทพยดาและนางฟ้าบริวารทรงนำข้าวตอก ดอกไม้ ฐูปเทียน ของหอมและชวลาทั้งหลายถวายแก่องค์พระเจดีย์ไม่ได้ขาด และทรงทำทักษิณพระเจดีย์ทุกวัน

ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีอุทยานบุญขริกวัน อยู่ใกล้กับอุทยานมหาวัน สวนบุญขริกวันนี้มีกำแพงล้อมรอบทั้ง 4 ด้าน ด้านละ 160,000 วา มีประตูแก้วและมีปราสาทแก้วเหนือประตูนั้นทุกประตูตั้งได้บรรยายมาแล้ว ในสวนอุทยานนี้มีต้นทองหลางใหญ่ต้นหนึ่งชื่อ ปาริชาติกลปพฤกษ์ วัดโดยรอบพุ่มไม้ได้ 2,400,000 วา โดยรอบต้นได้ 120,000 วา สูง 800,000 วา ใต้ต้นไม้มีแท่นศิลาแก้วชื่อ ปันทุกัมพล ยาว 480,000 วา กว้าง 400,000 วา หนา 120,000 วา สีแดงเข้มราวดอกสะเอ้งอ่อนนุ่มราวกับฟูกผ้าและหงอนของราชหงส์ทอง เมื่อพระอินทร์ประทับบนแท่นนี้ แท่นหินจะยุบลงไปเสมอสะดือ เมื่อทรงลุกขึ้น แท่นศิลาก็จะคืนรูปดังเดิม ใกล้กับต้นปาริชาตินั้น มีศาลาใหญ่ชื่อสุธรรมางามยิ่งกว่าศาลาอื่นๆ ความกว้างและยาวเท่ากันคือ 2,400,000 วา ความสูง 4,000,000 วา วัดโดยรอบได้ 7,200,000 วา พื้นศาลาเป็นแก้ว 7 ประการ มีกำแพงทองล้อมรอบ มีดอกไม้ชนิดหนึ่งชื่อ อาสาพตี มีกลิ่นหอมมาก ดอกไม้นี้บานช้ามาก เวลา 1 พันปีจึงจะบานครั้งหนึ่ง เทวดาทั้งหลาย เมื่อเห็นดอกไม้บานก็จะผลัดกันไปเฝ้าดอกไม้้นั้นตลอดพันปี

ดอกปาริชาติ (ทองหลาง) นั้นหนึ่งร้อยปีจึงจะบาน หมู่เทวดาก็นิยตในดอกไม้้นี้ เมื่อเห็นว่าดอกไม้ใกล้จะบานก็ผลัดเปลี่ยนกันไปเฝ้า เมื่อดอกไม้บานทุกกิ่งก้านแล้วจะมีแสงสวยงามมาก แผ่รัศมีไปไกลถึง 800,000 วา เวลาลมพัดกลิ่นหอมของดอกไม้จะหอมไปได้ไกลถึง 800,000 วา เหล่าเทวดามีได้ขึ้นเก็บดอกไม้้นี้เลยแม้แต่ครั้งเดียว เมื่อเทวดาผู้ใดใครจะเก็บดอกไม้้นั้นไม่ว่าจะเอาผ้าไปห่อหรือเอาผอบไปใส่ ก็จะมีลมพัดดอกไม้้นั้นให้ตกไปในที่ที่ต้องการ ถ้าเทวดายังไม่ทันรับก็จะมีลมชนิดหนึ่งพัดดอกไม้เหล่านั้นเข้าไปในสุธรรมาสาลา ซึ่งมีธรรมาสันแก้วกว้าง 8,000 วา อยู่ในศาลานั้น เมื่อดอกปาริชาตินั้นเหี่ยวแล้ว ก็จะมีลมจำพวกหนึ่งมาพัดดอกไม้้นั้นออกไปจากสุธรรมาสาลา และที่ศาลานั้นมีราชอาสน์ทิพย์ของพระอินทร์ และที่นั่งของเทวดาทั้ง 32 องค์ ที่เคยได้กระทำบุญไว้ร่วมกับพระอินทร์ในปางก่อนเป็นอาสนะทิพย์เช่นกัน และยังมีที่นั่งของเทวดาทั้งหลายปูลาดด้วยผ้าทิพย์เรียงกันตามลำดับ

เทวดาบางองค์มีดอกไม้ทิพย์ปลูกเป็นที่นั่ง มองดูเหลืองอร่ามเหมือนทองคำสุกปลั่ง ล้วนแต่เป็นที่นั่งของเทวดาทุกองค์

พระอินทร์เสด็จไปในสุทธมาเทวสภาศาลา เพื่อให้เทวดามาประชุมกันในที่นั้น มีลมพัดละอองเกสรดอกไม้ทิพย์ทั้งหลายในนครดาวดึงส์เข้ามาในศาลานั้น แล้วตกลงบนตัวเทวดาซึ่งสูง 6,000 วา ทำให้มองดูเหลืองอร่าม เหมือนแต้มด้วยน้ำครั่ง หมู่เทวดาเล่นเปลิดเพลินอยู่เช่นนี้ เป็นเวลานานถึง 4 เดือน

เมื่อเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ต้องการฟังธรรม ก็จะเชิญสังฆมณฑลมาจากพรหมโลก แล้วเนรมิตตนเป็นคนธรรพ์ชื่อปัญจสิขร ขึ้นนั่งบนธรรมาสน์เพื่อแสดงธรรม เหตุที่พรหมเนรมิตตัวเป็นปัญจสิขรคนธรรพ์นั้นเพราะมีรูปงาม ประดับไปด้วยเครื่องอาภรณ์แก้ว เงิน ทอง ดูแวววาวงดงามราวกับภูเขาทอง ถ้าถอดเครื่องประดับออกจากกายคนธรรพ์แล้วใส่เกวียนในมนุษย์โลกจะได้ถึง 1,000 เกวียน ส่วนกระแจะจันทร์ที่ทำตัวเทวดานั้น ถ้าชูดอกใส่ตุ้มจะได้ถึง 9 ตุ่ม ขนาดตุ้มแต่ละลูกนั้นสามารถจุข้าวได้ถึง 4 กระเชอ ปัญจสิขรนั่งผ้าขาวบริสุทธิ์ ใส่ตุ้มหูทั้งสองข้างงามยิ่งนัก เก้าอี้เป็น 5 จุก ทำเป็นมวยผม 5 มวย ห้อยปลายผมไปทางข้างหลัง จึงได้ชื่อว่าปัญจสิขร และเป็นที่พึงใจแก่เทวดาทั้งหลาย หากวันพระใดสังฆมณฑลพรหมไม่มาแสดงธรรมให้เทวดาทั้งหลายฟัง บางครั้งเทวดาในสวรรค์ที่เป็นผู้รู้ธรรมก็จะได้รับเชิญให้ขึ้นเทศนาธรรมในที่นั้น บางครั้งพระอินทร์ก็ทรงขึ้นธรรมาสน์เทศนาธรรมเอง เมื่อใดพระอินทร์ทรงเทศนาธรรม ท้าวจตุโลกบาลก็จะพาบริวารไปเฝ้าทั้ง 4 ทิศของสุทธมาเทวสภาศาลา และหมู่คนธรรพ์ก็จะนำเครื่องดนตรีทั้งหลายมาบรรเลงแล้วร่ายรำกันอยู่ที่ขอบกำแพงจักรวาลทั้ง 4 ด้าน เพื่อถวายแก่พระอินทร์

ส่วนท้าวจตุโลกบาลจะเสด็จตรวจดูคนทำความดีความชั่วทุกวัน บางวันก็จะใช้เทวดาองค์อื่นๆ มาแทน เช่น ในวันพระ 8 ค่ำ ก็จะใช้เทวบุตรมาแทน ส่วนในวันพระขึ้น 15 ค่ำ และวันพระข้างแรมนั้น ท้าวจตุโลกบาลจะเสด็จด้วยพระองค์เองไม่ว่าจะเป็นเทวดาองค์ใด หรือเทวบุตร หรือท้าวจตุโลกบาลเอง มาตรวจตราก็จะถือแผ่นทองเนื้อสุกและดินสอทำด้วยหินแดง เทียบไปดูทุกแห่งตามบ้านเรือนในโลกมนุษย์ ถ้าเห็นมนุษย์ทำบุญก็จะเขียนชื่อนั้นลงในแผ่นทองว่า คนนี้ชื่อนี้อยู่บ้านนี้ได้ทำบุญกุศลเช่นนี้ เช่น พุทธศาสนิกชน กราบไหว้เคารพบูชาและปฏิบัติธรรมต่อพระรัตนตรัย เลี้ยงดูบิดามารดา เคารพยำเกรงผู้ชรา พระสงฆ์ ครูอุปัชฌาย์ ถวายผ้ากฐิน สร้างพระเจดีย์ สร้างกุฏิ วิหาร ปลุกต้นศรีมหาโพธิ์ สดับฟังพระธรรมเทศนา ถวายศีล เจริญภาวนา สวดมนต์ ให้ทาน เคารพยำเกรง สมณะพราหมณ์ผู้ทรงศีล บุชาธรรมเหล่านี้

ถ้าผู้ใดได้กระทำความดีก็ดี เทวดาก็จะเขียนชื่อนั้นลงในแผ่นทอง แล้วมอบให้แก่ปัญจสิขร เทพบุตรเพื่อไปถวายแก่พระมาตุลี พระมาตุลีจึงนำไปถวายแก่พระอินทร์ เทวดาทั้งหลายจะมาอ่านดูในแผ่นทองนี้ ถ้าเห็นว่าบุญชื่อนี้ในแผ่นทองมีคนทำดีมากมาก เหล่าเทวดาก็จะแซ่ซ้องสาธุการยินดีว่า มนุษย์ทั้งหลายจะได้เกิดมาเป็นเพื่อนตนมากมาย และอบายภูมิ 4 ก็จะว่างลง ถ้าเทวดาเห็น

บัญชีชื่อในแผ่นทองนั้นน้อย เทวดาทั้งหลายก็เสียใจแล้วกล่าวว่า อนิจจา คนทั้งหลายในมนุษยโลก ทำบุญกันน้อยนัก ทำบาปมาก คงจะพากันไปเกิดในจุตรอบายเป็นจำนวนมาก ต่อไปภายหน้า เมืองสวรรค์ของเราคงจะว่างลงเป็นแน่

พระอินทร์ทรงถือแผ่นทองที่มีชื่อคนทำความดีทั้งหลาย แล้วอ่านให้เทวดาทั้งหลายฟัง เมื่อพระอินทร์ทรงอ่านค่อยๆ เสียงได้ยินไปไกลถึง 96,000 วา แต่ถ้าทรงอ่านเสียงดัง จะได้ยินกังวานไปทั่วดาวดึงส์ซึ่งมีความกว้างประมาณ 80,000,000 วา ไกลถึง 96,000 วา และมีปราสาทแก้ว ปราสาททองมากมายอันเป็นวิมานของเทวดาทั้งหลายที่อยู่ในอากาศมีความสูงเท่าเขาพระสุเมรุ แผ่ไปจนถึงกำแพงจักรวาล (คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, 2528)

อายุของเทวดาชั้นดาวดึงส์

เทวดาชั้นนี้มีอายุยืนถึง 1,000 ปีทิพย์ ผู้ใดปรารถนาจะไปเกิดในเมืองสวรรค์ ควรเร่งชวนชายทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เลี้ยงดูบิดามารดา ช่วยเหลือผู้ใหญ่ในตระกูล อุปัชฌาย์ ครู อาจารย์ และสมณพราหมณ์ผู้ทรงศีล ก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นนี้

3. ชั้นยามา

คำว่า ยามา แปลว่า ปราศจากความลำบาก (พระสังฆมณฑล, 2556: 128)

ยามาเทวภูมิ หมายถึง ที่อยู่ของเทวดาผู้ปราศจากความลำบากและมีความสุขอันเป็นทิพย์วิมานและทิพย์สมบัติก็ประณีตมาก

อีกนัยหนึ่ง หมายถึง เป็นที่อยู่ของเทวดาซึ่งมีท้าวสุยามาเป็นผู้ปกครองเป็นสวรรค์ที่มีอายุเป็นทิพย์ วรรณทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ ละอองและประณีตกว่าสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชและดาวดึงส์

เทวราชผู้ปกครองสวรรค์ชั้นยามา ชื่อยามะหรือสุยามะ สวรรค์ชั้นยามาภูมินี้ตั้งอยู่ในอวกาศ จึงไม่มีภูมิเทวดา มีแต่อากาศเทวดาจำพวกเดียว

สภาพพื้นที่ของสวรรค์ชั้นยามา

สวรรค์ชั้นนี้ ห่างจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ 42,000 โยชน์ มีท้าวสุยามาเป็นผู้ปกครอง มีที่ตั้งอยู่ในอากาศสูงกว่ายอดเขาสิเนรุซึ่งเป็นที่อยู่ของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ 42,000 โยชน์ ในอรรถกถาได้กล่าวถึงความสูงของสวรรค์ จากสวรรค์ชั้นหนึ่งไปถึงสวรรค์อีกชั้นหนึ่งว่า มีระยะห่างระหว่างชั้น 42,000 โยชน์เท่ากันทุกชั้น สวรรค์ชั้นนี้มีความกว้างใหญ่กว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และมีปราสาทเงิน ปราสาททองอันเป็นทิพย์ซึ่งเป็นที่อยู่ของเหล่าเทวดา มีความงดงามตระการตา มีกำแพงแก้วล้อมรอบวิมาน มีอุทยานสวรรค์ และสระโบกขรณีเกิดขึ้นมากมาย แต่ละสวน แต่ละสระก็มีความวิจิตรงดงามน่าทัศนาจริงยิ่งนัก

เทวดาในสวรรค์แต่ละชั้นจะมีลักษณะของวิมานแตกต่างกันไปตามอำนาจบุญ และในสวรรค์ชั้นนี้ไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ เพราะที่ตั้งของสวรรค์ลอยอยู่เหนือวงโคจรของดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์ ท้องฟ้าจะเป็นสีทองสลายตา แสงสว่างจะเกิดจากดวงแก้วมณีและรัศมีที่ออกจากกายของเทวดา จะรู้วันรู้คืนได้ต้องดูจากดอกไม้ทิพย์ ถ้ากำลังเบ่งบานก็แสดงว่า เป็นเวลาเช้า ถ้าดอกไม้หุบแสดงว่าเป็นเวลาเย็น

บุคคลที่สั่งสมบุญไว้เมื่อตายแล้วจะได้บังเกิดเป็นเทพบุตร เทพธิดาในสวรรค์ชั้นยามามีวัยที่งดงาม อายุประมาณ 16-20 ปี มีทิพย์สมบัติอันประณีตกว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

การบริโภคคามของเหล่าเทพบุตรและเทพธิดา ไม่มีการเสพเมถุนแบบมนุษย์ เพียงแค่สัมผัสก็อดรัดกัน แล้วก็มีคามพึงพอใจด้วยกันทั้งสองฝ่าย ไม่มีการตั้งครมร์ มีแต่การเกิดแบบโอปปาติกะอย่างเดียว

อายุของสวรรค์ชั้นยามา

ในวิถิตสูตร ได้กล่าวถึงอายุของเทวดาที่อยู่ในสวรรค์ชั้นยามาว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย 200 ปีมนุษย์เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่งของเทวดาชั้นยามา 30 ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง 12 เดือน โดยเดือนนั้นเป็นปีหนึ่ง 2,000 ปีทิพย์โดยปีนั้นเป็นประมาณของอายุเทวดาชั้นยามา (อง.อฏฐก.23/132/259)

จากข้อความนี้ จะเห็นได้ว่าอายุของสวรรค์ชั้นยามามีอายุ 2,000 ปีทิพย์ ซึ่งมีอายุมากกว่าสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกาถึง 4 เท่า ถ้านับเป็นอายุมนุษย์ก็เท่ากับ 144 ล้านปี ดังนั้น บุคคลที่จะเกิดในสวรรค์ชั้นยามานี้ได้จะต้องสั่งสมบุญมากกว่าสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

4. ชั้นดุสิต

ภูมิที่ชื่อดุสิตเพราะทำให้เทวดาที่อุปบัติขึ้นในสถานที่นี้มีความยินดีและแช่มชื่นเป็นนิจ เทวดาเหล่าใดถึงพร้อมด้วยความยินดีและชื่นชมอยู่ในสมบัติอันเป็นสิริของตน เหตุนั้น เทวดาเหล่านั้นชื่อว่าดุสิต

สถานที่อันเป็นที่อยู่ของเทวดาผู้ถึงพร้อมด้วยความยินดีและชื่นชมอยู่ในสมบัติอันเป็นสิริของตน ฉะนั้น สถานที่เหล่านั้นชื่อว่าดุสิต (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2556: 130)

สวรรค์ชั้นดุสิต เป็นสวรรค์ที่อยู่ห่างไกลจากสวรรค์ชั้นยามาขึ้นไปอีกประมาณ 42,000 โยชน์ เป็นแดนสุขาวดี เป็นที่สถิตอยู่แห่งปวงเทวดา ผู้ไม่มีความทุกข์ ปราศจากความร้อนใจ มีแต่ความยินดี และมีความแช่มชื่นอยู่เป็นนิรันดร์ เพราะคำว่า “ดุสิต” แปลว่า “รื่นเริง ยินดี” อีกทั้งยังเป็นภูมิของพระโพธิสัตว์ทั้งหลาย และเป็นที่อยู่ของพุทธบิดา พุทธมารดาอีกด้วย

นอกจากนี้ ยังเป็นที่อยู่ของบุคคลที่สร้างบารมีเป็นอัครสาวกก่อนที่ไปบังเกิดในโลกมนุษย์

ดังนั้น สถานที่อยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตจึงประเสริฐกว่าสถานที่อยู่ของเทวดาในภูมิอื่น ๆ โดยมีท้าวสันดุสิตเป็นผู้ปกครองหรือเป็นพระราชแห่งเทพผู้ปกครองเทวดาทั้งปวงผู้มาบังเกิดในสวรรค์ชั้นนี้

สวรรค์ชั้นดุสิตนั้น เป็นสวรรค์ของเทวดาจำพวกอากาศัญญูเทวดา คือ เทวดาที่มีวิมานสถิตอยู่บนอากาศ มีเมืองทิพย์ตั้งอยู่บนอากาศ และปราสาทวิมานทิพย์ที่ตั้งอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตนั้น ก็จะมีลักษณะที่ประณีตงดงามด้วยรัตนะมีค่าต่างๆ เช่นวิมานแก้ววิมานทองวิมานเงิน

วิมานและปราสาทแต่ละหลังที่ตั้งอยู่เรียงรายมีความสวยงามและวิจิตรอย่างยิ่งโดยรอบของปราสาทและวิมานอันเป็นทิพย์นั้นก็ยังมีความงามแกวล้อมรอบในแต่ละแห่งจะมีรัศมีเปล่งประกายสวยงามกว่าปราสาทและวิมานทิพย์ของเทวดาในสวรรค์ชั้นยามา

สระโบกขรณีอันมีน้ำเย็นใสสะอาด มีอุทยานอันเป็นทิพย์ซึ่งเป็นที่เพลิดเพลินใจของเหล่าทวยเทพในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ มีการฟังธรรมทุกวันธัมมัสสวนะ (วันพระ) โดยเทวดาทั้งหลายจะมาประชุมกันฟังธรรมอยู่เป็นนิตย์ โดยมีท้าวสันดุสิตเทวราชทรงรับหน้าที่เป็นผู้แสดงธรรมปัจจุบันพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ ได้บำเพ็ญบารมีและแสดงธรรมโปรดเหล่าเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตในอนาคต ท่านจะได้บังเกิดเป็นมนุษย์และสร้างบารมีเพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

สภาพพื้นที่ของสวรรค์ชั้นดุสิต

สวรรค์ชั้นดุสิตนี้มีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาลมาก มีท้าวสันดุสิตผู้บรรลุนิพพานเป็นผู้ปกครอง ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดุสิตอยู่สูงขึ้นไปจากยอดเขาสิเนรุ อยู่ในอากาศเหนือสวรรค์ชั้นยามาขึ้นไป 42,000 โยชน์ บนสวรรค์ชั้นนี้จะไม่มีความมืดดำ ดวงจันทร์ ทำให้ไม่มีเงา ไม่มีมมมิตบนสวรรค์ เป็นอยู่ได้ด้วยความสว่างจากวัตถุสิ่งของต่างๆ เช่น กายของเหล่าเทวดา วิมาน สวน สระ สิ่งแวดล้อมต่างๆ มีแต่ความสว่าง จึงไม่ต้องอาศัยดวงอาทิตย์

ลักษณะของสวรรค์ชั้นดุสิตจะไม่กลมอย่างโลกมนุษย์ แต่จะกลมแบบราบ ถ้ามองจากสวรรค์ชั้นยามาขึ้นไป จะมองเห็นเป็นแสงสว่าง นุ่มเนียนตา และถ้ามองจากสวรรค์ชั้นดุสิตขึ้นไป ก็จะเห็นแสงสว่างนุ่มเนียนตาของสวรรค์ชั้นนิมมานรดี หรือถ้ามองลงไปที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ก็จะมีขนาดเล็กนิดเดียว เพราะสวรรค์ชั้นดุสิตใหญ่กว่า

แดนสวรรค์ชั้นดุสิตมีวิมานของท้าวสันดุสิตเป็นศูนย์กลางของสวรรค์ชั้นนี้ แบ่งออกเป็น 4 เขต วนรอบวิมานของท้าวสันดุสิตเทพบุตร ดังนี้

เขตที่ 1 เป็นที่อยู่ของพระโสดาบัน พระสกิทาคามี ซึ่งอยู่ชั้นในสุด

เขตที่ 2 เป็นที่อยู่ของอนิยตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ได้รับการพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าอย่างแน่นอน และผู้ที่มิปณิธานจะชนสัตว์ไปสู่พระนิพพานให้หมดจนกระทั่งถึงที่สุดแห่งธรรม ก็จะอยู่ในเขตนี้ด้วย

เขตที่ 3 เป็นที่อยู่ของอนิยตโพธิสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ยังไม่ได้รับการพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังต้องสร้างบารมีอีกมาก

เขตที่ 4 เป็นที่อยู่ของเทพบุตร เทพธิดาที่ทำบุญไว้มากจึงได้อยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ซึ่งเป็นเขตทั่วไปนอกเหนือจาก 3 เขตแรก

สวรรค์ชั้นดุสิตจึงมีความพิเศษกว่าสวรรค์ชั้นอื่น คือ เป็นที่อยู่ของพระโพธิสัตว์ที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตจำนวนมาก และเหล่าเทพบุตรที่สร้างบารมีเป็นพระสาวกเพื่อตามพระบรมโพธิสัตว์ลงมาตรัสรู้ในอนาคต เหตุที่พระโพธิสัตว์และพระสาวกสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ คือ

1. พระโพธิสัตว์สามารถจุติลงมาเกิดเป็นมนุษย์ได้ตามความปรารถนา หมายความว่า โดยปกติแล้วเทวดามีเหตุแห่งการจุติ 4 อย่าง คือ จุติ (ตาย) เพราะสิ้นอายุขัย สิ้นบุญ สิ้นอาหาร และเพราะความโกรธ แต่พระโพธิสัตว์ เมื่อจะจุติลงมาบำเพ็ญบารมีหรือมาบังเกิดเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็จะเข้าสมาธิ อธิษฐานจิตแล้วสามารถดับลงมาเกิดเป็นมนุษย์ได้

2. สวรรค์ชั้นดุสิตนี้ มีแต่พระโพธิสัตว์และบัณฑิตที่มีอัธยาศัยคล้ายกันที่จะฝึกฝนตนเอง และช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน จึงไม่ประมาทในการดำรงชีวิต และหมั่นไปฟังธรรมในวันธัมมัสสวนะซึ่งทำวสันตดุสิตจะเป็นผู้อุปัชฌาย์พระโพธิสัตว์ที่มีบารมีมากมาแสดงธรรม

อายุของเทวดาชั้นดุสิต

อายุของเทวดาผู้เกิดในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ คือ 4000 ปีทิพย์ ซึ่งไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไปที่จะเสวยสุข เพราะท่านจะต้องลงมาสร้างบุญบารมีต่ออีก ดังจะเห็นได้ว่า สวรรค์ชั้นที่ 4 นี้ มีความพิเศษกว่าสวรรค์ชั้นอื่นๆ เพราะเป็นที่สถิตของพระโพธิสัตว์ก่อนที่จะจุติลงมาเกิดในโลกมนุษย์ และได้บรรลุเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นอกจากนั้น สวรรค์ชั้นนี้ยังเป็นที่อยู่ของนักปราชญ์ที่ปรารถนาจะเป็นพุทธบิดา พุทธมารดา พระอัครสาวก เป็นต้น และอายุของเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตนี้ก็ไม่ยาวนานเกินไปจนกระทั่งเสียโอกาสในการจุติลงมาเกิดเป็นมนุษย์และได้สืบทอดการบำเพ็ญบุญบารมีต่อไปได้อย่างรวดเร็ว

บุรพกรรมที่ทำให้เกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

เมื่อครั้งเกิดเป็นมนุษย์ได้หมั่นทำบุญกุศล ฟังธรรมเพื่อพัฒนาจิตใจให้มีความผ่องใสยินดีในการให้ทาน รักษาศีล เจริญจิตภาวนาเป็นนิตย์ จึงไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต

ในทานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสกับพระสารีบุตรมีใจความว่า

ผู้ใดให้ทานโดยไม่คิดว่าทำตามบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย ที่เคยทำมาจนเป็นประเพณี แต่ให้ทานโดยคิดว่าเราหุงหาภินได้ สมณพราหมณ์เหล่านั้นไม่ได้หุงหาภิน ถ้าเราไม่ให้ทาน ก็เป็นสิ่งไม่ควรอย่างยิ่ง เมื่อเขาตายแล้วย่อมไปบังเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต (อง.สตุตค.23/49/70)

5. ชั้นนิมมานรดี

เทวดาที่ชื่อว่านิมมานรดีเพราะมีความยินดีในกามคุณ 5 ที่ตนเนรมิตขึ้น เทวดาทั้งหลายที่เกิดขึ้นในภุมินี ย่อมเนรมิตกามคุณ 5 ตามความพอใจของตน แล้วมีความยินดีเพลิดเพลินในอารมณ์

เหล่านั้น ฉะนั้น ภูมินั้นจึงชื่อว่านิมมานรดี (พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, 2556: 131)

อีกนัยหนึ่ง เทวภูมินี้เป็นที่สถิตของปวงเทพผู้มีความยินดีเพลิดเพลินในกามคุณอารมณ์ที่เนรมิตขึ้นตามความพอใจของตน ชื่อว่านิมมานรดี

ท้าวสุณิมิตเทวราช ปกครองเทวดาในชั้นนี้ ภายในเทพนคร มีปราสาทเงิน ปราสาททอง และปราสาทแก้ว และมีกำแพงแก้ว กำแพงทองอันเป็นของทิพย์เป็นวิมานที่อยู่ของเหล่าเทวดา นอกจากนั้น พื้นที่อยู่ยังมีสภาวะเป็นทองราบเรียบเสมอกัน มีสระโบกขรณี และสวนอุทยานอันเป็นทิพย์สำหรับเป็นที่เที่ยวเล่นสำราญแห่งเหล่าชาวสวรรค์นิมมานรดีเช่นเดียวกับสมบัติทิพย์ในสวรรค์ชั้นดุสิต ต่างกันที่ทุกอย่างมีสภาวะสวยงามสดงดงามกว่าและประณีตกว่าทิพย์สมบัติในดุสิตภูมิ

เทพดาทั้งหลายในสวรรค์ชั้นนี้ จะมีรูปร่างสวยงามยิ่งกว่าชาวสวรรค์ชั้นที่ต่ำกว่าและมีกายทิพย์ ซึ่งมีรัศมีรุ่งเรืองยิ่งนัก หากมีความปรารถนาจะเสวยสุขด้วยกามคุณอารมณ์สิ่งใดย่อมเนรมิตสิ่งนั้นได้ตามความพอใจของตน

กรรมที่ทำให้ได้มาเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี

ผู้ที่จะได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ ต้องหมั่นบริจาคทานเป็นอันมาก อย่างเสมอต้นเสมอปลาย ด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์ ผลแห่งทานและศีลอันสูงเท่านั้น จึงจะไปเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ได้

ดังข้อความปรากฏในทานสูตรว่า ผู้ใดทำทานโดยไม่คิดว่าเราหุงหากิน แต่สมณพราหมณ์เหล่านั้นไม่ได้หุงหากิน เราจะไม่ให้ทานก็ไม่บังควรอย่างยิ่ง แต่ได้คิดว่าเราจะให้ทานเหมือนอย่างฤๅษีทั้งหลายที่ได้กระทำมาในอดีต เมื่อตายลงย่อมไปบังเกิดเป็นเทวดา ในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี (อง.สตุตถ. 23/49/71) สวรรค์ชั้นนิมมานรดีนี้ มีอายุ 8,000 ปีทิพย์

6. ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

ปรนิมมิตวสวัตดี หมายถึง เทวดาที่มีความสุขความเพลิดเพลินในกามคุณทั้ง 5 โดยมีเทวดาองค์อื่นคอยเนรมิตให้ตามความปรารถนาหรือเป็นที่อยู่ของเหล่าเทวดาผู้มีท้าวปรนิมมิตวสวัตดีเทวราชเป็นผู้ปกครอง

เทวดาทั้งหลายที่เกิดอยู่ในภูมินั้นย่อมเสวยกามคุณทั้ง 5 ที่เทวดาองค์อื่นรู้ความต้องการของตนแล้วเนรมิตให้ ภูมินี้จึงชื่อว่าปรนิมมิตวสวัตดี (พระสัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, 2556: 132)

สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เป็นสวรรค์ชั้นที่ 6 ที่มีอายุทิพย์ วรรณทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ ละออยและประณีตกว่าสวรรค์ทั้ง 5 ชั้น

ผู้ปกครองในสวรรค์ชั้นนี้ แบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ

1. ท้าวปรนิมมิตวสวัตดีเทวราชเป็นผู้ปกครองสวรรค์ชั้นที่ 6
2. วสวัตดีมารเทพบุตร เป็นผู้ปกครองสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น

วสวัตติมารเทพบุตร เป็นเทวดาผู้มีอำนาจยิ่งใหญ่ แต่ไม่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา คอยขัดขวางบุคคลที่ทำความดีอยู่เสมอ โดยเฉพาะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า นับตั้งแต่เสด็จออกบรรพชา จนกระทั่งตรัสรู้และปรินิพพาน ในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์สร้างเจดีย์และวัดอย่างละ 84,000 สร้างมหาเจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไว้เป็นที่สักการบูชา เมื่อสร้างเสร็จได้มีการฉลองปูชนียสถานนานถึง 7 เดือน 7 วัน พญามารเทพบุตรคือวสวัตติมารได้มาทำลายพิธีการนั้นด้วยอภินิหารต่างๆ แต่ไม่สามารถทำลายได้ เพราะพระอุปัคฺคเถระได้มาขัดขวางต่อสู้กับพญามาร และได้ทรมานพญามารจนสิ้นฤทธิ์ ในที่สุดพญามารได้ละความเห็นผิด กลับมาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาและปรารถนาพุทธภูมิในอนาคตกาล (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2556: 133)

สภาพพื้นที่ของสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ

สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติมีความกว้างใหญ่มากกว่าสวรรค์ชั้นนิมมานรดี ที่ตั้งของสวรรค์ชั้นนี้ อยู่สูงขึ้นไปจากยอดเขาสิเนรุ มีวิมานอยู่ในอากาศเหนือสวรรค์ชั้นนิมมานรดี 42,000 โยชน์ บนสวรรค์ชั้นนี้จะไม่มีความมืดดำ ดวงจันทร์ ทำให้ไม่มีเงา ไม่มีมมมีตบนสวรรค์ อยู่ได้ด้วยแสงสว่างจากวัตถุสิ่งของต่างๆ เช่น กายของเทวดา วิมาน สวน สระ สิ่งแวดล้อมต่างๆ มีความสว่างทั้งสิ้น ลักษณะของสวรรค์ชั้นนี้จะกลมแบนราบ ถ้ามองจากสวรรค์ชั้นดุสิตขึ้นไปจะเห็นแสงสว่างยิ่งนัก

อายุของชาวสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ

ในวิตถสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย 1,600 ปีมุขย์เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่งของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ 16,000 ปีทิพย์เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ” (อง.อภฺรฺก.23/132/260)

สรุปว่า ก่อนที่มนุษย์จะไปเกิดเป็นเทวดาสถิตในสวรรค์ 6 ชั้นได้นั้น จะต้องบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา เลี้ยงดูบิดา มารดา ประพฤติสุจริตทางกาย วาจา ใจ จากการทำกุศลหรือบำเพ็ญความดีดังกล่าวที่แตกต่างกัน จึงได้ไปเกิดเป็นเทวดาเสวยทิพยสมบัติที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับผลของการทำดี คือ 1. เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชได้เพราะมีการทำบุญเพื่อหวังผลตอบแทน 2. เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ได้เพราะเห็นว่าการทำบุญเป็นความดี 3. เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นยามาได้เพราะทำบุญเพื่อสืบทอดวงศ์ตระกูลของตนเอง 4. เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิตได้ เพราะทำบุญเพื่อสงเคราะห์สัตว์โลก 5. เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นนิมมานรดีได้เพราะทำบุญตามต้นแบบและทำด้วยความตั้งใจ 6. เกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติได้ เพราะทำบุญด้วยความปลื้มใจ

4.1.2 เทวดาในรูปภูมิ 16 ชั้น

ในพระไตรปิฎกมีบันทึกไว้ว่าเทวดาที่เกิดในรูปภูมิ เรียกว่าเทวดาชั้นพรหม คือพรหมที่มีรูปร่างงดงาม (อภิ.วิ.35/1107)

มนุษย์หรือเทวดาที่จะเกิดเป็นรูปพรหมได้นั้นจะต้องเจริญสมณภาวนาจนกระทั่งจิตเป็นเอกัคตา บรรลุฌานใดฌานหนึ่งในฌาน 4 ตามนัยแห่งพระสูตร หรือฌาน 5 ตามนัยแห่งพระอภิธรรม รูปพรหมสถิตในวิมานอากาศ มีทั้งหมด 16 ชั้น ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

พรหมชั้นที่ 1

ปฐมฌานภูมิ คือสถานที่อยู่ของรูปพรหมที่บรรลุฌานที่ 1 แบ่งเป็น 3 จำพวก ดังนี้

1. **พรหมปารีสัชชา** บุคคลที่บำเพ็ญภาวนาจนได้ปฐมฌานในชั้นสามัญ เมื่อตายแล้วจะได้ไปเกิดเป็นพรหมชั้นปารีสัชชา มีอายุยืนหนึ่งในสามของกัป

2. **พรหมบุโรหิตา** บุคคลที่ได้ปฐมฌานชั้นกลาง เมื่อตายแล้วจะเกิดในชั้นพรหมบุโรหิตา เสวยสุข มีอายุยืนครึ่งกัป

3. **มหาพรหม** บุคคลที่ได้ปฐมฌานชั้นสูงสุด เมื่อตายแล้วจะไปเกิดในชั้นมหาพรหม เสวยสุขเป็นเวลาหนึ่งมหากัป เมื่อไฟไหม้กับเมื่อใดก็จะไหม้พรหมทั้ง 3 ชั้นนี้ด้วย

พรหมชั้นที่ 1 นี้ สมัยที่เกิดเป็นมนุษย์ทำความเพียรเจริญสมณกรรมฐานจนบรรลุปฐมฌาน เมื่อตายแล้วมาบังเกิดเป็นรูปพรหม 3 จำพวก คือ 1. พรหมปารีสัชชา หมายถึง พรหมที่เป็นบริวารคอยรับใช้พรหมที่เป็นหัวหน้า 2. พรหมบุโรหิตา หมายถึง พรหมที่เป็นที่ปรึกษาของพรหมที่เป็นหัวหน้า 3. มหาพรหม หมายถึง พรหมที่เป็นใหญ่หรือเป็นหัวหน้า (พระสัทธัมมโชติกะ ัมมาจริยะ, 2556: 140)

พรหมปารีสัชชาคือพรหมที่ได้ปฐมฌานอย่างอ่อน พรหมบุโรหิตาได้ปฐมฌานอย่างกลาง มหาพรหมได้ปฐมฌานอย่างสูงหรืออย่างแก่กล้า พวกพรหมจะอยู่กันตามความแก่อ่อนของฌาน มหาพรหมจะอยู่ตรงกลาง ถัดมาก็จะเป็นพรหมบุโรหิตา ส่วนรอบนอกก็จะเป็นพรหมปารีสัชชา

พรหมชั้นที่ 2

สถานที่อยู่ของรูปพรหมที่บรรลุฌานที่ 2 (ทุติยฌาน) แบ่งเป็น 3 จำพวก คือ

4. **ปริตตาภา** หมายถึง พรหมที่มีรัศมีน้อยกว่าพรหมที่อยู่เบื้องบน

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายที่สำเร็จทุติยฌานชั้นสามัญ เมื่อตายแล้วจะไปเกิดในพรหมชั้นปริตตาภา มีอายุยืน 2 มหากัป

5. **อัปมาณภา** หมายถึง พรหมที่มีรัศมีหาประมาณมิได้

ผู้ที่สำเร็จทุติยฌานภูมิชั้นกลาง เมื่อตายแล้วจะไปเกิดในพรหมชั้นอัปมาณภา มีอายุยืนได้ 4 มหากัป

6. **อาภัสสรา** หมายถึง พรหมที่มีรัศมีแผ่ชานออกจากกาย

ผู้ที่สำเร็จทุติยฌานภูมิชั้นสูงสุด เมื่อตายแล้วจะไปเกิดในพรหมชั้นอาภัสสรา มีอายุยืน 8 มหากัป ถ้าเกิดไฟไหม้กลับแล้ว น้ำก็ท่วมอาภัสสราพรหมภูมิด้วย

พรหมชั้นที่ 2 นี้ สมัยที่เกิดเป็นมนุษย์ทำความเพียรเจริญสมณกรรมฐานจนบรรลุทุติยฌาน เมื่อตายแล้วมาบังเกิดเป็นรูปพรหม 3 จำพวก คือ ปรีตตภา อปปมาณาภาและอาภัสสรา ปรีตตภา ได้ฌานอย่างอ่อน อปปมาณาภาได้ฌานอย่างกลาง อาภัสสราได้ฌานอย่างแก่กล้าจะอยู่ในชั้นเดียวกัน

พรหมชั้นที่ 3

สถานที่อยู่ของรูปพรหมที่บรรลุฌานที่ 3 (ตติยฌาน) แบ่งเป็น 3 จำพวก คือ

7. ปรีตตสุภา หมายถึง พรหมที่มีรัศมีสวยงาม แต่น้อยกว่าพรหมที่อยู่เบื้องบน

เทวดาหรือมนุษย์ได้ตติยฌานอย่างต่ำ เมื่อตายแล้วจะไปเกิดในพรหมชั้นปรีตตสุภา มีอายุยืน 16 มหากัป

8. อปปมาณสุภา หมายถึง พรหมที่มีรัศมีสวยงามหาประมาณมิได้

ผู้ได้ตติยฌานในชั้นกลาง เมื่อตายแล้วจะไปเกิดในพรหมชั้นอปปมาณสุภา มีอายุยืน 32 มหากัป

9. สุภิกิณหา หมายถึง พรหมที่มีรัศมีสวยงามทั่วร่างกาย (พระสัทธัมมโชติกะ ัมมาจาริยะ, 2556: 145)

ผู้ได้ตติยฌานชั้นสูงสุด เมื่อตายแล้วจะไปเกิดในพรหมชั้นสุภิกิณหา มีอายุยืน 64 กัป เมื่อน้ำท่วมแล้วก็มิลงพายุ 5 อย่างพัดกระหน่ำทำลายพรหมทั้ง 3 ชั้นจนหมด พรหมชั้นที่ 3 นี้ สมัยที่เกิดเป็นมนุษย์ทำความเพียรเจริญสมณกรรมฐานจนบรรลุตติยฌาน เมื่อตายแล้วมาบังเกิดเป็นรูปพรหม 3 จำพวก คือ ปรีตตสุภา อปปมาณสุภา สุภิกิณหา ปรีตตสุภาได้ฌานอย่างอ่อน อปปมาณสุภาได้ฌานอย่างกลาง และสุภิกิณหาได้ฌานอย่างแก่กล้า

เมื่อโลกถูกทำลายด้วยไฟ ปฐมฉานภูมิจะถูกทำลายไปด้วย เมื่อโลกถูกทำลายด้วยน้ำ ปฐมฉานภูมิ ทุติยฉานภูมิจะถูกทำลายไปด้วย เมื่อโลกถูกทำลายด้วยลม ปฐมฉานภูมิ ทุติยฉานภูมิ ตติยฉานภูมิ จะถูกทำลายให้พินาศไปทั้งหมด

พรหมชั้นที่ 4

สถานที่อยู่ของผู้ที่ได้จตุตถฌาน มี 7 ภูมิ คือ เวหัพผลา อสัณฺณูสัตฺตา และสุทธาวาสภูมิ 5 ได้แก่ อวิหา อตปปา สุตัสสา สุตสสี และอกนิฏฐา

10. เวหัพผลา หมายถึง พรหมที่มีผลไพบูลย์ ซึ่งเกิดขึ้นด้วยอำนาจรูปจตุตถฌานวิบากจิต (ตามนัยพระสูตร) หรือรูปปัญจฉานวิบากจิต (ตามนัยพระอภิธรรม) หรืออีกนัยหนึ่ง หมายถึง ภูมิอันเป็นที่เกิดและที่อยู่อาศัยของเวหัพผลาพรหม แม้โลกจะถูกทำลายด้วยไฟ ด้วยน้ำ ด้วยลม แต่ก็ไม่สามารถทำลายเวหัพผลาภูมิได้ และพรหมที่อยู่ในชั้นนี้มีอายุชั้เท่ากันหมดคือ 500 มหากัป (วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี, 2559)

11. อสัณฺณูสัตฺตา หมายความว่า พรหมที่ไม่มีนามขันธ์ 4 (มีแต่รูปขันธ์หรือกายทิพย์) ชื่อว่า อสัณฺณูสัตตะ อีกนัยหนึ่ง ภูมิอันเป็นที่เกิดของอสัณฺณูสัตตพรหมทั้งหลาย ชื่อว่าอสัณฺณูสัตตา

(พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2556: 148)

ภูมิเป็นที่อยู่ของพรหมที่มีรูปอย่างเดียว ผู้ใดถึงจุดตถกามด้วยคิดว่า สัตว์ทั้งหลายที่ไปทนทุกขเวทนาอยู่ในอบายภูมิ 4 ด้วยโยนิ 4 คติ 5 วิญญานฐิติ 7 และสัตตาวาส 9 ก็เป็นเพราะมีใจรู้คิดมาก มีใจรัก มีใจเกลียดชัง เมื่อใดใจนี้หายไประยะหนึ่ง ไม่รู้รักหรือเกลียด เมื่อนั้นก็จะดียิ่ง เขาคิดเช่นนี้แล้วก็ปรารถนาว่า ขออย่ามีบุตร ภรรยาหรืออย่ามีจิตใจเลย จึงภาวนาว่า “ขอจงอย่ามีสัญญาภาวนา” อยู่ตลอดชีวิต เมื่อตายแล้วก็ไปเกิดในพรหมชั้นอัสสัญญภูมิ

พรหมในชั้นนี้มีกายสูง 96,000 วา แต่ไม่มีจิตมีหน้าตาผิวพรรณเหมือนรูปพระปฎิมาทองคำที่ช่างขัดไว้ใหม่ ดงงามมาก หากผู้ใดนั่งอยู่และตายไป ก็จะไปเกิดเป็นพรหมในอริยาบถนั่งไปจนสิ้นอายุพรหม ผู้ใดยืนอยู่แล้วตายไป ก็จะไปเกิดเป็นพรหมในอริยาบถยืนในพรหมโลก ไม่กะพริบตา ไม่รับรู้อะไรทั้งสิ้น ในปราสาทแก้วของพรหมนั้นกว้างขวางมาก มีดอกไม้ของหอมทั้งหลายอันประเสริฐอยู่ตลอดเวลาที่พรหมสถิตอยู่ ดอกไม้นั้นไม่เหี่ยวแห้ง ของหอมต่าง ๆ ก็ไม่มีวันหมดกลิ่นหอมเลย ดอกไม้ต่าง ๆ ก็จะประดับอยู่ราวกับมีผู้จัดแต่งอยู่รอบวิมานของพรหม จำนวนของพรหมในชั้นนี้มีมากไม่รู้กี่ล้านโกฏิ มีอายุยืน 500 มหากัลป์ เมื่อใดพรหมเหล่านี้จะสิ้นอายุ พรหมที่ได้ทำบุญมาก่อน เมื่อใกล้จะสิ้นชีวิตจิตก็จะกลับมาสู่ร่างตามเดิม แล้วจึงไปเกิดในภพใหม่ตามผลบุญและบาปที่ทำไว้

จากนั้นขึ้นไปอีกไกลมากจะถึงพรหมอีก 5 ชั้น เรียกว่า สุทธาวาสภูมิ

สุทธาวาสภูมิ 5

ภูมิเป็นที่อยู่ของพระอนาคามีและพระอรหันต์ทั้งหลายผู้มีความบริสุทธิ์ ชื่อว่าสุทธาวาสภูมิ แบ่งเป็น 5 ชั้น คือ

12. อวิหาภูมิ

ภูมิเป็นที่เกิดของอวิหาพรหมทั้งหลาย ชื่อว่าอวิหาภูมิ

พรหมเหล่าใด ไม่ทิ้งสถานที่อยู่ของตนด้วยเวลาเพียงเล็กน้อย พรหมเหล่านั้น ชื่อว่า อวิหะ อีกนัยหนึ่ง พรหมเหล่าใด ไม่เสื่อมถอยจากสมบัติของตน พรหมเหล่านั้น ชื่อว่า อวิหะ (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2556: 149)

อวิหาภูมิเป็นสถานที่อยู่ของพรหมที่มีอินทรีย์อ่อนที่สุด ศรัทธามีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น จึงได้เกิดเป็นพรหมในชั้นนี้ แลพรหมที่อยู่ในชั้นนี้จะไม่ทิ้งสถานที่ของตน คือต้องอยู่จนครบอายุขัย จึงจุติ ไม่มีการเสื่อมจากสมบัติของตน มีทิพยสมบัติบริบูรณ์อยู่เสมอตลอดอายุขัย อายุของพรหมในอวิหาภูมินี้ มีอายุยืน 1,000 มหากัป

13. อตปปาภูมิ

ภูมิเป็นที่เกิดของอตปปาพรหมทั้งหลาย ชื่อว่าอตปปา อีกนัยหนึ่ง พรหมที่ไม่มีความเดือดร้อนใจ ชื่อว่าอตปปะ (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2556: 150)

อตปปาภูมิ เป็นสถานที่อยู่ของพรหมที่มีอินทรีย์แก่กล้าขึ้น วิริยะมีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น จึงได้เกิดในพรหมชั้นนี้ พรหมที่อยู่ในชั้นนี้ไม่มีความเดือดร้อนใจ เพราะเข้าฌานหรือผลสมาบัติอยู่เสมอ นิเวศน์ที่เป็นเหตุให้เดือดร้อนไม่อาจเกิดขึ้นได้ จิตใจมีแต่ความสงบเยือกเย็น พรหมชั้นนี้มีอายุยืน 2,000 มหากัป

14. สุทัตสสาภูมิ

ภูมิเป็นที่เกิดของสุทัตสพรหมทั้งหลาย ชื่อว่าสุทัตสสา

พรหมที่ปรากฏโดยความสุข ชื่อว่าสุทัตสสะ

พรหมเหล่าใดเห็นสิ่งต่างๆ ปรากฏชัด เพราะบริบูรณ์ด้วยปสาทจักขุ ทิพจักขุ ัมมจักขุ ที่บริสุทธิ ฉะนั้น พรหมทั้งหลายเหล่านั้น ชื่อว่า สุทัตสสะ (พระสัทธัมมโชติกะ ัมมาจริยะ, 2556: 150)

สุทัตสสาภูมิเป็นสถานที่อยู่ของพรหมที่มีอินทรีย์แก่กล้าขึ้นไปอีก คือสติมีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น จึงได้มาเกิดในชั้นนี้ พรหมที่อยู่ในชั้นนี้จะเห็นสิ่งต่างๆ โดยปรากฏชัด เพราะบริบูรณ์ด้วยจักขุทั้งหลายได้แก่ ปสาทจักขุ ทิพจักขุ ัมมจักขุ ปัญญาจักขุ ที่บริสุทธิ พรหมในชั้นนี้มีร่างกายสวยงามมาก ผู้ใดได้เห็นแล้วย่อมเกิดความสุขใจ จึงชื่อว่าสุทัตสสา พรหมชั้นนี้มีอายุยืน 4,000 มหากัป

15. สุทัตสีภูมิ

ภูมิเป็นที่เกิดของสุทัตสีพรหมทั้งหลาย ชื่อว่าสุทัตสี อีกนัยหนึ่ง พรหมที่เห็นสิ่งต่างๆ ได้โดยสะดวก ชื่อว่าสุทัตสี (พระสัทธัมมโชติกะ ัมมาจริยะ, 2556: 150)

สุทัตสีภูมิเป็นสถานที่อยู่ของพรหมที่มีอินทรีย์แก่กล้าเกือบถึงที่สุด คือสมาธิมีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น จึงได้มาเกิดในชั้นนี้ พรหมที่อยู่ในชั้นนี้จะเห็นสิ่งต่างๆ โดยสะดวก มีการเห็นบริบูรณ์ด้วยดียิ่งกว่าสุทัตสพรหมที่เห็นชัดด้วยปสาทจักขุ ทิพจักขุ ปัญญาจักขุ ทั้งสามอย่างนี้มีกำลังมากยิ่งขึ้นกว่าสุทัตสพรหม มีแต่ัมมจักขุเท่านั้นที่มีกำลังเสมอกัน พรหมชั้นนี้มีอายุยืน 8,000 มหากัป

16. อกนิฐฐาภูมิ

ภูมิเป็นที่เกิดของอกนิฐพรหมทั้งหลาย ชื่อว่า อกนิฐฐา

ทิพยสมบัติและความสุข มีประมาณน้อยไม่มีอยู่ในพรหมเหล่านั้น ฉะนั้น พรหมเหล่านั้นชื่อว่าอกนิฐะ (พระสัทธัมมโชติกะ ัมมาจริยะ, 2556: 152)

อกนิฐฐาภูมิ เป็นสถานที่อยู่ของพรหมที่มีอินทรีย์แก่กล้าที่สุด ปัญญามีกำลังมากกว่าอินทรีย์อื่น จึงได้มาเกิดในชั้นนี้ พรหมที่อยู่ในชั้นนี้จะมีทิพยสมบัติและความสุขที่ยอดเยี่ยมกว่ารูปพรหมทุกชั้น รูปพรหมชั้นที่ 1 ถึงชั้นที่ 4 ในสุทธาวาสภูมินี้ ขณะยังไม่เป็นพระอรหันต์ เมื่อจุติในชั้นของตนแล้วจะบังเกิดในชั้นสูงขึ้นไป ไม่เกิดซ้ำภูมิหรือไม่เกิดในภูมิที่ต่ำกว่า แต่สำหรับอกนิฐพรหมย่อมไม่ไปเกิดในภูมิอื่นจะต้องปรินิพพานในภูมินี้อย่างแน่นอน

ในอกนิฐฐาภูมินี้ มีปูชนียสถานที่สำคัญแห่งหนึ่ง คือทุสสะเจติย เป็นที่บรรจุเครื่องฉลองพระองค์ของพระสิทธัตถะราชกุมารทรงสวมใส่ในขณะเสด็จออกจากพระนครเพื่อสุมหาภิเนษกรรมณ

ขณะที่ทรงเปลื้องฉลองพระองค์ออกนั้น ท้าวขนิษฐาพระพรหมเสด็จลงมาจากรัศมีนอกนิฐฐานภูมิ นำเอาเครื่องบริขารทั้ง 8 ถวายแก่พระสิทธัตถะ และรับเอาเครื่องฉลองพระองค์ทั้งหมด ไปบรรจุไว้ในเจดีย์ชื่อทุสสะเจดีย์ มีความสูง 12 โยชน์ พรหมชั้นนี้มีอายุยืนที่สุดถึง 16,000 มหากัป

สรุปพรหมที่เกิดในรูปภูมิ 16 ชั้น เกิดแล้วเติบโตทันที (โอปปาติกกำเนิด) เหมือนวัยรุ่นหนุ่มสาว อายุ 16 ปี นับตั้งแต่สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตีขึ้นไปจนถึงพรหมโลกนั้นจะนับเป็นโยชน์ไม่ได้เลย เพราะว่าอยู่ไกลมาก แม้แต่พรหมชั้นล่างสุดที่ชื่อพรหมปารีสัชชา ลงมาจนถึงแผ่นดินนี้ก็ยิ่งไกลมาก เทวดาชั้นรูปพรหมตั้งแต่ชั้น อวิหา อตปปา สุทัสสา สุทัสสีและอกนิฐฐา เป็นพรหมชั้นสุทธาวาส คือเป็นที่อยู่ของพระอนาคามีแบ่งตามกำลังของอินทรีย์ คือ อวิหาภูมิ มีศรัทธามาก อตปปาภูมิ มีวิริยะมาก สุทัสสาภูมิ มีสติมาก สุทัสสีภูมิ มีสมาธิมาก อกนิฐฐาภูมิ มีปัญญามาก ถ้าเจริญอินทรีย์ 5 ได้บริบูรณ์ ก็จะบรรลุพระอรหันต์ ดับกิเลสเข้าถึงนิพพาน

4.1.3 เทวดารูปภูมิ

สถานที่อยู่ของเทวดาชั้นรูปพรหม คือพรหมที่ไม่มีรูปร่าง อุบัติขึ้นเพราะเหตุแห่งการบำเพ็ญรูปฌานกุศล ที่เกิดขึ้นจากการเจริญภาวนา โดยมีได้เพ็งนิมิตที่มีรูปเป็นอารมณ์ อีกนัยหนึ่ง มีความหมายว่า บุคคลที่ได้พ้นจากอารมณ์ที่เป็นรูปกรรมฐานแล้ว เมื่อฌานเกิดขึ้นจึงเป็นฌานที่ปราศจากรูป เรียกว่า รูปฌาน จึงเป็นฌานที่มีความมั่นคง เมื่อตายในขณะที่ฌานยังไม่เสื่อม ย่อมบังเกิดในรูปภูมิ รูปพรหม แบ่งเป็น 4 ชั้น คือ

1. **อากาศาณัญญายตนะ** คือ โลกอันเป็นที่อยู่ของบุคคลผู้บรรลุอากาศาณัญญายตนฌาน หรือรูปฌานที่ 1 คือ บำเพ็ญฌานโดยเอาอากาศไม่มีที่สิ้นสุดเป็นอารมณ์ ภูมินี้อยู่สูงจากอกนิฐสุทธาวาสภูมิห้าล้านห้าแสนแปดพันโยชน์ รูปพรหมในชั้นนี้มีอายุ 20,000 มหากัป

2. **วิญญูณัญญายตนะ** คือ โลกอันเป็นที่อยู่ของบุคคลผู้บรรลุวิญญูณัญญายตนฌาน หรือรูปฌานที่ 2 คือ บำเพ็ญฌานโดยเอาความรู้สึกว่ามีอากาศมาเป็นอารมณ์ ภูมินี้อยู่สูงจากอากาศาณัญญายตนภูมิ ห้าล้านห้าแสนแปดพันโยชน์ รูปพรหมในชั้นนี้มีอายุ 40,000 มหากัป

3. **อากิญจัญญายตนะ** คือ โลกอันเป็นที่อยู่ของบุคคลผู้บรรลุอากิญจัญญายตนฌาน หรือรูปฌานที่ 3 คือ บำเพ็ญฌานโดยเอาความว่างที่ละเอียดยิ่งกว่าอากาศ (อวกาศ) ที่ไม่มีอะไรเหลืออยู่เลยเป็นอารมณ์ ภูมินี้อยู่สูงจากวิญญูณัญญายตนภูมิห้าล้านห้าแสนแปดพันโยชน์ รูปพรหมในชั้นนี้มีอายุ 60,000 มหากัป

อาหารดาบส กาลามโคตร ซึ่งเป็นอาจารย์ของเจ้าชายสิทธัตถะ เมื่อครั้งทรงออกแสวงหาโมกขธรรม เมื่อละโลกแล้วก็มาบังเกิดเป็นรูปพรหมในชั้นนี้

4. **เนวสัณญานาสัณญายตนะ** คือ โลกอันเป็นที่อยู่ของบุคคลผู้บรรลุเนวสัณญานาสัณญายตนฌาน หรือรูปฌานที่ 4 คือ บำเพ็ญฌานโดยเพ็งความรู้สึกว่าไม่มีอะไร ความรู้สึกที่นิ่งสนิท มีแต่

สัญญาอย่างละเอียดเป็นอารมณ์ ภูมินี้อยู่สูงกว่าอากาศัญญาตนภูมิขึ้นไปห้าล้านห้าแสนแปดพัน โยชน์ เป็นอรูปภูมิขั้นที่สูงที่สุด (ภวคคภูมิ) และเป็นภูมิที่อยู่สูงกว่าภูมิใดๆ ในภูมิ 3 อรูปพรหมในขั้นนี้ มีอายุ 84,000 มหากัป (คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน, 2528)

พรหมทั้ง 20 ชั้นจะอยู่เหนือกันขึ้นไปตามลำดับ มีอาณาเขตกว้างเท่าขอบกำแพงจักรวาล และยังมีปราสาทแก้ว และเครื่องประดับทั้งหลายที่วิจิตรงดงามยิ่งไปกว่าเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจร ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในอเนกสูตร มีใจความว่า บุคคลบางคนในโลกนี้บรรลุอากาศัญญาตนญาณ โดยปริกรรมว่า “อากาศไม่มีที่สุด” เพราะพ้นจากรูปสัญญาเข้าถึงความสิ้นไปแห่งปฏิสัญญา เพราะไม่ใส่ใจถึงนันทตัญญาเขาชอบใจ ประราธนา และถึงความยินดีด้วยมานั้น เขาตั้งอยู่ในมานนั้น น้อมใจไปในมานนั้น มากด้วยมานนั้นอยู่ ไม่เสื่อมจากมานนั้น เมื่อตายแล้ว ย่อมเกิดเป็นเทวดาชั้นอากาศัญญาตนะ มีอายุประมาณ 20,000 กัป บุคคลดำรงอยู่ในชั้นอากาศัญญาตนะนั้นนั้นทราบสิ้นอายุของเทวดา แล้วไป (เกิดใน) นรกก็มี ไปสู่กำเนิดดิรัจฉานก็มี ไปสู่ปัตติวิสัยก็มี ส่วนสาวกของพระผู้มีพระภาคอยู่ในชั้นอากาศัญญาตนะทราบสิ้นอายุขัยแล้วจะปรินิพพานในภพนั้นนั่นเอง (อง.ติก.20/556/400)

ภิกษุเข้าถึงชั้นวิญญูญาณัญญาตนะ ด้วยโยนิโสมนสิการว่า “วิญญูญาณไม่มีที่สุด” เพราะก้าวล่วงอากาศัญญาตนะ เธอพิจารณาอยู่อย่างนี้ ย่อมรู้ชัดว่าแม้วิญญูญาณัญญาตนะสมบัตินี้ มีเหตุปรุงแต่ง ก็สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีปัจจัยปรุงแต่งขึ้น สิ่งนั้นไม่เที่ยง มีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ เธอตั้งอยู่ในสมถะและวิปัสสนานั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะความยินดีเพลิดเพลินในสมถะและวิปัสสนา เพราะความสิ้นไปแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ 5 เธอย่อมเป็นโอบปาติกะ จะปรินิพพานในที่นั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา (อง.ติก.20/556/401)

บุคคลบางคนในโลกนี้ ก้าวล่วงวิญญูญาณัญญาตนญาณโดยประการทั้งปวง บรรลุอากาศัญญาตนญาณ โดยปริกรรมว่า “ไม่มีอะไร” เขาชอบใจ และถึงความยินดีด้วยมานนั้น ตั้งอยู่ในมานนั้น ไม่เสื่อมจากมานนั้น เมื่อตายแล้วย่อมเกิดเป็นสหายของเทวดาพวกชั้นอากาศัญญาตนะ

เทวดาพวกที่เข้าถึงชั้นอากาศัญญาตนะ มีอายุประมาณ 60,000 กัป บุคคลดำรงอยู่ในชั้นอากาศัญญาตนะนั้นนั้นทราบเท่าสิ้นอายุ และยังประมาณอายุของเทวดาสิ้นไปจนหมดแล้ว ไปสู่ นรกก็มี ไปสู่กำเนิดสัตว์ ดิรัจฉานก็มี ไปสู่ปัตติวิสัยก็มี ส่วนสาวกของพระผู้มีพระภาค ดำรงอยู่ในชั้นอากาศัญญาตนะนั้นนั้นทราบเท่าสิ้นอายุ ยังประมาณอายุของเทวดาเหล่านั้นให้สิ้นไปจนหมดแล้วปรินิพพานในภพนั้นเอง (อง.ติก.20/556/402)

ภิกษุในพระธรรมวินัย นี้เข้าเนวสัญญานาสัญญาตนญาณ เพราะล่วงอากาศัญญาตนญาณเสียได้ เมื่ออยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญาณมสิการอันประกอบด้วยอากาศัญญาตนะพึงชาน พระผู้มี

พระภาคตรัสไว้ว่า อย่าประมาทในเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน จงดำรงจิตไว้ในเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน จงกระทำจิตให้เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ในเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน จงตั้งจิตไว้ให้มั่นในเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน

ภิกษุเป็นผู้มีสติออกจากสมาธินั้นแล้วพิจารณาเห็นธรรมที่ล่วงแล้ว ดับแล้ว แปรปรวนไปแล้วว่า ธรรมที่ไม่มีแก่เราย่อมมี ที่มีแล้วย่อมเสื่อมไป เธอไม่ยินดี ไม่ยินร้าย อันกิเลสไม่อาศัย ไม่พัวพัน พันวิเศษแล้ว พรากได้แล้วในธรรมนั้นๆ มีใจอันกระทำให้ปราศจากเขตแดนได้แล้วอยู่ ย่อมรู้ชัดว่า ยังมีธรรมเครื่องสลัดออกยิ่งขึ้นไปอยู่ และมีความเห็นต่อไปว่า ผู้ที่ทำเครื่องสลัดออกให้มากนั้นก็มิอยู่ แต่ธรรมคือเนวสัญญานาสัญญายตนฌานนี้ เราไม่กล่าวว่า เป็นธรรมเครื่องขัดเกลานในวินัยของพระอริยะ แต่เรากล่าวว่า เป็นสันติวิหารธรรมในวินัยของพระอริยะ (ม.ญ.12/104/74)

ในทศยวิหารสูตร พระผู้มีพระภาคตรัสไว้มีข้อความตอนหนึ่งว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธ และท่านเหล่านั้นดับเนวสัญญานาสัญญายตนสัญญาได้แล้ว (อง.นวก.23/238/434)

จากข้อความดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนี้แสดงให้เห็นว่า เทวดาในกามภูมิที่อยู่ในสวรรค์ 6 ชั้นที่เป็นปุถุชนมีการดำเนินชีวิตด้วยกามคุณอารมณ์อันเป็นทิพย์ และเที่ยวเล่นไปด้วยกำลังแห่งฤทธิ์ และส่วนมากจะอยู่ในวิมานของตน ส่วนเทวดาสัมมาทิฏฐิและเทวดาชั้นอริยบุคคลดำเนินชีวิตแบบทิพย์ มีกุศลจิตฝึกฝนในการบำเพ็ญทานบารมี ศีลบารมี ปัญญาบารมี เพื่อสร้างบารมีปรารถนาพุทธภูมิ พุทธบิดา พุทธมารดา อัครสาวก พุทธบริษัท เป็นต้น รูปพรหมทั้ง 16 ชั้น ตลอดจนถึงอรุปรหม 4 ชั้น มีความเป็นอยู่ด้วยพรหมวิหารสมาบัติหรือผลสมาบัติ

2.6 หลักธรรมของเทวดา

หลักธรรมในพระพุทธศาสนาที่ทำให้บุคคลไปเกิดเป็นเทวดาได้นั้น มีหลายประเภท คือ โลกปาละธรรม สุกกธรรม เทวธรรม สัมปทา 5 วัตตบ 7 บุญกิริยาวัตถุ 10 ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

2.6.1 โลกปาละธรรม

โลกปาละธรรม แปลว่า ธรรมที่รักษาโลก มี 2 อย่างคือ 1. หิริ 2. โอตตปปะ ธรรมทั้ง 2 ประการนี้คุ้มครองโลก หมายถึง คุ้มครองมนุษย์ผู้ที่ทำความดี มีคุณธรรมหรือมีกุศลธรรม (อง.อฎฐก. 23/126/244) และคุ้มครองเทวดา จึงเรียกธรรมนี้ว่า เทวธรรม แปลว่า ธรรมของเทวดาหรือธรรมที่ทำมนุษย์ให้เป็นเทวดา เพราะหิริ ละอายต่อความชั่ว และโอตตปปะ ก็กลัวบาปคือเกรงกลัวต่อความชั่ว (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2561: 153)

ในพระไตรปิฎก ได้ให้ความสำคัญของหิริโอตตปปะ ไว้ว่า หิริโอตตปปะ เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก คือเป็นอริยทรัพย์ (ที.ปา.11/326/283) มี 7 ประการ คือ

1. ทรัพย์คือศรัทธา ได้แก่ พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีศรัทธาคือเชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง... เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม

2. ทรัพย์คือศีล ได้แก่ พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการเสพกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการดื่มน้ำเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

3. ทรัพย์คือhiri ได้แก่ พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มี ความละอายต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต หรือละอายต่อกุศลธรรม

4. ทรัพย์คือโอตตปปะ ได้แก่ พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มี ความสะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตหรือสะดุ้งกลัวต่อกุศลธรรม

5. ทรัพย์คือสุตะ ได้แก่พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเพียรสูงส่งสูงส่งสูงส่ง คือเป็นผู้สดับฟังมามาก ท่องจำขึ้นใจ รู้ตลอดสัมมาทิฐิ

6. ทรัพย์คือจาคะ ได้แก่พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มีใจปราศจากความตระหนี่ มีการบริจาค ยินดีในทานและจำแนกทาน

7. ทรัพย์คือปัญญา ได้แก่พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปัญญาคือทรัพย์ การกำหนด ความเกิดและความดับเป็นพระอริยเจ้า การกำจัดกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์

หิริโอตตปปะนอกจากจะเป็นอริยทรัพย์แล้วยังจัดเข้าในสัมมาทิฐิ คือปัญญาเป็นหัวหน้า ความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม ดังนั้น หิริโอตตปปะจึงเกิดขึ้น (ขุ.อิติ.25/218/277)

หิริโอตตปปะจัดเข้าในสุกธรรม คือธรรมฝ่ายขาว (อง.ทุก.20/254/74) เพราะสุกธรรมมิใช่ ธรรมฝ่ายขาวเพราะมีสีขาวเท่านั้น แต่ยังมีจิตใจโน้มไปในธรรมฝ่ายขาวคือกุศลธรรมอีกด้วย เมื่อหิริโอตตปปะมีอยู่ บุคคลจึงมีความเคารพนับถือกันตามลำดับญาติ หรือตามหน้าที่ว่า คนนี้คือ บิดา มารดา บุตร ธิดา ลุง ป้า น้า อา พี่ น้อง ภรรยา สามี ครู นักเรียน เป็นต้น ถ้าโลกนี้ไม่มีหิริ โอตตปปะ ซึ่งเป็นธรรมฝ่ายขาวที่คุ้มครองโลกไว้ มีแต่ธรรมฝ่ายดำ คือ อหิริกะ อโนตตปปะซึ่งเป็นอกุศลธรรมแล้ว โลกก็จะวุ่นวายปะปนกันไปเหมือนกับสัตว์ดิรัจฉาน เช่น พวกแพะ แกะ ไก่ สุนัข เป็นต้น ที่ไม่รู้จักรู้ว่าใครเป็นบิดา มารดา และญาติของตน

2.6.2 สัมปทา 5

สัมปทา หมายความว่า ความถึงพร้อมด้วยคุณความดี พระผู้มีพระภาคตรัสการทำความดีไว้ในสัมปทาสูตรว่า สัมปทา มี 5 อย่าง คือ

1. สัทธาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา)
2. ศีลสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยศีล)
3. สุตะสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการฟัง)

4. จาคสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการบริจาค)

5. ปัญญาสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยปัญญา) (อง.ปญจก. 22/130/171)

ความถึงพร้อมดังกล่าว เป็นความถึงพร้อมทางด้านจิตใจที่พัฒนาด้วยคุณธรรมคือความดี ทำให้ชีวิตมีค่าและส่งผลที่ดีในภพหน้า เพราะผู้ที่บังเกิดเป็นมนุษย์และเทวดาได้นั้นต้องประกอบด้วย ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญาในพระพุทธศาสนา เพราะศรัทธาเป็นอริยทรัพย์ สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในธนสูตรว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์ 5 ประการ คือ ทรัพย์คือศรัทธา ทรัพย์คือศีลทรัพย์คือสุตะทรัพย์คือจาคะ และทรัพย์คือปัญญา (อง.ปญจก.22/47/60)

1. สทธานํ ทรัพย์คือศรัทธาโดยเชื่อพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นผู้ไกลจากกิเลส เป็นผู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว เป็นผู้รู้แจ้งโลกเป็นผู้สามารถฝึกบุรุษได้อย่างไม่มีใครยิ่งกว่า เป็นครูผู้สอนของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม

2. สีลธณํ ทรัพย์คือศีล หมายถึง เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจากอกุศลนาทาน เว้นขาดจากกาเมสุมิฉฉาจาร เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการดื่มสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

ในสังยุตตนิกาย มหาวารวรรค พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สีลสัมปทาเป็นเหตุให้เกิดอริย มรรค (ส.ม.19/149/47) โดยทรงอธิบายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรายังไม่เล็งเห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่ง ซึ่งจะเป็นเหตุให้อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น หรือที่เกิดขึ้นแล้วย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์เหมือนความถึงพร้อมแห่งศีล

3. สุตธณํ ทรัพย์คือสุตะ ความเป็นพหูสูต ได้สดับฟังมาก

4. จาคธณํ ทรัพย์คือจาคะ ได้แก่ มีใจปราศจากมลทินคือความตระหนี่อยู่ครองเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่มยินดีในการเสียสละ ยินดีในทานและการจำแนกทาน

5. ปัญญาธณํ ทรัพย์คือปัญญา ผู้มีปัญญายังถึงความตั้งขึ้นและความเสื่อมไป เป็นอริยะชาแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

2.6.3 วัตตบท 7

วัตตบท (วัต-ตะ-บด) แปลตามศัพท์ว่า “ทางแห่งวัตร” หมายถึง ข้อปฏิบัติอันพึงประพฤติอยู่เป็นประจำ จึงทำให้มีขมาณพได้เป็นท้าวสักกะหรือพระอินทร์ มี 7 อย่าง คือ

1. มาตาเบติโกโร เลี้ยงมารดาบิดา

2. กุเลเชฏฐาปจายี เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล

3. สณฺหาโวโจ พุดคำสุภาพอ่อนหวาน

4. อปิสุณฺหาโวโจ หรือ เปสุณฺเหยยฺยปฺปหาโย ไม่พูดส่อเสียด พูดสมานสามัคคี

5. ทานสํวิภาครโต หรือ มจฺเณรวินโย ชอบเผื่อแผ่ให้ปัน ปราศจากความตระหนี่

6. สัจจาโง มีวาจาสัตย์

7. อโกลโณ หรือ โกลาภิกู ไม่โกรธ ระวังความโกรธไว้ได้ (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561: 391)

2.6.4 บุญกิริยาวัตถุ 10

บุญกิริยาวัตถุ หมายถึง ที่ตั้งแห่งการทำบุญหรือทางแห่งการทำความดี มี 10 อย่าง คือ

1. ทานมัย คือทำบุญด้วยการให้
2. สีลมัย คือทำบุญด้วยการรักษาศีลและประพฤติดี
3. ภาวนามัย คือทำบุญด้วยการเจริญภาวนา
4. อปายณมัย คือทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม
5. เวยยาวัจจมัย คือทำบุญด้วยการช่วยชวนชวนรับใช้
6. ปัตติทานมัย คือทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น
7. ปัตตานุโมทนามัย คือทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น
8. ัมมัสสวนมัย คือทำบุญด้วยการฟังธรรม
9. ัมมเทสนามัย คือทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรม
10. ทิฏฐุชุกัมม คือทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

(สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2561: 202)

จากข้อความข้างต้น สรุปได้ว่า หลักธรรมของเทวดาหรือธรรมที่ทำให้มนุษย์ไปเกิดในสุคติภูมิคืออุบัตินี้เป็นมุนษยหรือเทวดาได้นั้น ต้องประกอบด้วยหลักธรรมที่สำคัญคือ 1. โลกपालธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่คุ้มครองโลกคือหมู่สัตว์รวมทั้งมนุษย์โลกให้เป็นคนดีมีศีลธรรมประจำใจ ไม่กล้าทำความผิด คือมีหิริและโอตตปปะ ละอายต่อการประพฤติทุจริต คอรัปชั่น และเกรงกลัวต่อการทำบาป 2.สัมปทาการถึงพร้อม 5 อย่าง คือ 1) ศรัทธา 2) ศีล 3) สุตะ 4) จาคะ 5) ปัญญา 3. วัตตบพ 7 คือ 1) เลี้ยงมารดาบิดา 2) เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล 3) พูดคำสุภาพอ่อนหวาน 4) ไม่พูดส่อเสียด พูดสมานสามัคคี (5) ชอบเพื่อแผ่ให้ปัน ปราศจากความตระหนี่ 6) มีวาจาสัตย์ 7) ไม่โกรธหรือระวังความโกรธไว้ได้ ซึ่งเป็นทางแห่งการทำความดี เรียกว่าบุญกิริยาวัตถุ มี 10 อย่าง คือ 1) ทาน การให้สิ่งของและการให้อภัย 2) ศีล การประพฤติดีทั้งกายและวาจา 3) ภาวนา การอบรมจิตและปัญญา 4) อปายณะ การประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน 5) เวยยาวัจจะ การชวนชวนรับใช้ 6) ปัตติทานะ คือ การให้ส่วนบุญแก่ผู้อื่น 7) ปัตตานุโมทนา การยินดีในบุญกุศลของผู้อื่น 8) ัมมัสสวนะ คือทำบุญด้วยการฟังธรรม 9) ัมมเทสนามัย การสั่งสอนธรรม 10) ทิฏฐุชุกัมม การทำความเห็นถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

2.5 เอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.5.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

ศิลป์ชัย เชาวน์เจริญรัตน์ (2558) กล่าวว่า พระยมในศาสนาพราหมณ์เป็นท้าวโลกบาลประจำทิศได้ แต่ศาสนาพุทธเถรวาทเชื่อว่าพระยมเป็นเทวดาในชั้นจาตุมหาราชิกา และเป็นเจ้าแห่งเวมานิกเปรต ในเทวทูตสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่าพระยมมีหน้าที่ซักถามสัตว์นรกเกี่ยวกับเทวทูตเพื่อให้สัตว์นรกนั้นได้ระลึกถึงกุศลกรรมที่ตนเคยทำมา หากสัตว์นรกจำได้ก็จะพ้นจากนรก หากจำไม่ได้ยมบาลก็จะนำสัตว์นรกนั้นไปลงโทษตามบาปกรรมที่ได้ทำไว้แล้ว ฉะนั้น พระยมของพราหมณ์จึงเป็นเทพ แต่พระยมของพุทธเป็นเทวดา และเทวดาของศาสนาพุทธก็ได้รับอิทธิพลมาจากเทพของศาสนาพราหมณ์ แต่นำเสนอในรูปแบบใหม่ จากที่เป็นเทพเจ้าก็เป็นเทวดา ซึ่งมาจากมนุษย์ที่ทำดีแล้วตายไปเกิดในสวรรค์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ศรีคำ บัวโรย (2559) มีทัศนะว่า แม้ว่าศาสนาพุทธจะเป็นอเทวนิยมก็ตาม แต่ก็ไม่ได้ปฏิเสธเรื่องเทวดาหรือเทพเจ้า ดังมีหลักฐานปรากฏในพระไตรปิฎก มีใจความว่า ทวยเทพชั้นกัมมะจนถึงพรหมโลกได้พากันติเตียนพระสุทินกลันทบุตรเสพเมณฺธธรรม (วิ.มหา.1/36/25) เนื่องจากเทวดาทั้งหลายมีเทวธรรม คือ หิริ โอตตปปะ(ขุ.ชา.27/6/3) ดังนั้น เทวดาจึงถึงพร้อมด้วยสุกขธรรม มีคุณธรรมประจำใจใฝ่หาบุญกุศลอยู่เป็นนิจ

ดร.วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ (2563: 89) อธิบายไว้ว่า ผู้ที่จะเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดานั้นต้องมีกุศลจิต เพราะเป็นจิตที่ดีงาม เกิดขึ้นในขณะที่บุคคลทำบุญน้อยหรือมากก็ตามขึ้นอยู่กับเจตนา 3 อย่าง คือ 1) ปุพเพเจตนา ได้แก่ เจตนาที่เกิดขึ้นก่อนทำบุญหรือทำความดี 2) มุญจนเจตนา ได้แก่ เจตนาที่เกิดขึ้นในขณะที่ทำบุญ 3) อปรเจตนา เจตนาที่เกิดขึ้นภายหลังจากได้ทำบุญแล้ว ด้วยเหตุนี้ กุศลจิตหรือมหากุศลจิตจึงเป็นจิตที่ดีงาม และให้ผลเป็นความสุขในภพปัจจุบัน อีกทั้งยังเป็นเหตุให้ได้รับความสุขในสัมปรายภพ คือไปบังเกิดในสวรรค์อีกด้วย

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ) (2542) อธิบายไว้ในคัมภีร์วิมานวัตถุว่า พระโมคคัลลานะได้ซักถามเทวดาผู้ได้วิมานที่มีความงดงามต่างกัน เพราะสร้างเหตุที่แตกต่างกันในโลกมนุษย์ มีการทำความดี ถวายทาน รักษาศีล ฟังธรรม ตลอดจนการบำเพ็ญสาธารณกุศลอันเป็นประโยชน์และการดำรงตนอยู่ในคุณธรรม

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร, 2545: 662) มีทัศนะว่า การไปเกิดในภพภูมิต่างๆ ได้นั้นขึ้นอยู่กับปฏิบัติ (ข้อปฏิบัติ) ที่ดีและไม่ดี คือ ปฏิบัติที่ไม่ดีย่อมนำไปสู่ทุคติภูมิ ส่วนปฏิบัติที่ดีก็นำไปสู่สุคติภูมิ การเกิดอยู่ในภูมิทั้ง 3 คือ กามภูมิ รูปภูมิและอรุภูมิเหล่านี้ มีความเลวและประณีตต่างกัน อีกทั้งยังต้องวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ แต่เมื่อบุคคลได้เจริญวิปัสสนาเข้าถึงโลกุตตรภูมิแล้ว ย่อมพ้นไปจากสังสารวัฏ

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ปอ.ปยุตฺโต) (2561:152) ได้แบ่งเทพในศาสนาพุทธเป็น 3 ระดับ คือ 1) สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา พระเทวี พระราชกุมาร 2) อุปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาในสวรรค์และพรหมทั้งหลาย 3) วิสุทธิเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย

คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (2525: 58) ได้รวบรวมเรื่องเทวดาที่ปรากฏตามวัดต่างๆไว้ว่า วัดสุทัศนเทพวรารามราชวรมหาวิหาร ภายในพระวิหารด้านหลังพระศรีศากยมุนี มีภาพพระพุทธรูปแสดงพระธรรมเทศนาในสวรรค์ชั้นดุสิต และผนังพระวิหารมีภาพจิตรกรรมเรื่องไตรภูมิภคด้วย ส่วนวัดชนะสงครามราชวรมหาวิหาร ภายในพระอุโบสถเป็นภาพเขียนสีภาพเทพทวารบาลอย่างสวยงาม สำหรับวัดดุสิตารามวรวิหาร ที่หน้าบันตอนบนแกะสลักไม้เป็นลวดลายก้านขด มีเทวดาถือพระขรรค์ประทับนั่งบนพระแท่นลงรักปิดทอง ภายในพระอุโบสถได้เขียนภาพเทวดารักษาประตูชั้นประณมมือบนแท่นมียักษ์แบก ดังจะเห็นได้ว่า ภาพวาดหรือภาพเขียนที่สื่อความหมายให้ทราบได้ว่า “เทวดา” นั้น ต้องเป็นสัญลักษณ์ของความดีงามซึ่งจะเตือนให้ศาสนิกชนไม่ประมาทในการสร้างกุศลหรือพากเพียรทำความดี

จากเอกสารที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า การอุปบัติในสวรรค์อันเป็นดินแดนแห่งการเสวยความสุขนั้น ความสุขมี 3 ระดับคือ 1) ความสุขของเทวดาชั้นกามาวจรภูมิ 6 ชั้น มีความสุขในการดำรงชีพแบบทิพย์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับเบญจกามคุณ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสอันเป็นทิพย์ ได้เสวยสุราโภชนาซึ่งเป็นอาหารทิพย์ มีสมบัติทิพย์ และมีอิทธิฤทธิ์ท่องเที่ยวไปในเทวโลกและมนุษย์โลกซึ่งเป็นผลแห่งการกระทำความดีหรือทำบุญกุศลไว้ในโลกมนุษย์ 2) ความสุขที่เกิดจากฌานของเทวดาชั้นรูปพรหม 16 ชั้น ปฐมฌาน 3 ชั้น ทุตติฌาน 3 ชั้น ตติยฌาน 3 ชั้นและจตุตถฌาน 7 ชั้น 3) ความสุขที่เกิดจากฌานของเทวดาชั้นอรุพพรหม 4 ชั้น ความสุขในทิพย์สมบัติและความสุขในฌานสมาบัติจึงเป็นความสุขที่ประณีตยิ่งกว่ามนุษย์สมบัติ ถึงแม้ความสุขดังกล่าวจะทำให้สัตว์โลกทั่วไป (ยกเว้นพระอรหันต์) ได้รับความสุขที่เจือด้วยกิเลสก็ตาม ตราบใดที่ยังไม่สามารถกำจัดกิเลสให้หมดไปได้ สรรพสัตว์ก็ต้องเวียนเกิดและตายอยู่ในสังสารวัฏ

2.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระจักรกฤษณ์ ธีรธมฺโม (2558) ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเทวดาในคัมภีร์จักกวาฬปิณี ผลการวิจัยพบว่า คติความเชื่อเรื่องเทวดาได้ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงทางศีลธรรมระหว่างเทวดากับมนุษย์ได้อย่างผสมกลมกลืนอย่างเหนียวแน่นฉะนั้นคติความเชื่อดังกล่าวอาจก่อให้เกิดวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตที่ดีงามของไทยที่สืบมาจากเทวดาอีกมากมายโดยเฉพาะการอาศัยทางคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจักกวาฬปิณีกล่าวถึงเรื่องเทวดาอันเป็นสาเหตุหนึ่งซึ่งก่อให้เกิดพิธีกรรมที่ทรงคุณค่ายิ่งแก่สังคมไทยเราตลอดมา

ภานุพงศ์ อุดมศิลป์ (2559) ศึกษาเรื่อง “การผสมผสานความเชื่อเรื่องผี เทวดา และ พุทธศาสนาในพิธีจุลกฐินของชาวไทยวน ชุมชนวัดบ้านทัพ ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัด เชียงใหม่” ผลการวิจัยพบว่า ในพิธีจุลกฐินของชาวไทยวนสะท้อนให้เห็นถึงระบบความเชื่อเรื่องผี เทวดา อันเป็นความเชื่อของชาวไทยวนในชุมชนวัดบ้านทัพที่ผสมผสานกับความเชื่อด้านพุทธศาสนา โดยมีการจัดสถานที่ประกอบพิธีจุลกฐิน และใช้พื้นที่สัญลักษณ์แสดงความเชื่อเรื่องเทวดาผู้เป็นใหญ่ ทำวจุลกฐิน พระแม่ธรณี ฝัประจำวัด และฝับรรพบุรุษ ไว้ในเขตมณฑลพิธีทางพุทธศาสนา โดยสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้มีหน้าที่คอยปกป้องคุ้มครองลูกหลานและขั้นตอนการประกอบพิธีจุลกฐินอันเป็น พิธีกรรมทางพุทธศาสนาให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

พินิจ สุขสถิต (2537) ได้ศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นฉกามาพจรในพระไตรปิฎก พบว่า เทวดาจัดเป็นสัตว์โลกที่ยังมีกิเลสเหมือนมนุษย์ เทวดามีที่อยู่เรียกว่าเทวโลก มี 6 ชั้น โดยแบ่ง ตามระดับอำนาจของบุญ คือ ชั้นจาตุมหาราชิกา ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และ ชั้นปรนิมมิตรวสวัตติ สมบัติของเทวดามีลักษณะพิเศษกว่ามนุษย์ โลกของเทวดาเป็นแดนส่วยสุขของ สัตว์โลกที่ได้กระทำกุศลกรรม ลักษณะทางกายภาพของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกก็มีความงาม เลิศและมีอายุยืนกว่ามนุษย์ เพราะเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นด้วยอานิสงส์แห่งกุศลกรรม อย่างไรก็ดีเทวดาก็ยัง ตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ เหมือนสัตว์โลกทั่วไป มนุษย์ที่มีคุณธรรมสูงกว่าเทวดา เช่น พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวก เป็นต้น เหล่าเทวดาก็ยังให้ความเคารพนับถือ เลื่อมใสในพระพุทธเจ้า จึงสนใจอบรมคุณธรรมเพื่อเป็นปัจจัยข้ามพ้นจากสังสารวัฏ บทบาทของเทวดาจึงปรากฏใน พระไตรปิฎกอยู่หลายเรื่อง เช่นชักชวนให้ทำดีทั้งยังช่วยเหลือผู้เดือดร้อน ความเชื่อเรื่องเทวดาชั้น ฉกามาพจรที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีอิทธิพลต่อพุทธศาสนิกชนชาวไทยอย่างมาก จะเห็นได้จากงาน วรรณกรรมและศิลปกรรมต่างๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยกระทั่งสมัยปัจจุบันเช่น ไตรภูมิพระร่วงและ จิตรกรรมฝาผนังตามพุทธสถานในวัดต่างๆ

พระมหาศิริวัฒน์ สิริวิฑูโน,ดร. และดร.ประยงค์ จันทรแดง (2556) การศึกษาเชิง วิเคราะห์บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก ผลการศึกษาพบว่า เทวดาเป็นคำเรียก สิ่งที่มีมนุษย์เคารพนับถือ แบ่งเป็น 3 ประเภท คือ 1) เทวดาโดยสมมติ 2) เทวดาโดยกำเนิด 3) เทวดา โดยความบริสุทธิ์ สำหรับในงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาเฉพาะเทวดาโดยกำเนิด ซึ่งสถิตอยู่ในสวรรค์กามาพจร 6 ชั้น การบังเกิดเป็นเทวดาเป็นผลจากการทำความดี คือ การประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และใจ และการให้ทาน เทวดามีคุณสมบัติสำคัญ 4 ประการ คือ 1) มีอายุยืน 2) มีรูปร่างผิวพรรณงดงามยิ่ง 3) มีความสุขอันเป็นทิพย์เพียบพร้อมด้วยกามคุณ 5 4) มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และมีบทบาทสำคัญที่ เกี่ยวข้องกับมนุษย์ 2 ด้าน คือ บทบาทด้านบวก ได้แก่ การคอยสอดส่องดูแลช่วยเหลือมนุษย์ และ การมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหรือเหล่าพระอริยสาวก เพื่อฟังธรรมหรือถามปัญหาต่าง ๆ ส่วนบทบาทใน

ด้านลบของเทวดาคือคอยขัดขวางในการทำความดี ส่วนพระพุทธรเจ้าไม่อยู่ภายใต้อำนาจของมารแล้วยังรู้ทันเล่ห์เหลี่ยมของมารจนทำให้มารต้องพ่ายแพ้กลับไปอีก

พระเสาร์คำ ธมฺวโร (อิหฺล้า) (2560) ได้ศึกษาวิเคราะห์หลักจริยธรรมของเทวดาที่มีต่อสังคมไทย ผลการวิจัยพบว่า เทวดาชั้นจาตุมหาราชมีหลักธรรมที่ควรประพฤติโดยมีบทบาทต่อธรรมชาติ คือเทวดาเจ้าป่า ดูแลรักษาต้นไม้โดยอาศัยรุกขธรรม เทวดานภากาศกัจจราหูด้วยอำนาจพุทฺธคุณ เทวดารักษาข้าวดูแลพืชพันธุ์ธัญญาหารให้แก่มนุษย์ บทบาทของเทวดาที่มีต่อพระพุทธศาสนา คือเป็นต้นเหตุแห่งอาบัติปาจิตตีย์ ห้ามภิกษุพรากของเขียว เป็นเหตุเกิดมงคลสูตร เทวดาทั้งหลายสนใจฟังธรรม เมื่อพระพุทธรเจ้าแสดงปฐมเทศนาจบลง เทวดาพร้อมกันสาธุการทั่วโลกธาตุ นอกจากนี้ยังพบอีกว่า ธรรมที่ให้เกิดเป็นเทวดา คือ บุญกิริยาวัตถุ 3 บุญกิริยาวัตถุ 10 หิริ โอตตปปะ และวัตตบท 7

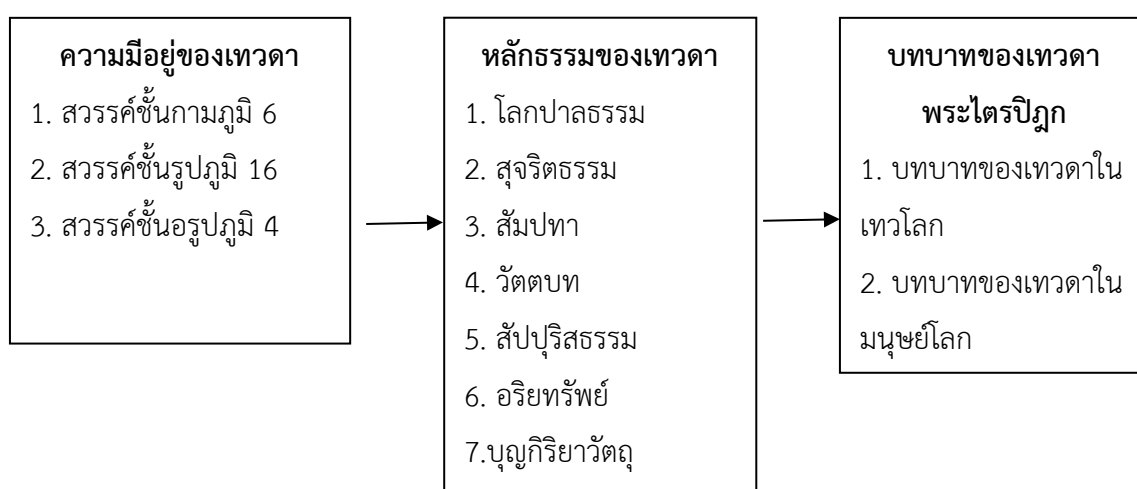
พระอธิการคำภา อติพโล (ปิ่นกะเส) (2556) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาพบว่า ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดา ในผลของการปฏิบัตินั้น คนส่วนใหญ่หวังพึ่งพาอาศัยและขออำนาจดลบันดาลสิ่งต่างๆ เนื่องจากเทวดาเป็นผู้มีฤทธิ์ เรื่องเทวดานี้จัดเข้าในประเภทสิ่งลึกลับจึงเป็นเรื่องเหนือสามัญวิสัย คือไม่สามารถนำมาแสดงให้เห็นจริงจนเป็นที่ยอมรับได้ กล่าวคือผู้ที่เชื่อก็ไม่สามารถพิสูจน์ให้คนทั่วไปเห็นได้จนกระทั่งหมดความสงสัย ส่วนผู้ที่ไม่เชื่อก็ไม่สามารถที่จะชี้แจงให้เห็นจริงได้โดยเด็ดขาด การหมกมุ่นในการพิสูจน์ว่ามีจริงหรือไม่จริง นอกจากจะต้องใช้เวลานาน ทำให้เสียเวลาและเสียกิจการหลายอย่าง ดังนั้น จึงควรหาประโยชน์อย่างยิ่งที่เป็นสาระแท้ของชีวิต

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า พระพุทธศาสนา แม้จะเป็นศาสนาประเภทอเทวนิยมคือไม่นับถือเทพเจ้าก็ตาม แต่ก็มีได้ปฏิเสธเรื่องความมีอยู่ของเทวดาที่ปรากฏในภพภูมิต่างๆ ซึ่งมีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ บทความวิชาการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของเทวดาว่า เทวดามี 3 ประเภท คือ 1. เทวดามีอยู่จริงโดยคุณธรรมหรือคุณงามความดี มนุษย์ที่บำเพ็ญทาน ศีลภาวนา ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม เช่น พระราชา พระราชเทวี พระราชโอรส พระราชธิดา ก็เป็นเทวดาของพสกนิกร หรือเป็นเทพโดยสมมติ เรียกว่า สมมติเทพ 2. เทวดาโดยกำเนิด คือการเกิดเป็นเทวดาโดยไม่ต้องอาศัยกรรมมารดา มี 26 ชั้น คือ เทวดาในกามภูมิสถิตอยู่บนสวรรค์ 6 ชั้น เทวดาชั้นพรหมในรูปภูมิ สถิตอยู่บนสวรรค์ 16 ชั้น เทวดาชั้นพรหมในอรูปภูมิ สถิตอยู่บนสวรรค์ 4 ชั้น สาเหตุที่มนุษย์ทำความดีเพราะมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ โลกपालธรรม ได้แก่ หิริ และ โอตตปปะ ซึ่งเป็นกุศลธรรมหรือสุกขธรรม สัมปทา 5 วัตตบท 7 บุญกิริยาวัตถุ 10 เมื่อตายแล้วได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนั้น เทวดาจึงมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ เทวดามีบทบาทในการฟังธรรมบนเทวโลก การคุ้มครองโลก ช่วยเหลือมนุษย์ที่ทำความดี มีหน้าที่เฝ้าพระพุทธรเจ้าเพื่อถามปัญหาต่างๆ

และฟังธรรมจากพระพุทธเจ้าหรือจากพุทธสาวก เทวดาจึงเป็นต้นเหตุให้เกิดมงคลสูตร เป็นต้นเหตุให้เกิดวินัยบัญญัติ นอกจากนี้เทวดายังเป็นแรงบันดาลใจให้มนุษย์ได้มีพลังใจในการเสริมสร้างคุณงามความดีให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ตราบใดยังไม่บรรลุพระนิพพาน เมื่อละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์

2.6 สรุปกรอบแนวความคิด

จากแนวคิดทฤษฎีเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้นำมาสรุปกรอบแนวความคิดดังต่อไปนี้

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่องนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เกี่ยวกับ“บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยการศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง (Documentary Research) การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ (Interview) จากกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีขั้นตอนและวิธีดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล
5. การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ซึ่งในแต่ละประเด็น มีรายละเอียดตามลำดับดังนี้

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรที่วิจัยเรื่องนี้ ได้แก่ ประชาชนที่อยู่ในจังหวัดนครปฐม โดยผู้วิจัยได้ทำการเจาะจง (Purposive Sampling) กลุ่มผู้ให้ข้อมูลซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ แม่ชี นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน จำนวน 40 รูป/คน ที่ผ่านคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วันที่ 24 พฤษภาคม 2565 มติที่ 233/2565 ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัยเรื่อง “บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” เป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการทำวิจัยในคน โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิและไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่กลุ่มตัวอย่างและผู้เข้าร่วมโครงการวิจัย โดยเกณฑ์คัดเข้าของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลนั้นจะต้องเป็นผู้มีความรู้หรือมีความเชี่ยวชาญทางด้านพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวกับความมีอยู่ของเทวดา หลักระบบของเทวดา และบทบาทของเทวดาโดยตรง ทั้งมีความยินดีจะให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่องานวิจัย “เรื่องบทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” เพื่อหาความสอดคล้องของเอกสารและเพิ่มพูนให้งานวิจัยเรื่องนี้มีคามสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผู้วิจัยสร้างขึ้นโดยอาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามโจทย์วิจัย วัตถุประสงค์ของการวิจัย ขอบเขตของการ

วิจัย และการนิยามศัพท์ปฏิบัติการ ซึ่งมีขั้นตอนการสร้างและหาคุณภาพเครื่องมือ ดังนี้

3.2.1 ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

3.2.2 ร่างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ เพื่อให้ครอบคลุมและสามารถตอบวัตถุประสงค์ได้ แล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องตามเนื้อหาและวัตถุประสงค์ในการวิจัย จำนวน 3 ท่าน คือ

1) ศ.เกียรติคุณ สุมานพ ศิวรัตน์

2) รศ.ดร.สุวิญ รักษ์สัตย์

3) ดร.เสนอห์ เดชะวงศ์

3.2.3 นำร่างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ ที่ผู้เชี่ยวชาญและคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ตรวจสอบและเสนอแนะ นำไปแก้ไขให้ถูกต้องตามเนื้อหาและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

3.2.4 นำเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ตามที่ผู้เชี่ยวชาญแนะนำและแก้ไขแล้ว ไปสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเป้าหมาย ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง โดยเครื่องมือวิจัยนั้นแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

งานวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บรวบรวมข้อมูลมี 2 ส่วน คือ

3.3.1 การเก็บรวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) คือคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ภาษาไทย (2563) พิมพ์ครั้งที่ 2 นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย. และการเก็บรวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) คือเอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำรา บทความวิชาการและจากสื่อออนไลน์ที่เกี่ยวข้อง

3.3.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิจากกลุ่มเป้าหมาย

1) ผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเป้าหมายมีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักเทวธรรมในพระพุทธศาสนา โดยใช้เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ ซึ่งผู้วิจัยได้วางแผนปฏิบัติไว้ดังนี้

(1) มีหนังสือขออนุญาตเก็บรวบรวมข้อมูลพร้อมแนบเอกสารที่เป็นเครื่องมือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกไปยังผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเป้าหมายเพื่อให้เตรียมตัวและกำหนดเวลาในการให้สัมภาษณ์

(2) ผู้วิจัยนำเครื่องมือไปเก็บข้อมูลตามวันและเวลาที่กำหนดไว้กับกลุ่มเป้าหมายมีการเตรียมพร้อมอุปกรณ์เครื่องบันทึกเสียง สมุดจดบันทึก เครื่องถ่ายรูป

(3) ชี้แจงจุดมุ่งหมายในการเก็บรวบรวมข้อมูลของการวิจัย

(4) เก็บรวบรวมข้อมูลให้ครบตามจำนวนที่กำหนดไว้

เมื่อได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แล้ว ทำการถอดเทปบันทึกเสียง แล้วนำมาวิเคราะห์ ประมวลผลตามกรอบแนวคิดที่กำหนดในการวิจัยและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในกรณี ที่ข้อมูลไม่สมบูรณ์ ผู้วิจัยได้เก็บเพิ่มเติมในภายหลังจากผู้ทรงคุณวุฒิกลุ่มเป้าหมาย

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

3.4.1 การคัดเลือกเอกสารและจัดไว้เป็นหมวดหมู่จากข้อมูลเอกสารที่ได้มาทั้งหมด

3.4.2 การตรวจสอบแหล่งที่มาของข้อมูล ผู้วิจัยได้ทำการตรวจสอบข้อมูลเอกสารเกี่ยวกับ ความมีอยู่ของเทวดา บทบาทของเทวดา หลักธรรมของเทวดา จากแหล่งข้อมูล คือ 1) พระไตรปิฎก ฉบับสยามรัฐ ภาษาไทย (2563) มหามกุฏราชวิทยาลัย 2) อรรถกถา 3) เอกสารวิชาการและงานวิจัย ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยแล้วเห็นว่ามีข้อมูลที่ตรงและมีความสอดคล้องกันอย่างมีนัยสำคัญและจากการ สัมภาษณ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ แม่ชี นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และ พุทธศาสนิกชนแล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยแบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

3.5 การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยนำผลการวิจัยจากเอกสารและการสัมภาษณ์มา สรุปและอภิปรายผลให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ 3 ข้อ ตามลำดับ คือ

1) เพื่อศึกษาความมีอยู่ของเทวดาในพระไตรปิฎก

2) เพื่อศึกษาหลักธรรมของเทวดาในพระไตรปิฎก

3) เพื่อศึกษาบทบาทของเทวดาในพระไตรปิฎก

พร้อมทั้งจัดทำรูปเล่มให้สมบูรณ์ นำเสนอต่อสถาบันวิจัยญาณสังวรและนำไปลงบทความ วิชาการเพื่อตีพิมพ์เผยแพร่ต่อไป

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

จากการศึกษาเรื่อง “บทบาทหรือหน้าที่ของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) ซึ่งผลการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 การวิเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสาร ส่วนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำมาวิเคราะห์ต่อไป

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสาร

การวิเคราะห์ข้อมูลภาคเอกสาร ประกอบด้วย 1.ความมีอยู่ของเทวดา 2.หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดา 3.บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ซึ่งมีการวิเคราะห์ดังนี้

4.1.1 ความมีอยู่ของเทวดา

พระพุทธเจ้าตรัสการอุบัติหรือการเกิดของสัตว์โลกนั้น มาจากกำเนิด 4 อย่าง คือ

1. อันทชกกำเนิด การเกิดในฟองไข่
2. ชลาพุชกกำเนิด การเกิดในครรภ์
3. สังเสทชกกำเนิด การเกิดในถ้ำโคล
4. โอปปาทิกกำเนิด การเกิดโตทันที (ที.ปา.11/263/250)

จากข้อความนี้ แสดงให้เห็นว่า เทวดามีอยู่ตามกำเนิดที่เป็นโอปปาติกะ ซึ่งต่างจากมนุษย์และสัตว์ที่เกิดในครรภ์มารดาคลอดออกมาเป็นคน หรือสัตว์คลอดออกมาเป็นตัว เช่น ช้าง ม้า วัว ควาย แพะ แกะ เกิดในฟองไข่ก่อนแล้วจึงเป็นตัว เช่น นก ไก่ เป็ด ห่าน เต่า เกิดในถ้ำโคล เช่น หนอนเกิดในผลไม้ หนอนเกิดในสัตว์เน่า หนอนเกิดในหลุมโสโครก เป็นต้น

ในพระอภิธรรมปิฎก คัมภีร์วิภังค์ กล่าวไว้ในอุปปาทกัมมอายุปปมาณวาระว่า เทวดามีอยู่ 3 จำพวก คือ

1. สมมติเทพ
2. อุปัตติเทพ
3. วิสุทธิตเทพ (อภิ.วิ.35/1104/639)

ในคัมภีร์ชุททกนิกาย จุฬนันทส ได้อธิบายเทวดาหรือเทพ 3 ประเภท ไว้ดังนี้

1. สมมติเทพ ได้แก่ พระราชา พระราชกุมาร พระเทวี
2. อุปัตติเทพ ได้แก่ เทวดาชั้นจาตุมหาราช ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เทวดาชั้นพรหม และเทวดาที่สูงกว่านั้นคือชั้นอรุปรหม

3. วิสุทธิเทพ ได้แก่ พระอรหันตชีณาสพ สาวกของพระตถาคต พระปัจเจกพุทธเจ้า (ขุ.จ. 30/214/115)

จากหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนี้ สามารถวิเคราะห์ได้ว่า เทวดามีกำเนิดมาจากโอปปาติกะ คือเกิดขึ้นโตทันที แบ่งออกเป็น 3 ประเภท 1) สมมติเทวดา คือเทวดาโดยสมมติ เนื่องจากสภาวะของจิตประกอบด้วยคุณธรรมของเทวดา โดยเฉพาะผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน คือพระมหाराชา พระราชา พระเทวี และพระราชโอรส ผู้ประกอบด้วยทศพิธราชธรรม มีการให้ทาน สมาทานศีล การบริจาค มีความซื่อตรงหรือสุจริต มีความอ่อนน้อม มีตบะ มีความไม่โกรธ มีความไม่เบียดเบียน มีขันติ และมีการวางตนเป็นหลักหนักแน่นในธรรมหรือไม่คลาดเคลื่อนจากธรรม จึงทำให้ประชาชนผู้อยู่ในแคว้นแคว้นได้รับความร่มเย็นเป็นสุข 2) วิสุทธิเทวดา คือเทวดาโดยความบริสุทธิ์ มีอยู่ในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์ผู้มีจิตปราศจากกิเลสคือความโลภ ความโกรธ ความหลง 3) อุบัติเทวดา คือเทวดาที่เกิดขึ้นในสวรรค์ชั้นกามาวจรภูมิ รูปภูมิ อรูปภูมิ

บุคคลที่สั่งสมคุณความดีไว้มากในมนุษย์ เมื่อตายแล้วจะไปบังเกิดในสุคติภูมิคือไปเกิดเป็นมนุษย์หรือเกิดเป็นเทวดา ในคัมภีร์พระไตรปิฎก แบ่งเทวดาไว้ 3 ระดับ ดังนี้

1. เทวดาในสวรรค์ชั้นกามภูมิ

ในอภิธรรมปิฎก คัมภีร์วิภังค์ กล่าวถึงกรรมที่เป็นเหตุให้ไปเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาสำหรับเทวดาในสวรรค์ชั้นกามภูมินั้น แบ่งเป็น 6 ชั้น คือ

1. สวรรค์ชั้นจาตุมหาราช
2. สวรรค์ชั้นดาวดึงส์
3. สวรรค์ชั้นยามา
4. สวรรค์ชั้นดุสิต
5. สวรรค์ชั้นนิมมานรดี
6. สวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี (อภิ.วิ.35/1105/639)

เทวดาทั้ง 6 ชั้น มีความเป็นอยู่ด้วยผลของกรรม จึงไปเกิดในภพภูมิที่มีความสุขน้อยหรือมากต่างกัน ซึ่งจะได้วิเคราะห์ความสุขน้อยไปหาความสุขมากคือสวรรค์ชั้นที่ 1 จนถึงสวรรค์ชั้นที่ 6 ตามลำดับ ดังนี้

สวรรค์ชั้นที่ 1 ชื่อจาตุมหาราช

เทวดาที่สถิตในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชนี้ มีท้าวมหาราช 4 องค์ เป็นจอมเทพ สถิตประจำทั้ง 4 ทิศ คือ

1. ท้าวอรัญรณ ประจําทิศตะวันออก ทำหน้าที่ปกครองคันธัพพเทวดา
2. ท้าววิรูปกะ ประจําทิศใต้ ทำหน้าที่ปกครองกุมภภันฑ์เทวดา
3. ท้าววิรูปักษ์ ประจําทิศตะวันตก ทำหน้าที่ปกครองนาค

4. ท้าวเวสวัณหรือท้าวกุเวร ประจำทิศเหนือ ทำหน้าที่ปกครองยักษ์

เหล่าเทวดาที่เป็นบริวารของมหาราชทั้ง 4 แบ่งเป็น 4 จำพวก คือ

1. เทวดาคนธรรพ์หรือวิทยากร เป็นเทวดาที่อยู่ภายใต้การปกครองของท้าวธตรัฐมหาราช ทางทิศตะวันออก คนธรรพ์จัดเป็นเทวดาที่มีผิวพรรณงดงาม มีรัศมีสว่างรุ่งเรือง แบ่งเป็น 3 ชั้น คือ

1.1 คนธรรพ์ชั้นสูง เป็นอากาศเทวดา มีวิมานลอยอยู่ในอากาศ มีความชำนาญในการพ้อนรำและขับร้อง เช่น ปัญจสิขเทพบุตร

1.2 คนธรรพ์ชั้นกลาง เป็นรุกขเทวดา ส่วนใหญ่จะอยู่ในป่าหิมพานต์ มีวิมานสถิตอยู่ในต้นไม้ที่มีกลิ่นหอม เช่น ราก แก่น กะพี้ เปลือก ใบ ดอกหรือผล และเป็นเทวดาที่ชอบแสดงฤทธิ์เล่นเรียกว่า วิทยากร คือเป็นผู้ชอบเล่นด้วยวิชาอาคม

1.3 คนธรรพ์ชั้นล่าง เป็นเทวดาที่เกิดและอาศัยอยู่ในแก่นไม้ เรียกว่า คันธัพพเทวดาหรือ คันทัพพะ เทวดาผู้ชาย คันทัพพี เทวดาผู้หญิง บางทีเรียกว่านางไม้ อยู่ในไม้ตะเคียน เรียกว่า เจ้าแม่ตะเคียน หากอยู่ในต้นกล้วยตานี เรียกว่า นางตานี เทวดาจำพวกนี้อาศัยอยู่ในต้นไม้ต้นใดต้นหนึ่งแล้วก็จะอยู่ไปตลอดชีวิต แม้อันไม้นั้นจะถูกตัดหรือถูกนำไปสร้างบ้านเรือน ทำเรือ ทำแพ ทำเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ หรือต้นไม้ล้มตายจนน้ำ จมดิน เทวดาพวกนี้ก็ยังสถิตอยู่ในไม้นั้นไม่อาจย้ายไปอาศัยต้นไม้อื่นได้ ซึ่งต่างจากรุกขเทวดาที่อาศัยอยู่ที่ต้นไม้เหมือนกัน แต่ถ้าต้นไม้ตายหรือถูกตัดก็จะย้ายวิมานจากต้นนั้นไปต้นอื่น ดังนั้น คันธัพพเทวดาจึงมักจะทำร้ายพวกมนุษย์ที่ตัดไม้หรือนำไม้มาทำสิ่งประดิษฐ์ต่างๆ ให้เจ็บป่วยถึงขั้นเสียชีวิต หรืออาจทำอันตรายต่อทรัพย์สินสมบัติของมนุษย์ให้หมดสิ้นไปได้

2. เทวดากุมภัณฑ์ เป็นเทวดาที่อยู่ภายใต้การปกครองของท้าววิรุฬหกมหาราช ทางทิศใต้ แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ

2.1 กุมภัณฑ์ชั้นสูงเป็นอากาศเทวดา มีวิมานลอยอยู่ในอากาศ

2.2 กุมภัณฑ์ชั้นกลางเป็นเทวดาอยู่ตามป่า ตามภูเขา มือถือกระบองใหญ่ ทำหน้าที่รักษาทรัพย์ในดิน รักษาป่าและภูเขา กุมภัณฑ์พวกนี้มีรูปร่างกำยำล่ำสัน แต่มีท้องใหญ่จนมองดูคล้ายว่ามีลูกอ๊อดพะใหญ่เท่าหม้อ จึงชื่อว่า กุมภัณฑ์ แปลว่า หม้อ

2.3 กุมภัณฑ์ชั้นล่างอาศัยอยู่ตามแม่น้ำ สระน้ำ เรียกว่า รากษสหรือผีเสื้อน้ำ ลำตัวโต หน้าแดง ท้องเขียว มือเท้าแดง เขี้ยวใหญ่ เท้าคด เป็นพวกที่ดุร้าย ชอบกินเนื้อสัตว์

3. เทวดานาค เป็นเทวดาในปกครองของท้าววิรูปักษ์มหาราช ทางทิศตะวันตก มีวิมานอยู่กลางเขาสิเนรุและในแม่น้ำสีทันดร ส่วนในโลกมนุษย์ นาคอาศัยอยู่ในแม่น้ำและในมหาสมุทร

นาคเป็นเทวดาที่มีฤทธิ์ โดยปกติมีรูปร่างเป็นงูใหญ่ มีหงอน แต่เมื่อมาเที่ยวในถิ่นมนุษย์ก็จะจำแลงกายให้เหมือนมนุษย์ทุกอย่าง บางครั้งก็จำแลงกายเป็นสัตว์ต่าง ๆ

นาคถือกำเนิดได้ 4 จำพวก คือ เกิดในไข่ เกิดในครรภ์ เกิดในถ้ำไคล และเกิดโดยอุบัติขึ้น
 นาคทั้ง 4 จำพวกนี้มีทิพยสมบัติ มีฤทธิ์อำนาจ แตกต่างกัน คือนาคที่เป็นโอบปาติกะ
 กำเนิดจะมีฤทธิ์อำนาจและทิพยสมบัติรุ่งเรืองที่สุด รองลงมาคือนาคสังเสทชะกำเนิด นาคขลาพูชะ
 กำเนิดที่เกิดในครรภ์มารดา และนาคอันทชะกำเนิดที่เกิดในฟองไข่

บรรดานาคนั้น มี 4 ตระกูลใหญ่ คือ

1. ตระกูลวิรูปักษ์ เป็นนาคมีกายสีทอง
2. ตระกูลเอราปถ เป็นนาคมีกายสีเขียว
3. ตระกูลฉัพพยาปุตตะ เป็นนาคมีกายสีรุ้ง
4. ตระกูลกัณหาโคตมะ เป็นนาคมีกายสีดำ

นาคแม้จะเป็นเทวดาอยู่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชิกา มีทิพยสมบัติรุ่งเรืองประณีตกว่าสมบัติ
 พระเจ้าจักรพรรดิในเมืองมนุษย์ แต่อย่างไรก็ตาม นาคนี้เป็นเพียงสัตว์ที่อยู่บนสวรรค์เท่านั้น จึงไม่
 อาจบรรลุมรรค ผล นิพพานได้

4. เทวดายักษ์ เป็นเทวดาที่อยู่ภายใต้การปกครองของท้าวเวสสุวัณทางทิศเหนือ พวกยักษ์มัก
 มีนิสัยดุร้าย โกรธง่าย และชอบกินเนื้อสัตว์ ในสมัยพุทธกาลพบว่า ภิกษุจำนวนมากเมื่อสมทาน
 กรรมฐานแล้ว มักจะหลีกเร้นไปบำเพ็ญสมณธรรมในป่าโดยไม่รู้ว่าเป็นถิ่นที่อยู่ของยักษ์ ยักษ์พวกนี้
 เป็นเทวดาดุร้าย บางพวกก็มีอาณาเขตเป็นของตน ถ้ามุขย์หลงเข้าไปในเขตของยักษ์แล้วก็จะถูกจับ
 กิน ยักษ์ คนธรรพ์ กุมภัณฑ์และนาคที่ดุร้ายจึงถูกเรียกว่า อมนุษย์ พวกอมนุษย์ไม่ชอบฟังธรรมซึ่งเป็น
 คำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงสอนให้มีศีล เลิกทำปาณาติบาต เพราะอมนุษย์เหล่านี้ ไม่สามารถเลิก
 ทำได้ จึงไม่เลื่อมใสในพุทธศาสนา เมื่อภิกษุเข้าป่าบำเพ็ญสมณธรรม จึงมักถูกอมนุษย์ทำอันตรายจน
 ไม่สามารถบำเพ็ญสมณธรรมได้ ดังนั้น ท้าวเวสสุวัณหรือท้าวเวสสุวัณผู้ปกครองยักษ์ทราบอุปนิสัยของ
 ยักษ์ จึงเชื้อเชิญท้าวมหาธาตุมารประชุมกันที่อาณานิคมนคร ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชา เพื่อหาทาง
 ป้องกันไม่ให้บริวารของตนทำร้ายพุทธบริษัท โดยผูกมนต์บทหนึ่ง คือ "อาณานิคมรักษากา" มีใจความว่า
 หากอมนุษย์ตนใดทำร้ายผู้สาธยายพุทธมนต์บทนี้จะต้องถูกลงโทษอย่างหนัก เมื่อผูกมนต์เสร็จแล้ว
 ท้าวมหาธาตุมารทั้ง 4 จึงไปเฝ้าพระศาสดาเพื่อถวายมนต์ ที่เขาคิชฌกูฏ เมืองราชคฤห์ พระพุทธองค์ทรง
 รับอาณานิคมรักษากาจากท้าวมหาธาตุมารแล้ว ภายหลังได้ประทานแก่พุทธบริษัท

นอกจากนี้ยังมีกุมเทวดา ที่เป็นเทวดาเจ้าที่บางองค์มีวิมานเป็นของตน บางองค์ก็ไม่มีต้อง
 อาศัยวิมานองค์อื่นอยู่ ในบทสวด "ชุมนุมเทวดา" กล่าวถึงที่อยู่ของกุมมเทวดาว่า เทวดาทั้งหลายสถิต
 อยู่ในวิมาน ยอดภูเขา หุบผา อากาศ เกาะ แวนแคว้น บ้าน เรือน ต้นไม้ ในป่าช้าและในไร่นา

พวกเทวดาที่สถิตในบ้าน ก็จะช่วยปกป้องรักษาอยู่ที่คุ้มประตู ศาลพระภูมิ เจดีย์ ศาลา เป็น
 ต้น ถ้ามุขย์กระทำความดีในสถานที่ใด พระภูมิเจ้าที่ที่สถิต ณ ที่นั้นก็จะบันดาลด้วยฤทธาภาพ

ให้มีความเจริญรุ่งเรือง มีความสุข แต่ถ้ามุขยี่ในบ้านเรือนนั้นกระทำไม่ดี พระภูมิเจ้าที่ก็จะลดบันดาลมิให้มีความสุข

รุกขเทวดา คือเทวดาที่อาศัยอยู่ที่ต้นไม้ ในป่า ภูเขา เช่น ฤๅษีในเมืองอาฬวีรูปหนึ่งตัดต้นไม้ในป่าเพื่อนำมาสร้างกุฏิ เทวดาผู้มีวิมานอยู่ในต้นไม้ได้ปรากฏกายขอร้องทุกข์ว่า อย่าตัดต้นไม้อันเป็นที่อยู่ของข้าพเจ้าเลย แต่ฤๅษีรูปนั้นไม่ฟังตัดต้นไม้จนได้ และยังฟันถูกแขนทรวงอก เทวดาด้วย เทวดาโกรธมากคิดจะฆ่าฤๅษีแต่คิดได้ว่าเป็นบาปกรรม จึงระงับความโกรธแล้วไปกราบทูลพระพุทธเจ้า เมื่อพระองค์ทรงทราบแล้ว จึงทรงบัญญัติสิกขาบท ห้ามมิขุพราภของเขียว ซึ่งรวมถึงการตัดต้นไม้หรือกิ่งไม้ด้วย โดยทรงห้ามการตัดเองและใช้ให้ผู้อื่นตัด

เทวดาซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมดนี้มีจำนวนมากจนนับประมาณมิได้ ซึ่งอยู่ในความปกครองของท้าวจตุมหาราช สถานที่สถิตของเทวดาเหล่านั้นจะอยู่ซ้อนทับกับภูมิของมนุษย์ บางพวกก็สถิตอยู่ในน้ำ บางพวกสถิตอยู่บนบก ตามพื้นดิน เหว ป่า เขา บางพวกสถิตในต้นไม้ บางพวกสถิตในอากาศวิมาน มีทั้งเทพบุตร เทพธิดา คนธรรพ์ กุมภัณฑ์ นาค ครุฑ ยักษ์ ราชสีห์ วิทยาธร จนบางครั้งทำให้มนุษย์สามารถมองเห็นพวกภูมเทวดา รุกขเทวดา และอากาศเทวดาได้ในบางโอกาส หากเทวดาประสงค์จะให้เห็น เทวดาที่สถิตในสวรรค์ชั้นจตุมหาราชมีอายุยืน 500 ปีทิพย์ หรือ 9 ล้านปีมนุษย์

สวรรค์ชั้นที่ 2 ชื่อดาวดึงส์

ในสวรรค์ชั้นนี้ มีหมู่เทพอุบัติพร้อมกันถึง 33 องค์ โดยมีท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเทพ บุรพกรรมของท้าวสักกเทวราช เมื่อครั้งที่เกิดเป็นมนุษย์ชื่อมฆมาณพและเพื่อน 32 คน ได้ทำกุศลร่วมกัน เช่น กวาดถนน ซ่อมแซมถนนที่ชำรุดในหมู่บ้านและตามถนน สร้างโรงน้ำดื่ม สร้างศาลา 4 แห่ง ให้คนเดินทางได้พักอาศัย ส่วนมฆมาณพได้บำเพ็ญวัตรบพเป็นพิเศษอีก 7 ประการ คือ

1. เลี้ยงมารดาบิดา
2. เคารพผู้ใหญ่ในตระกูล
3. กล่าววาจาไพเราะ
4. ไม่กล่าววาจาส่อเสียด
5. มีความเสียสละ ยินดีในการบริจาค
6. กล่าวแต่คำสัตย์ 7
7. ระงับความโกรธได้

ด้วยเหตุนี้ เมื่อสิ้นชีพแล้วจึงมาอุบัติเป็นพระอินทร์หรือท้าวสักกเทวราชในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ด้วยเหตุนี้ เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์จึงประเสริฐกว่าพวกมนุษย์ชาวอูตรกุรุทวีป และชาวชมพูทวีป ด้วยฐานะ 3 ประการ คือ

1. มีอายุทิพย์
2. มีวรรณะทิพย์

3. มีสุขทิพย์

มนุษย์ชาวอูตรกุรุทวีปประเสริฐกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์และพวกมนุษย์ชาวชมพูทวีป ด้วยฐานะ 3 ประการ คือ

1. ไม่มีติดถือเงินทองว่าเป็นของตน
2. ไม่มีความหวงแหน
3. มีอายุยืน 1,000 ปีแน่นอน

มนุษย์ชาวชมพูทวีปก็มีคุณธรรมสูงและประเสริฐกว่าพวกมนุษย์ชาวอูตรกุรุทวีปและเทวดาชั้นดาวดึงส์ ด้วยฐานะ 3 ประการ คือ

1. มีจิตใจกล้าหาญในการบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา
2. มีสติตั้งมั่นในคุณของพระรัตนตรัย
3. มีการประพฤติพรหมจรรย์ (พระสัทธรรมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2556: 92)

ในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงบุคคล 4 ประเภทไว้ในอสุรสูตรว่า (อง.จตุกก.21/91/134)

1. อสุรที่มีอสุรเป็นบริวาร เปรียบได้กับบุคคลผู้ทุศีล มีบริวารเป็นผู้ทุศีล
2. อสุรที่มีเทพเป็นบริวาร เปรียบได้กับบุคคลผู้ทุศีล แต่มีบริวารเป็นผู้มีศีล
3. เทพที่มีอสุรเป็นบริวาร เปรียบได้กับบุคคลผู้มีศีล แต่มีบริวารเป็นผู้ทุศีล
4. เทพที่มีเทพเป็นบริวาร เปรียบได้กับบุคคลผู้มีศีล ทั้งมีบริวารเป็นผู้มีศีล

(สุชีพ ปุณฺณนาภาพ, 2550: 527)

อสุร หมายถึง เทวดาจำพวกหนึ่งที่มีนิสัยดุร้าย แต่เดิมอสุรเป็นเทวดาสังสติดอยู่ในเมืองสุทศน์ บนยอดเขาพระสุเมรุ มีท้าวเวปจิตติซึ่งเป็นจอมเทพ ต่อมา ถูกกษัตริย์มาเกิดเป็นพระอินทร์และบริวาร มอมเหล้าจนไม่ได้สติแล้วจับโยนลงมาอยู่ใต้เขาพระสุเมรุ ด้วยอำนาจบุญเก่าจึงเกิดเป็นเมืองใหม่ มีลักษณะเหมือนเมืองสุทศน์อยู่ใต้เขานั้น เหล่าอสุรเข้าใจว่าตนอยู่บนเขาพระสุเมรุ แต่เมื่อเห็นต้นปาริชาติหรือต้นแคฝอยออกดอก จึงรู้ว่าตนเองอยู่ใต้เขา เพราะในเมืองสุทศน์มีต้นปาริชาติ อสุรก็จะแต่งกองทัพยกไปหมายจะชิงเอาเมืองสุทศน์คืน จึงเรียกว่า "เทवासुरสงคราม" (สงครามระหว่างเทพกับอสุร) ทั้งสองฝ่ายผลัดกันแพ้ชนะเรื่อยมา ฝ่ายใดแพ้ก็จะหนีกลับเข้าเมือง ทำให้ฝ่ายตรงข้ามไม่สามารถตีเมืองได้ ต้องยกทัพกลับไป ทั้งสองเมืองจึงได้ชื่อว่าอยุชมปุระ (เมืองที่ไม่มีใครรบชนะได้) อสุรผู้เป็นหัวหน้า มี 3 ตน ได้แก่ ท้าวเวปจิตติ พระราหู และท้าวปหาราทะ

ในเวปจิตติสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า สงครามระหว่างเทวดากับอสุรเคยมีมาแล้ว...ในสงครามครั้งนั้น พวกเทวดาชนะ พวกอสุรแพ้ ครั้งนั้น เทวดาชั้นดาวดึงส์ได้จับท้าวเวปจิตติจอมอสุรมัดเท้าแห่ง แล้วนำมาที่สุธรรมาสภาในสำนักของท้าวสักกะเทวราช (ส.ส.15/868/354)

เทวดาชั้นกามภูมินี้ เฉพาะชั้นจาตุมหาราชมีเทวดา 3 จำพวก ได้แก่

1. ภูมิเทวดา เทวดาที่สถิตอยู่ตามพื้นดิน
2. รุกขเทวดา เทวดาที่สถิตอยู่ตามต้นไม้
3. อากาศเทวดา เทวดาที่สถิตอยู่ในอากาศ

ส่วนเทวดาชั้นสูงที่เหลืออีก 5 ชั้น สถิตอยู่ในทิพย์วิมานกลางอากาศ

สวรรค์ชั้นที่ 3 ชื่อยามา

มีท้าวยามะหรือสุยามเทวราชเป็นผู้ปกครอง เทวดาในสวรรค์ชั้นนี้ปราศจากความลำบาก มีความสุขที่เป็นทิพย์ คืออายุเป็นทิพย์ วรรณะเป็นทิพย์ มียศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ มีวิมานตั้งอยู่ในอากาศ ทิพย์สมบัติและกายทิพย์ของเทวดาชั้นยามาจึงมีความประณีตและสวยงามกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์

สวรรค์ชั้นที่ 4 ชื่อดุสิต สวรรค์ชั้นนี้ มีท้าวสันดุสิตเทวราชเป็นจอมเทพ ปกครองสวรรค์ชั้นดุสิต แบ่งออกเป็น 4 เขต มีวิมานของท้าวสันดุสิตเทวราชเป็นศูนย์กลาง คือ

เขตที่ 1 เป็นที่อยู่ของพระอริยเจ้า คือพระโสดาบัน พระสกิทาคามี ซึ่งอยู่ชั้นในสุด

เขตที่ 2 เป็นที่อยู่ของนิยตโพรหัสตร์ คือพระโพรหัสตร์ที่ได้รับการพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธานุเจ้าอย่างแน่นอน และผู้ที่มีปณิธานจะนำสัตว์โลกไปสู่พระนิพพาน

เขตที่ 3 เป็นที่อยู่ของอนิยตโพรหัสตร์ คือพระโพรหัสตร์ที่ยังไม่ได้รับการพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังต้องสร้างบารมีอีกหลายภพชาติ

เขตที่ 4 เป็นที่อยู่ของผู้ที่ทำบุญไว้มาก ซึ่งเป็นเขตทั่วไป นอกจาก 3 เขตแรก

สวรรค์ชั้นดุสิตนี้ มีความพิเศษกว่าสวรรค์ชั้นอื่นหลายประการคือ เป็นที่อยู่ของพระบรมโพรหัสตร์ที่จะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตจำนวนมาก เช่น พระศรีอริยเมตตรัย และเหล่าเทพบุตรที่สร้างบารมีเป็นพุทธสาวก

เทวดาที่สถิตในภูมินี้มีความยินดี เบิกบานเป็นนิตย์ สถิตอยู่ในอากาศวิมาน ทิพย์สมบัติตลอดจนกายทิพย์ของเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต มีความประณีตมากกว่าเทวดาชั้นยามา

สวรรค์ชั้นที่ 5 ชื่อนิมมานรดี

เทวดาในสวรรค์ชั้นนี้ มีความยินดีในกามคุณ 5 ที่ตนเนรมิตขึ้นและมีท้าวสุนิมมิตเทวธิดาเป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งหลาย เทวดาชั้นนิมมานรดีสถิตอยู่ในอากาศวิมานและมีกายทิพย์อันประณีตงดงามยิ่งกว่าเทวดาในสวรรค์ชั้นที่ต่ำกว่า หากปรารถนาสิ่งใดย่อมเนรมิตสิ่งนั้นได้เอง

สวรรค์ชั้นที่ 6 ชื่อปรนิมมิตวสวัตตี

เทพบุตรหรือเทพธิดาในสวรรค์ชั้นนี้ล้วนแต่มีความสุขและเพลิดเพลินในกามคุณทั้ง 5 โดยมีเทวดาผู้เป็นบริวารรู้จักคอยเนรมิตให้ตามความประสงค์

สวรรค์ชั้นนี้มีจอมเทพแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ

1. ฝ่ายเทพ มีหัวหน้าชื่อว่าปรนิมิตวสวัตตีเทพบุตร ปกครองเฉพาะเหล่าเทวดาพวก สัมมาทิฐิ

2. ฝ่ายมาร มีหัวหน้าชื่อว่าปรนิมิตวสวัตตีมาร หรือวสวัตตีมาร ปกครองเฉพาะพวกมาร คือ พวกเทวดามิจฉาทิฐิ

เทวดามารในสวรรค์ชั้นปรนิมิตวสวัตตินี้ ชอบแสดงตนด้วยอิทธิฤทธิ์ เช่น คอยขัดขวางหรือ ก่อความไม่ให้ความดีพ้นจากกาม หรือหลอกล่อด้วยความสวยของธิดามารให้ติดอยู่ในอำนาจ ของปวงมาร แม้แต่พระอินทร์พอเห็นมารมาก็หนีไปจนสุดขอบจักรวาล บางครั้งมารก็ขึ้นไปรังควาญ เหล่าเทพถึงชั้นพรหมโลกอีกด้วย

2. เทวดาระดับรูปภูมิ

การอุบัติของเทวดาในสวรรค์ชั้นรูปพรหม คือพรหมที่มีรูปร่างอันเป็นทิพย์สวยงามประณีต มากกว่าเทวดาในกามภูมิ แบ่งเป็น 16 ชั้น ดังนี้

1. เทวดาชั้นพรหมปาริฉัชา	ได้บรรลุปฐมฌานอย่างสามัญ
2. เทวดาชั้นพรหมบุโรหิตา	ได้บรรลุปฐมฌานอย่างกลาง
3. เทวดาชั้นมหาพรหม	ได้บรรลุปฐมฌานอย่างประณีต
4. เทวดาชั้นปริตตภา	ได้บรรลุตติยฌานอย่างสามัญ
5. เทวดาชั้นอัปมาณภา	ได้บรรลุตติยฌานอย่างกลาง
6. เทวดาชั้นอภัสสรา	ได้บรรลุตติยฌานอย่างประณีต
7. เทวดาชั้นปริตตสุภา	ได้บรรลุตติยฌานอย่างสามัญ
8. เทวดาชั้นอัปมาณสุภา	ได้บรรลุตติยฌานอย่างกลาง
9. เทวดาชั้นสุกภินหา	ได้บรรลุตติยฌานอย่างประณีต
10. เทวดาชั้นอสังญสัตว์	บรรลุจตุตถฌาน
11. เทวดาชั้นเวหัพปลา	บรรลุจตุตถฌาน
12. เทวดาชั้นอวิหา	บรรลุจตุตถฌาน
13. เทวดาชั้นอตัปปา	บรรลุจตุตถฌาน
14. เทวดาชั้นสุทัสสา	บรรลุจตุตถฌาน
15. เทวดาชั้นสุทัสสี	บรรลุจตุตถฌาน
16. เทวดาชั้นอกนิฐฐา	บรรลุจตุตถฌาน

เทวดาพรหมชั้นที่ 12 ถึงชั้นที่ 16 มีแต่เทวดาพรหมที่เป็นพระอริยบุคคลระดับสูง คือพระ อนาคามีและพระอรหันต์เท่านั้น ที่สถิตอยู่ในสุทธาวาสภูมิ 5 ส่วนเทวดาและพรหมที่เหลือสถิตในภูมิ ของตนเอง

3. เทวาระดับอรูปภูมิ

เทวดาที่ไม่ปรากฏรูปร่างมีแต่นามธรรมอย่างเดียว ได้บรรลุจุดตถุณในมนุษย เมื่อตายแล้ว
อุบัติในอรูปพรหม 4 ชั้น ดังนี้

1. อรูปพรหมชั้นอาภาสอันัญจายตนะ
2. อรูปพรหมชั้นวิญญานัญจายตนะ
3. อรูปพรหมชั้นอาภิญญัญจายตนะ
4. อรูปพรหมชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ (อภิ.วิ.35/1107/644)

เทวดาที่สถิตอยู่ในเทวโลก 26 ชั้น แต่ละชั้นมีอายุขัยไม่เท่ากัน แบ่งตามอำนาจแห่งบุญและ
อำนาจแห่งฌานตามลำดับ คือ

- เทวดาชั้นที่ 1 จาตุมหาราช มีอายุขัย 500 ปีทิพย์
 เทวดาชั้นที่ 2 ดาวดึงส์ มีอายุขัย 1,000 ปีทิพย์
 เทวดาชั้นที่ 3 ยามา มีอายุขัย 2,000 ปีทิพย์
 เทวดาชั้นที่ 4 ดุสิต มีอายุขัย 4,000 ปีทิพย์
 เทวดาชั้นที่ 5 นิมมานรดี มีอายุขัย 8,000 ปีทิพย์
 เทวดาชั้นที่ 6 ปรนิมมิตวสวัตดี มีอายุขัย 16,000 ปีทิพย์
 เทวดาชั้นที่ 7 พรหมปาริซชชา มีอายุขัย หนึ่งในสามหรือหนึ่งในสี่แห่งกับ
 เทวดาชั้นที่ 8 พรหมบุโรหิตา มีอายุขัยครึ่งกับ
 เทวดาชั้นที่ 9 มหาพรหม มีอายุขัย 1 กับ (อภิ.วิ.35/1107/642)
 เทวดาชั้นที่ 10 พรหมปริตตภา มีอายุขัย 2 กับ
 เทวดาชั้นที่ 11 พรหมอัปมาณภา มีอายุขัย 4 กับ
 เทวดาชั้นที่ 12 พรหมอาภัสรา มีอายุขัย 8 กับ (อภิ.วิ.35/1107/643)
 เทวดาชั้นที่ 13 พรหมปริตตสุภา มีอายุขัย 16 กับ
 เทวดาชั้นที่ 14 พรหมอัปมาณสุภา มีอายุขัย 32 กับ
 เทวดาชั้นที่ 15 พรหมสุภิกงหา มีอายุขัย 64 กับ
 เทวดาชั้นที่ 16 พรหมอสัญญสัตว์ มีอายุขัย 500 กับ
 เทวดาชั้นที่ 17 พรหมเวหฬผลา มีอายุขัย 500 กับ
 เทวดาชั้นที่ 18 พรหมอวิหา มีอายุขัย 1,000 กับ
 เทวดาชั้นที่ 19 พรหมอดัปปา มีอายุขัย 2,000 กับ
 เทวดาชั้นที่ 20 พรหมสุทสสา มีอายุขัย 4,000 กับ
 เทวดาชั้นที่ 21 พรหมสุทสสี มีอายุขัย 8,000 กับ

เทวดาชั้นที่ 22 พรหมอกนิฐา มีอายุขัย 16,000 กัป (อภิ.วิ.35/1107/644)

เทวดาชั้นที่ 23 อากาสนัญญาตนพรหม มีอายุขัย 20,000 กัป

เทวดาชั้นที่ 24 วิญญานัญญาตนพรหม มีอายุขัย 40,000 กัป

เทวดาชั้นที่ 25 อากิญจัญญาตนพรหม มีอายุขัย 60,000 กัป

เทวดาชั้นที่ 26 เนวสัณญานาสัญญาตนพรหม มีอายุขัย 84,000 กัป (อภิ.วิ.35/1107/644)

นอกจากนี้ ในพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน พระพุทธเจ้าทรงแสดงอายุของบุคคลที่ไปเกิดเป็นเทวดาหรือเทพไว้ 3 ประเภท คือ

1. ผู้เกิดเป็นเทพชั้นอากาสนัญญาตนะ มีอายุขัย 20,000 กัป
2. ผู้เกิดเป็นเทพชั้นวิญญานัญญาตนะ มีอายุขัย 40,000 กัป
3. ผู้เกิดเป็นเทพชั้นอากิญจัญญาตนะ มีอายุ 60,000 กัป (สุชีพ ปุณฺณนาฎ, 2550: 516)

จากคามมีอยู่ของเทวดาที่สถิตอยู่ในเทวโลกหรือพรหมโลกในสวรรค์ดังกล่าว สรุปได้ว่าบรรดาปุณฺณที่เกิดขึ้นในเทพเหล่านั้น เมื่อดำรงชีพตลอดอายุขัยหรือยังไม่ถึงอายุขัย เมื่อสิ้นบุญแล้ว ก็ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ คือเกิดในอบายภูมิ 4 มนุษย์ภูมิ 1 เทวภูมิ 26 ด้วยอำนาจกฎแห่งกรรมตามหลักพุทธศาสนา หากทำกุศลกรรมไว้ เมื่อจิตผ่องใสในเวลาใกล้ตายสุคติภูมิเป็นที่หวังได้ หากทำแต่อกุศลกรรมไว้จิตใจย่อมเศร้าหมอง เมื่อสิ้นชีพย่อมไปสู่ทุคติ ส่วนพุทธสาวก ปราภวกรรมเพียรมีจิตบริสุทธิ์ ล่วงพ้นจากบ่วงแห่งมารได้แล้ว ดำรงอยู่ตลอดอายุขัยนั้นแล้วก็นิพพานในภพนั้นเอง

4.1.2 หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดา

1) โลกपालธรรม

ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ได้ให้ความหมายของโลกपालธรรมว่า เป็นธรรมที่คุ้มครองโลก (อง.ทุก.20/255/75) คือ ธรรม 2 อย่าง ได้แก่ 1. หิริ ความละอายแก่ใจ 2. โอตตปปะ ความกลัวบาปหรือกลัวต่อความชั่ว (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต, 2561: 153)

ความสำคัญของหิริโอตตปปะ คือ ทำคนให้ดำรงมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม เรียกว่าเป็นคนดีหรือเป็นนักปราชญ์ สมดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในธัมมัญญสูตรว่า

ผู้รู้จักธรรม 7 ประการ คือ 1.ธัมมัญญู 2. อตถัญญู 3. อตตัญญู 4. มัตตัญญู 5. กาลัญญู 6. ปริสสัญญู 7. บุคคลปโรปรัญญู (อง.สตตก.23/65/117)

1. ธัมมัญญู รู้จักธรรม คือ ย่อมรู้สุตตะ เคยยะ เวยาकरणะ คาลา อุทาน อิติวุตตะกชาตกะ อัมมุตธรรม เวทลละ

2. อตถัญญู รู้จักอรรถ คือ ย่อมรู้เนื้อความและความหมายแห่งภาสิต

3. อตตัญญู รู้จักตน คือ เราเป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา มากน้อยเพียงใด

4. มัตตัญญู รู้จักประมาณ คือ รู้จักบริโภคปัจจัย 4 (อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม ยา รักษาโรค)

5. กาลัญญู รู้จักกาล คือ รู้จักเวลาเรียน เวลาถาม เวลาทำงาน เวลาพักผ่อน เป็นต้น

6. ปริสัญญู รู้จักบริษัท คือ ย่อมรู้จักกลุ่มชนว่า บุคคลเหล่านี้เป็นกษัตริย์ สมณะ พ่อค้า ประชาชน เป็นต้น และควรเข้าไปหาบุคคลเหล่านั้นอย่างไร

7. บุคคลปโรปริญญู รู้จักเลือกคบคน คือเลือกคบคนดี ไม่คบคนชั่ว

ดังนั้น บุคคลที่คบคนดีหรือสัปบุรุษมีความต้องการเห็นพระอริยะ เพื่อฟังพระสัทธรรม แล้ว ตั้งใจจำธรรมนั้นไว้พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมนั้น บุคคลที่รู้ธรรมและรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมตามสมควรแก่ธรรม จึงเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและเป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น สมดังที่พระผู้มีพระภาค ตรัสประโยชน์ของสัปบุรุษไว้ 8 อย่าง คือ

1. ย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่มารดาบิดา
2. ย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่บุตรภรรยา
3. ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ทาส กรรมกร และคนใช้
4. ย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่มิตรและอำมาตย์
5. ย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว
6. ย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่พระราชา
7. ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เหล่าเทวดา
8. ย่อมเกิดมาเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่สมณพราหมณ์

(อง.อฏฐก.23/128/248)

หิริ โอตตปปะ เป็นธรรมที่มีอุปการะมาก คือเป็นอริยทรัพย์ มี 7 ประการ คือ 1. ทรัพย์คือ ศรัทธา 2. ทรัพย์คือศีล 3. ทรัพย์คือหิริ 4. ทรัพย์คือโอตตปปะ 5. ทรัพย์คือสุตะ 6. ทรัพย์คือจาคะ 7. ทรัพย์คือปัญญา (ที.ปา.11/326/283)

1. ทรัพย์คือศรัทธา ได้แก่ มีศรัทธาในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง... เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม

2. ทรัพย์คือศีล ได้แก่ เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการเสพกาม เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการดื่มน้ำเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

3. ทรัพย์คือหิริ ได้แก่ พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มี ความละอายต่อกายทุจริต วิจิตร ทุจริต มโนทุจริต หรือละอายต่อกุศลธรรม

4. ทรัพย์คือโอตตปปะ ได้แก่ พระอริยสาวกในธรรมวินัยนี้เป็นผู้มี ความสะดุ้งกลัวต่อกาย ทุจริต วิจิตร ทุจริต มโนทุจริตหรือสะดุ้งกลัวต่อกุศลธรรม

5. ทริพย์คือสุตะ ได้แก่ พระอริยสาวกผู้มีพหุสุต ทรงสุตะ สังสมสุตะ คือเป็นผู้สดับฟังมา มาก ท่องจำขึ้นใจ จนรู้ตลอดสัมมาทิฐิ

6. ทริพย์คือจาตะ ได้แก่ พระอริยสาวกผู้มีใจปราศจากความตระหนี่ มีการบริจาค ยินดีใน ทานและจำแนกทาน

7. ทริพย์คือปัญญา ได้แก่ พระอริยสาวกผู้มีปัญญาคือทริพย์ สามารถกำหนดความเกิดและ ความดับเป็นพระอริยเจ้า การกำจัดกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์

ในสุกกัมมสูตร ว่าด้วยธรรมฝ่ายชาวนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า สุกกธรรม เป็นธรรมประจำ โลกมี 2 ประการ คือ

1. หิริ หมายถึง ความละอายต่อกุศลธรรม

2. โอตตัปปะ หมายถึง ความกลัวต่อกุศลธรรม

จากพุทธพจน์นี้ ปรากฏชัดว่า ถ้าสุกธรรม 2 ประการนี้ ไม่คุ้มครองโลกแล้ว ในมนุษยโลกนี้ จะไม่ปรากฏให้รู้ว่าหญิงนี้เป็นมารดา เป็นน้ำ เป็นป่า เป็นภรรยาของอาจารย์ มนุษย์โลกก็จะประพฤติ สำส่อนกันหมด เหมือนกับสัตว์เดรัจฉาน จำพวกแพะ แกะ ไก่ สุกร สุนัข และสุนัขจิ้งจอก เป็นต้น

ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุที่สุกธรรม 2 ประการนี้ยัง คุ้มครองโลกอยู่ จึงปรากฏให้รู้ว่า หญิงนี้เป็นมารดา เป็นน้ำ เป็นป่า เป็นภรรยาของอาจารย์ หรือหญิง นี้เป็นภรรยาของครู และได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

หากสัตว์เหล่าใด ไม่มีหิริโอตตัปปะในกาลทุกเมื่อ

สัตว์เหล่านั้น ก็ชื่อว่าปราศจากสุกธรรม

เป็นผู้เข้าถึงชาติและมรณะ

ส่วนสัตว์เหล่าใด เข้าไปตั้งหิริและโอตตัปปะไว้โดยชอบ

สัตว์เหล่านั้นมีพรหมจรรย์องงามสงบมีภพใหม่สิ้นไปแล้ว (ขุ.อิติ.25/220/279)

ในเทวธัมมขटक พระโพธิสัตว์กล่าวสรรเสริญบุคคลที่ประกอบกุศลธรรมไว้ในคาถาว่า

สัพบุรุษผู้สงบระงับมีหิริและโอตตัปปะ

ตั้งมั่นอยู่ในสุกธรรม (กุศลธรรม)

ท่านเรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก (ขุ.ชา.27/5/3)

ผู้ที่ประพฤติธรรมของเทวดา แม้เทวดาย่อมรักษา เทวธรรมนั้นประกอบด้วย "หิริ" คือ การ ละอายต่อบาป ความละอายต่อการคิดชั่ว พุดชั่ว ทำชั่ว ส่วน "โอตตัปปะ" คือการเกรงกลัวต่อผลของ การทำบาป คือการเกรงภัยอันตรายอันเกิดจากการคิดชั่ว พุดชั่ว ทำชั่วจะมาถึงตน

2) สัมปทา

ในสัมปทาสูตที่ 6 พระผู้มีพระภาคตรัสความถึงพร้อมว่า สัมปทา มี 5 ประการ

1. สัทธัมมปทา คือความถึงพร้อมด้วยศรัทธา
2. สีลสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยศีล
3. สุตสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยสุตะ
4. จาคสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยจาคะ
5. ปัญญาสัมปทา คือความถึงพร้อมด้วยปัญญา (อง.ปญจก.22/130/171)

3) วัตตบท

ในพระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค พระพุทธเจ้าตรัสว่า 7 ไว้ในปฐมเทศนาว่า ดูกุณิยะทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์ ได้สมาทานวัตรบท 7 ประการ คือ

1. เราพึงเลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต
2. เราพึงประพฤติดื้อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต
3. เราพึงพูดจาแต่คำอ่อนหวานตลอดชีวิต
4. เราไม่พึงพูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต
5. เราพึงมีใจปราศจากความตระหนี่ที่เป็นมลทิน อยู่ครองเรือน มีการบริจาคนั้นเป็นประจำ มีมือชุ่มเป็นนิมิต ยินดีในการเสียสละ ควรที่ผู้อื่นจะขอ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต
6. เราพึงพูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต
7. เราไม่พึงโกรธตลอดชีวิต ถ้าแม้ความโกรธเกิดขึ้นแก่เรา เราก็จะกำจัดโดยฉับพลัน

ทันที (ส.ส.15/905/367)

พระผู้มีพระภาคได้ตรัสภาษิตนี้แล้ว จึงได้ตรัสคาถาว่า

เทพชั้นดาวดึงส์กล่าวถึงนรชนผู้เลี้ยงมารดาและบิดา
มีปกติประพฤติดื้อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล
เจรจาแต่คำอ่อนหวาน สมานมิตร ละคำส่อเสียด
ประกอบในอุบายกำจัดความตระหนี่ มีวาจาสัตย์
ครอบงำความโกรธได้ว่า เป็นสัตบุรุษ

ในอภิธรรมปิฎก คัมภีร์วิภังค์ กล่าวถึงเหตุที่ทำให้ไปเกิดเป็นมนุษย์และเทวดาว่า คนทั้งหลายให้ทาน สมาทานศีล ทำอุโบสถแล้ว บางคนไปเกิดเป็นกษัตริย์ บางคนไปเกิดเป็นพราหมณ์ บางคนไปเกิดเป็นคหบดี บางคนไปเกิดเป็นเทวดาชั้นจาตุมหาราช บางคนไปเกิดเป็นเทวดาชั้นดาวดึงส์ บางคนไปเกิดเป็นเทวดาชั้นยามา บางคนไปเกิดเป็นเทวดาชั้นดุสิต บางคนไปเกิดเป็นเทวดาชั้นนิมมานรดีหรือบางคนไปเกิดเป็นเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตตี (อภ.วิ.35/1105/639)

4) บุญกิริยาวัตถุ

บุญกิริยาวัตถุ มาจาก บุญกิริยา + วัตถุ แยกอธิบายความหมายได้ดังนี้ (1) บุญกิริยา หมายถึง การตั้งใจบำเพ็ญบุญ (2) วัตถุ หมายถึง ที่ตั้งหรือเหตุให้เกิดอานิสงส์ต่างๆ

ดังนั้น บุญกิริยาวัตถุ จึงหมายถึง การบำเพ็ญบุญอันเป็นเหตุให้เกิดอานิสงส์

พระผู้มีพระภาคตรัสกับภิกษุทั้งหลายไว้ในบุญกิริยาวัตถุสูตรที่ 6 เรื่องการทำบุญที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ นั้น มี 3 ประการ คือ

1. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทาน
2. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล
3. บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนา (ขุ.อิติ.25/238/298)

ในอังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในบุญกิริยาวัตถุสูตร มีใจความว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญด้วยทานและศีลเพียงเล็กน้อย แต่ไม่ทำบุญด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้โชคร้ายในมนุษย์

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญด้วยทานและศีลพอประมาณ แต่ไม่บำเพ็ญภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้โชคดีในมนุษย์

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญด้วยทานและศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่บำเพ็ญภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราช

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวมหาราชทั้ง 4 ทำบุญด้วยทานและศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมเหนือกว่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชได้โดยฐานะ 10 คือ 1. อายุทิพย์ 2. วรรณะทิพย์ 3. สุขทิพย์ 4. ยศทิพย์ 5. อธิปไตยทิพย์ 6. รูปทิพย์ 7. เสี่ยงทิพย์ 8. กลิ่นทิพย์ 9. รสทิพย์ 10. โภจทรัพย์ทิพย์

บางคนในโลกนี้ทำบุญด้วยทานและศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญด้วยภาวนาเลย เมื่อตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดาวดึงส์

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพในชั้นดาวดึงส์นั้นทำบุญด้วยทานและศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมเหนือเทวดาชั้นดาวดึงส์ได้โดยฐานะ 10

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญด้วยทานและศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่ทำบุญด้วยภาวนา เมื่อตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นยามา

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสุยามเทพบุตรในชั้นยามานั้น ทำบุญด้วยทานและศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมเหนือเทวดาชั้นยามาได้โดยฐานะ 10

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญด้วยทานและศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่ทำบุญด้วยภาวนา เมื่อตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดุสิต

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสันดุสิตในชั้นดุสิตนั้น ทำบุญด้วยทานและศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมเหนือเทวดาชั้นดุสิตได้โดยฐานะ 10

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญด้วยทานและศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่ทำบุญด้วยภาวนา เมื่อตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นนิมมานรดี

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสุณิมิตเทพบุตรในชั้นนิมมานรตินั้น ทำบุญด้วยทานและศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมเหนือเทวดาชั้นนิมมานรดีได้โดยฐานะ 10

บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญด้วยทานและศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวณา เมื่อตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสวตตีเทพบุตรในชั้นปรนิมมิตวสวัตตินั้น ทำบุญด้วยทานให้ยิ่งขึ้น ทำบุญด้วยศีลให้ยิ่งขึ้น ย่อมครอบงำเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีได้ โดยฐานะ 10 ประการ คือ อายุที่เป็นทิพย์ วรรณะที่เป็นทิพย์ สุขที่เป็นทิพย์ ยศที่เป็นทิพย์ อธิปไตยที่เป็นทิพย์ รูปที่เป็นทิพย์ เสียงที่เป็นทิพย์ กลิ่นที่เป็นทิพย์ รสที่เป็นทิพย์ โผฏฐัพพะที่เป็นทิพย์ (อง.อฏฺฐก.23/126/244)

4.1.3 บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

เทวดาในพระไตรปิฎก มีกำเนิดที่เป็นโอปปาติกะ เติบโตทันทีเท่ากับมนุษย์วัยหนุ่มสาว มีอายุราว 16 ปี มีวรรณะงดงามผุดผ่องอันเป็นทิพย์ มีอายุทิพย์ มีอาหารทิพย์ มีความสุขอันเป็นทิพย์ มีกายละเอียดที่มนุษย์ทั่วไปไม่สามารถเห็นได้ เหล่าเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจรทั้ง 6 ชั้นยังเกี่ยวข้องกับกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส เช่นเดียวกับมนุษย์ อีกทั้งกามคุณ 5 ของเหล่าเทวดาล้วนเป็นทิพย์จึงมีความประณีตกว่ากามคุณ 5 ในโลกมนุษย์หลายเท่า ส่วนเทวดาชั้นพรหมมีวรรณะและรัศมีงดงาม มีแสงสว่างในตัวเอง มีชีวิตอยู่ได้ด้วยปีติ เทวดาและพรหมที่เป็นปุถุชนยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ จึงทำให้มนุษย์กับเทวดาหรือพรหม ยังต้องข้องเกี่ยวกันและแสดงบทบาทต่อกันในด้านต่างๆ ดังจะนำเสนอบทบาทของเทวดาชั้นกามาวจรและชั้นรูปาวจร ตามลำดับต่อไปนี้

1. บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจร

ในสวรรค์ 6 ชั้น ย่อมมีเทวราชผู้เป็นใหญ่คอยคุ้มครองพวกเทวดาซึ่งเป็นบริวารของตน ให้พ้นจากภัยอันตรายทั้งปวงและคอยดูแลให้ได้รับความสุข ซึ่งเทวดาในชั้นกามาวจรและและเทวดาชั้นพรหม ย่อมมีบทบาทหรือหน้าที่สำคัญ ดังนี้

1.1 บทบาทของเทวดาชั้นจาตุมหาราช

ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค กล่าวว่า เทวดาที่เป็นใหญ่ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชมี 4 องค์ คือ ท้าวธตรฐ ท้าววิรุฬหก ท้าวกุเวร ท้าววิรูปักษ์

ท้าวมหาราชทั้ง 4 หรือท้าวจุลโลกบาล มีบทบาทหน้าที่หลักคือดูแลทิศทั้ง 4 ดังพระผู้มีพระภาคตรัสว่า

1. ท้าวธรรมาธิราช อยู่ด้านทิศบูรพา ปกครองทิศนั้นเป็นอธิบดี
ของพวกคนธรรพ์ เธอเป็นมหาราช มียศ แม้นบุตรของเธอก็มาก
มีชื่อว่าอินทะ มีกำลังมาก มีฤทธิ์ มีอานุภาพ มีรัศมี มียศ ยินดี
มุ่งมายังป่าอันเป็นที่ประชุมของภิกษุ

2. ท้าววิรุฬหก อยู่ด้านทิศทักษิณ ปกครองทิศนั้นเป็นอธิบดี
ของพวกกุมภภัณฑ์...

3. ท้าววิรูปักษ์ อยู่ด้านทิศปศุฉิม ปกครองทิศนั้นเป็นอธิบดี
ของพวกนาค...

4. ท้าวกุเวรอยู่ด้านทิศอุดร ปกครองทิศนั้น เป็นอธิบดีของพวกยักษ์

เธอเป็นมหาราช มียศ แม่บุตรของเธอก็มาก มีนามว่าอินทะ

มีกำลังมาก มีฤทธิ์ มีอำนาจ มีรัศมี มียศ ยินดี มุ่งมายังป่า

อันเป็นที่ประชุมของภิกษุ ท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้น ยังทิศทั้ง 4

โดยรอบให้รุ่งเรืองได้ยืนอยู่แล้วในป่าเมืองบิลพัสต์ ฯ (ที.ม.10/242/263)

ท้าวมหาราชทั้ง 4 นี้ มีบทบาทหน้าที่ปกครองเทวดาบนสวรรค์ลงไปจนถึงโลกมนุษย์

บรรดาเทวดาคนธรรพ์ กุมภัณฑ์ นาค และยักษ์ ที่เป็นบริวารของท้าวมหาราชทั้ง 4 นั้นสถิตอยู่รอบ

เขาสิเนรุ โดยทิศหนึ่งจะมีเทวดาหมู่หนึ่งเป็นส่วนใหญ่ มีเทวดาหมู่อื่นเป็นส่วนน้อย

ปัญญาธิเทพบุตรซึ่งเป็นเทวดาคนธรรพ์จะมีบทบาทในการฟ้อนรำ ขับร้อง และประโคม
ดนตรี เมื่อมีงานบันเทิงในสรวงสวรรค์

เทวดากุมภัณฑ์ มีหน้าที่รักษาทรัพย์ในดิน รักษาป่า และภูเขา

ชนวสภัยักษ์ผู้เป็นบริวารของท้าวเวสสุวรรณ ในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราช ได้ฟังธรรมจากสนั่น
กุมารพรหมเรื่องคุณของพระรัตนตรัย อิทธิบาท สติปัฏฐาน เป็นต้น เกิดปิติปาโมทย์ใจในการฟังธรรม
และปรารถนาจะสำเร็จเป็นพระสัทธาคามี

ท้าวมหาราชแต่ละองค์ มีโอรสองค์ละ 99 องค์ ทุกองค์มีนามว่า อินทะ เทพอินทะกะ
เหล่านี้มีบทบาทหน้าที่ช่วยท้าวมหาราชผู้เป็นเทพบิดาปกครองสวรรค์ ในยามสงครามทำหน้าที่นำทัพ
หน้าไปรบกับพวกอสูร ท้าวมหาราชทั้งสี่เป็นแม่ทัพหลัง โดยมีท้าวสักกเทวราชเป็นแม่ทัพหลวง

แต่ในยามที่สวรรค์สงบสุข แม่ทัพอินทะกะจะทำหน้าที่ดูแลเทวดาชั้นผู้น้อยให้คอยดูแลป่า
เขา แม่น้ำ และทรัพยากรต่าง ๆ รวมทั้งดูแลมนุษย์ คอยช่วยเหลือคุ้มครองคนดี และ "บันทึกความดี"
ของมนุษย์ไปถวายท้าวจตุรหาราชเพื่อใช้รายงานในที่ประชุมเทวสภา สมดังที่พระผู้มีพระภาคทรง
แสดงไว้ในอังคุตตรนิกาย ตักกนิบาตมีใจความว่า

ในวันธัมมัสสนะ 8 คำแห่งปักษี พวกอำมาตย์ที่เป็นบริวาร

ของท้าวจตุรหาราชจะเที่ยวตรวจดูโลก...ในวัน 14 คำแห่งปักษี

พวกบุตรของมหาราชทั้ง 4 เที่ยวตรวจดูโลกนี้...ในวัน 15 คำแห่งปักษี

มหาราชทั้ง 4 เที่ยวตรวจตราดูโลกนี้ด้วยตนเอง เมื่อรู้ว่าพวกมนุษย์บำรุง

มารดาบิดา สมณะ พราหมณ์ เคารพต่อผู้ใหญ่ในตระกูล รักษาอุโบสถศีล

ทำบุญกุศลอยู่...ท้าวมหาราชทั้ง 4 ย่อมบอกเรื่องนี้แก่เทวดาที่สถิตอยู่

ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ที่มาประชุมกันในทวารวาสวรรค์ (อง.ติก.20/476/228)

นอกจากนี้ ในอรรถกถาธรรมบท ยังได้กล่าวถึงบทบาทของจันทเทพบุตร สุริยเทพบุตร ท้าว महाराज ทั้ง 4 ท้าวสักกเทวราช และพระพุทธรูปที่เสด็จมาอารักขาสมาณบรรพตผู้ตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2565: 56-57)

1.2 บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

เทวดาที่อยู่ชั้นดาวดึงส์มีอยู่ 2 จำพวก คือ ภูมิภพเทวดาและอากาศภพเทวดา

1. ภูมิภพเทวดา คือเทวดาที่อยู่บนพื้นดิน ในครั้งพุทธกาล บทบาทของรุกขเทวดาหรือเทพเจ้าแห่งป่าจึงมีบทบาทที่สำคัญมาก โดยเฉพาะการปฏิบัติอยู่ในรุกขธรรม จะต้องมีการจิตเมตตาด้วยการให้ราก เปลือก ใบ ดอก ผลของต้นไม้ตามที่มนุษย์ต้องการ รุกขเทพจึงมีบทบาทในการดูแลรักษาป่าและเป็นต้นบัญญัติแห่งสิกขาบทในพระวินัยปิฎก ดังที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสไว้ในภุมมวารคณาว่า ห้ามภิกษุตัดเองหรือใช้ให้ผู้อื่นตัด หากภิกษุขึ้นทำต้องปาจิตตีย์ เหตุที่ทรงบัญญัติสิกขาบท เนื่องจากมีภิกษุตัดต้นไม้ถูกแขนทวารกของเทวดาขาด ทำให้เทวดาเสียใจโกรธมากคิดจะฆ่าภิกษุ แต่เพราะเทวดามีหลักเทวธรรม จึงละชั่ว จึงยับยั้งใจไว้ได้แล้วไปเฝ้าพระพุทธรูป พระองค์ทราบเหตุจึงตรัสสาธนาการขึ้นชมเทวดาที่ไม่ฆ่าภิกษุ ถ้าหากเทวดาฆ่าภิกษุอาจตกสวรรค์ไปเกิดในทุคติภูมิได้

2. อากาศภพเทวดา เทวดาที่อยู่ในอากาศ ได้แก่ เทวดาที่มีวิมานลอยไปในกลางอากาศ ตั้งแต่เหนือพื้นดินยอดเขาสิเนรุไปจดขอบจักรวาล บางวิมานก็มีเทวดาอยู่ บางวิมานก็ไม่มีเทวดาอยู่

ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นี้มีสถานที่สำคัญ คือศาลาสวรรค์สำหรับใช้เป็นที่พักของเหล่าเทวดาเพื่อฟังธรรม และเพื่อสอบถามความประพฤติของมนุษย์ว่าใครทำดีทำชั่วเมื่อถึงวันธัมมัสสวนะ 8 ค่ำ 14 ค่ำ หรือ 15 ค่ำ เหล่าเทวดาจะมาประชุมที่ทวารวาสวรรค์ ลำดับนั้น สันธุสิตเทพบุตรธรรมได้ลงมาจากชั้นพรหมโลกเพื่อแสดงธรรม บางครั้งท่านมีธุระ ก็จะเชิญเทวดาองค์อื่นที่เชี่ยวชาญในธรรมมาแสดงแทน หากวันประชุมใหญ่ท้าวสักกเทวราชก็เสด็จมาแสดงธรรมเอง พร้อมทั้งนำแผ่นทองคำที่จารึกชื่อคนทำความชั่วจะไปเกิดในอบายหรือคนทำความดีจะมาเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ ประกาศให้เทวดารับทราบ เหล่าเทวดาเมื่อทราบแล้วต่างพากันแซ่ซ้องสาธุการ ปลื้มใจ ยินดีกับมนุษย์ที่จะมาเกิดเป็นเทวดาองค์ใหม่ในสวรรค์ชั้นนี้ทุกองค์

บทบาทของวิสุทธิเทพ พระพุทธรูปเสด็จจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในพรรษาที่ 7 พระองค์เสด็จประทับที่ปัญฑุกัมพลศิลาอาสน์อันเป็นที่ประทับของพระอินทร์หรือท้าวสักกเทวราชเพื่อโปรดสันธุสิตเทพบุตรซึ่งเคยเป็นพุทธมารดา และเหล่าเทวดาจากสวรรค์ทุกชั้นเมื่อทราบข่าวต่างพากันมาเฝ้าพระพุทธรูปตลอดไตรมาสเพื่อฟังพระอภิธรรม เมื่อจบพระธรรมเทศนา สันธุสิตเทพบุตรได้บรรลุพระโสดาบัน เทวดาที่เหลือได้บรรลุธรรมตามสมควร

ในสักกปัญธุตสูตร กล่าวว่า พระอินทร์หรือท้าวสักกเทวราชได้ฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงสำเร็จเป็นพระโสดาบัน และอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์จนสิ้นอายุขัย เมื่อจุติจากสวรรค์ชั้น

ดาวดิ่งแล้ว จะเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมนุษย์โลก และสำเร็จเป็นพระสกทาคามี เมื่อสิ้นชีพแล้ว ก็กลับไปเกิดในชั้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อีก และได้สำเร็จเป็นพระอนาคามี เมื่อสิ้นอายุแล้วจะไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสภูมิ คือ อวิหา อตปปา สุทัสสา สุทัสสี และอกนิฏฐาภูมิ และเข้านิพพาน ในชั้นสุดท้ายนี้

ท้าวสักกะเทวราชมีบทบาทสำคัญในการอัญเชิญพระเกศาที่ทรงตัดในตอนเสด็จออกบรรพชา และพระบรมสารีริกธาตุเชื่อมแก้วข้างขวาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจากผ้าโพกศีรษะของโศภนพราหมณ์ลงสู่ผอบทองคำที่พยานำมาประดิษฐานไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เทวดาทุกชั้น ต่างพากันมานมัสการ กราบไหว้พระเกศาที่จุฬามณีเจดีย์เป็นประจำ แม้ท้าวสักกะเทวราช ผู้เป็นจอมแห่งเทพและบริวารต่างพากันถือดอกไม้กระทำประทักษิณมิได้ขาด

1.3 บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นยามา

บทบาทหน้าที่ของท้าวยามาหรือท้าวสุยามเทวราช คือ มีหน้าที่ปกครองดูแลเทพบริวารให้ลงมาฟังธรรมในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในคราวที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมุ่งสู่เทวโลกเพื่อแสดงพระอภิธรรมโปรดสันดุสิตเทพบุตรจนได้บรรลุโสดาบัน พร้อมด้วยเทวดาที่มาจากหมื่นโลกธาตุได้ฟังพระอภิธรรมตลอดพรรษากาล และได้บรรลุธรรมตามสมควร

1.4 บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต

บทบาทหน้าที่ของท้าวสันดุสิตเทวราช คือ ปกครองเทวดาที่อยู่ในชั้นนี้ให้ยินดีในการฟังธรรมและปฏิบัติธรรม และเป็นผู้เชิญพระบรมโพธิสัตว์ที่มีบุญมากมาแสดงธรรมให้เทวดาที่ปราถนาจะสร้างบารมีเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธบิดา พระพุทธมารดา พระอัครสาวก เนื่องจากในสวรรค์ชั้นนี้มีแต่พระบรมโพธิสัตว์ที่ประสงค์จะบำเพ็ญบารมีและช่วยเหลือสรรพสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน จึงไม่ประมาทในการดำรงชีวิต และหมั่นไปฟังธรรมในทุกวันธัมมัสสนะ

1.5 บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี

บทบาทของท้าวสุนิมมิตเทวราช ปกครองเทวดาที่อยู่ในชั้นนี้ เทวภูมินี้เป็นที่สถิตของปวงเทพผู้มีความยินดีเพลิดเพลินในกามคุณที่เนรมิตขึ้นตามความพอใจของตน

1.6 บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

ท้าวปรนิมมิตวสวัตดีเทวราช มีบทบาทหน้าที่เป็นผู้ปกครองดูแลเทพบริวาร เทวดาบริวารเหล่านั้นก็มีหน้าที่เนรมิต รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสอันเป็นทิพย์ให้แก่เทพบุตร เทพธิดาตามความประสงค์

ในคัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ กล่าวบทบาทของมารไว้ในมารตชขณียสูตรว่า พระมหาโมคคัลลานะจงกรมอยู่ในที่แจ้ง ถูกลมารโฉบเข้าไปในท้องในไส้ เมื่อท่านเห็นมารจึงเรียกให้ออกมาแล้วกล่าวว่า ท่านอย่าเบียดเบียนพระตถาคตและสาวกของพระตถาคตเลย ส่วนมารคิดว่า สมณะนี้ไม่รู้และไม่เห็นเรา พระมหาโมคคัลลานะจึงเล่าเรื่องในอดีตของมารให้ฟัง แล้วกล่าวว่า ท่านเบียดเบียนพระตถาคตแล้วต้องประสบบาป ท่านอย่าเห็นผิดว่าบาปไม่ให้ผลแก่เรา การกษนที่สั่งสม

บาป ย่อมโอ้อวดครวญตลอดกาลนาน ดูก่อนมาร ท่านเบื่อหน่ายพระพุทธรูปเจ้าก็อย่าได้ทำความพินาศให้ ภิกษุทั้งหลายเลย เมื่อมารถูกพระโมคคัลลานะตักเตือนอยู่ มีความเสียใจได้หนีไปแล้ว (ม.มู. 12/557/549)

จากบทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจร สามารถวิเคราะห์ได้ว่าเทวดาหัวหน้าผู้เป็นจอมแห่งเทพและเทพบริวารมีบทบาทภายในคือ การแสวงหาคุณธรรม ขวนขวายบุญกุศล ให้ทาน รักษาศีล ฟังธรรม เจริญภavanaจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่เสด็จไปเทวโลกและจากเทวดา เพื่อสร้างบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ พระพุทธบิดา พระพุทธมารดา พระอัครสาวก พุทธสาวก พุทธสาวิกาในเทวโลก เมื่อจุติจากเทวโลกมาอุบัติในมนุษยโลกมาสร้างบุญบารมีต่อไปให้สำเร็จตามที่ตนปรารถนา เทวดาบางองค์ เช่นท้าวสักกเทวราชหรือพระอินทร์ทรงเนรมิตตนเป็นมนุษย์มาแสวงหาบุญเพิ่มเติมในมนุษย์โลกโดยปลอมตนเป็นคนชรามาใส่บาตรพระมหากัสสปะเถระ ผู้ออกจากนิโรธสมาบัติใหม่ๆ เพื่อต้องการดำรงตนให้มั่นคงอยู่ในทิพยสมบัติและมีความสุขอยู่ในทิพวิมานอันรุ่งเรืองสืบกาลนาน ส่วนบทบาทภายนอก ผู้เป็นจอมเทพในสวรรค์ทั้ง 6 ชั้นคือท้าวจุลโลกบาลหรือท้าวฆาราช ท้าวสักกเทวราช ท้าวสุยามเทวราช ท้าวสันดุสิตเทวราช ท้าวสุนิมมิตเทวราช และท้าวปรนิมมิตวสวัตตี เทวราชมีบทบาทปกครองดูแลเทพบริวารให้มีความสุขในกามคุณ 5 อันเป็นทิพย์ และให้เทพบริวารที่มีศรัทธามั่นคงในพระรัตนตรัยได้ฟังธรรมในวันธรรมมัสสวนะ ได้ปฏิบัติธรรมและบรรลุธรรมตามสมควรสำหรับบทบาทของเทวดาในมนุษย์โลก เทวดาได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าตามพุทธรูปเพื่อทูลถามปัญหาต่างๆ และมีบทบาทคุ้มครองภิกษุสามเณรที่เจริญสมณธรรมเพื่อเข้าถึงโลกุตตรธรรม เทวดามีบทบาทช่วยเหลือคนดีที่อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และมีบทบาทช่วยเหลือคนชั่วใจที่ทำความดีอย่างเช่นนายทศกัณฐะ ส่วนบทบาทด้านไม่ดีนั้นจะเป็นเทวดาพวกมารที่คอยขัดขวางเทวดาหรือมนุษย์ที่ทำความดี

2. บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นรูปาวจร

บทบาทของพรหมชั้นที่ 1 มหาพรหม มีบทบาทภาวะผู้นำ มีหน้าที่ปกครองดูแลพรหมปาริสาชา ที่เป็นบริวารคอยรับใช้พรหมที่เป็นหัวหน้า และปกครองดูแลพรหมบุโรหิต ที่เป็นที่ปรึกษาของมหาพรหม

ท้าวสหัมบดีพรหมมีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา คือได้อาราธนาพระพุทธเจ้าให้โปรดเวไนยสัตว์ จึงเป็นเหตุให้บุคคลที่สั่งสอนแนะนำได้ บรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก

บทบาทของพรหมชั้นที่ 2 อาภัสสรพรหม มีบทบาทภาวะผู้นำคือมีหน้าที่ปกครองดูแลปริตตภาพพรหมที่มีรัศมีน้อยกว่าพรหมที่อยู่เบื้องบน และอุปมาภาพพรหมที่มีรัศมีหาประมาณมิได้

บทบาทของพรหมชั้นที่ 3 สุภกิณหาพรหม มีบทบาทหน้าที่เป็นพรหมหัวหน้าปกครองดูแลปริตตสุภาพพรหมที่มีรัศมีสวยงามน้อยกว่าพรหมที่อยู่เบื้องบน และอุปมาสุภาพพรหมที่มีรัศมีสวยงามหาประมาณมิได้

บทบาทของพรหมชั้นที่ 4 เวฬุผลาพรหม อสัณญีสัตตพรหม และอวิหาพรหม อตปปาพรหม สุทสสาพรหม สุทสสีพรหม อกนิฐาพรหม เหล่านี้ (ยกเว้นอสัณญีสัตตพรหม ที่มีแต่กายทิพย์อย่างเดียว) เวฬุผลาพรหม พรหมที่มีผลไฟบุลย์ มีบทบาทภายในเฉพาะตน คือบำเพ็ญภาวนาอยู่ด้วยอำนาจสมาธิในจิตตถมานหรือปัญจถมาน

ส่วนอวิหาพรหม อตปปาพรหม สุทสสาพรหม สุทสสีพรหม อกนิฐาพรหม ที่สถิตอยู่ในสุทธาวาสภูมินี้ เป็นเทวดาชั้นพระอริยบุคคล คือ พระอนาคามีและพระอรหันต์ มีบทบาทภายในเฉพาะตน คือบำเพ็ญเพียรภาวนาอยู่ด้วยอำนาจสมาธิในจิตตถมานหรือปัญจถมาน ยกจิตขึ้นสู่ไตรลักษณ์ เพื่อบรรลुพระอรหันต์ในชั้นอวิหาและนิพพาน ถ้ายังไม่บรรลุพระอรหันต์ในชั้นอวิหาต้องไปเกิดในชั้นอตปปาและบรรลุพระอรหันต์เข้าถึงนิพพาน ถ้ายังไม่บรรลุพระอรหันต์ในชั้นอตปปา ต้องไปเกิดในชั้นสุทสสาจึงบรรลุพระอรหันต์และนิพพาน ถ้ายังไม่บรรลุพระอรหันต์ในชั้นสุทสสา ต้องไปเกิดในชั้นสุทสสีแล้วจึงบรรลุพระอรหันต์เข้าถึงนิพพาน แต่ถ้ายังไม่บรรลุพระอรหันต์ในชั้นสุทสสี ต้องไปเกิดในภูมิที่สูงที่สุดคือชั้นอกนิฐาจึงบรรลุพระอรหันต์และนิพพานในชั้นนี้

ส่วนอรุปรหมนั้น ไม่มีร่างกาย มีแต่จิตใจที่เป็นนามธรรมเท่านั้น จึงไม่สามารถแสดงบทบาทออกมาให้เห็นเป็นรูปธรรมได้เลย

ส่วนที่ 2 การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured interview) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ 2 บทบาทของเทวดาในพระไตรปิฎก

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ข้อมูลทั่วไป กลุ่มผู้ให้ข้อมูลซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ แม่ชี นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน ที่มีความเชี่ยวชาญหรือมีความรู้เกี่ยวกับเทวดาในคัมภีร์พระไตรปิฎก จำนวน 40 รูป/คน

ตอนที่ 2 บทบาทของเทวดาในพระไตรปิฎก

การนำเสนอข้อมูล ผู้วิจัยได้แยกประเด็นหลักๆ ที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน ในการรวบรวมข้อมูล จึงได้ทำการวิเคราะห์ความสำคัญของเนื้อหา ดังนี้

1. ท่านคิดว่าเทวดามีอยู่จริงหรือไม่ถ้ามีจริงเทวดาสถิตอยู่ที่ใด

2. ท่านคิดว่าหลักธรรมอะไรที่ทำให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดา
3. ท่านคิดว่าเทวดาในพุทธศาสนานั้น มีบทบาทหรือหน้าที่อย่างไร

1. ท่านคิดว่าเทวดามีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีจริงสถิตอยู่ที่ใด

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยภาพรวมมีความเห็นสอดคล้องกันว่า ตามหลักการทางวิทยาศาสตร์แล้ว ก็ไม่สามารถยืนยันได้อย่างชัดเจนว่า เทวดามีอยู่จริงหรือไม่ แต่จากหลักฐานในพระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า เทวดามีอยู่จริง อย่างเช่นที่ถูกกล่าวถึงในคัมภีร์สังยุตตนิกาย ส่วนของเทวดาสังยุตต์ เป็นต้น ก็มีการกล่าวถึงเทวดามากมาย รวมทั้งในคัมภีร์ชั้นรองๆ ลงมา เช่น คัมภีร์ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์ วิเสส ต่างๆ หรือแม้กระทั่งในคัมภีร์ชั้นหลังๆ อย่างเช่น ไตรภูมิพระร่วง ก็มีการกล่าวถึงเทวดาไว้ เช่นเดียวกัน หรือในมงคลสูตรที่ปณี ตอนว่าด้วยสิ่งที่เป็นมงคล ผู้ที่มีบทบาทในการสอบถามว่าอะไรคือ สิ่งที่เป็นมงคลก็คือเทวดา ถึงแม้คัมภีร์เหล่านั้นจะได้รับอิทธิพลความเชื่อเรื่องเทวดามาจาก พระไตรปิฎกก็ตาม แต่ก็ยังเป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องเทวดาถูกฝังอยู่ในใจของคนไทย ส่วนมากจึงถูกนำมาประกอบในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อเป็นสิ่งกระตุ้นให้คนได้บำเพ็ญคุณงาม ความดีเพื่อได้ไปเกิดในสวรรค์ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นที่อยู่ของเทวดา เมื่อกล่าวโดยลักษณะของภพภูมิที่ จำแนกไว้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ 1. ภพภูมิที่เรียกว่าสวรรค์ชั้นฉกามาพจร หรือสวรรค์ 6 ชั้น ได้แก่ ชั้นจาตุมาหาราชิกา ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตตี 2. ภพภูมิอื่นๆ นอกเหนือจาก สวรรค์ 6 ชั้น เช่น เทวดาที่สถิตอยู่บนต้นไม้ เรียกว่ารุกขเทวดา เทวดาที่สถิตอยู่บนอากาศ เรียกว่าอา กาสัญญเทวดา เป็นต้น (สัมภาษณ์ 7-31 กรกฎาคม 2564)

จากทัศนะของผู้ให้ข้อมูลดังกล่าวสรุปได้ว่า เทวดามีอยู่จริงโดยการเกิด (อุปตติเทพ) คือผู้ที่ บำเพ็ญคุณงามความดีตายแล้วได้ไปเกิดเป็นเทวดา วิสสุทธิเทวดา (วิสสุทธิเทพ) คือเหล่าพระอรหันต์ ทั้งหลาย และเทวดาโดยสมมติ (สมมติเทพ) คือพระราชหรือพระมหากษัตริย์ พระราชินี พระราช โอรสพระราชธิดา ส่วนที่อยู่ของเทวดาเหล่านั้น ก็อยู่ในภพภูมิต่างๆ กัน ในสวรรค์ชั้นฉกามาพจร เช่น ชั้นจาตุมาหาราชิกา เป็นต้น ซึ่งกล่าวได้ว่าอยู่ใกล้กับภูมิมนุษย์นี้เอง

2. ท่านคิดว่าหลักธรรมอะไรที่ทำให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดา

จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด มีความเห็นตรงกันว่า หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดา ตามหลักพระพุทธศาสนา ก็คือหลักกุศลธรรมที่จัดเป็นคุณงามความดีขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูงสุดในพุทธ ศาสนา ซึ่งผู้วิจัยสามารถนำมาวิเคราะห์ได้ดังนี้

1. มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดาได้ด้วยการทำบุญตามหลักบุญกิริยาวัตถุ ได้แก่ ทาน ศีล ภาวนา ทานก็คือการให้วัตถุสิ่งของทั่วไปโดยมีองค์ประกอบของการให้และการรับที่สมบูรณ์ กล่าวคือ ฝ่าย ผู้ให้ก่อนที่จะให้ ขณะกำลังให้ และหลังจากให้ไปแล้วก็มีจิตที่ติงามเลื่อมใสไม่เสียดาย ฝ่ายผู้รับก็เป็นผู้

มีศีล ไม่มีกิเลส หรือเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส ศีลเน้นไปที่การรักษาศีล 5 และศีล 8 หรือที่เรียกว่า อุโบสถศีล ดังพระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อัฏฐกนิบาต ปุณณกิริยาวัตถุสูตร ว่า ภิกษุทั้งหลาย...บุคคลบางคนในโลกนี้ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลมีประมาณยิ่ง แต่ไม่จัดแจงบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นจาตุมหาราช... เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดา ชั้นดาวดึงส์... เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นยามา... เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นดุสิต... เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นนิมมานรดี ... เขาย่อมเกิดร่วมกับเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

2. มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดาด้วยการประพาสสุจริต 3 อย่าง คือ ทางกาย วาจา ใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรตันตปิฎก มหาสีนทาสสูตรว่า ตถาคตเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ (เคลื่อน) กำลังอุบัติ ทั้งชั้นต่ำและ ชั้นสูง งามและไม่งาม เกิดดีและเกิดไม่ดี ด้วยตาทิพย์อันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า ...หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วาจาสุจริต และมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบและชักชวนผู้อื่นให้ทำตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

3. มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดาด้วยหลักสุกกรรม คือ หิริและโอตตปปะ ได้แก่ ความละอายแก่ใจในการประพาสชั่ว และโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อผลเสียหายของความชั่วที่จะพึงเกิดขึ้น ดังคาถาที่มานในเทวธัมมชาดกว่า

หิริโอตตปปะสมปนนา สุกกธมมสมาหิตา
สนโต สปปุริสา โลเก เทวธมมาติ วุจฺจเรติ ฯ
ผู้ถึงพร้อมด้วยหิริและโอตตปปะ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่ขาว
เป็นผู้สงบ เป็นสัตบุรุษ ท่านเรียกว่า ผู้ประพาสเทวธรรม

(สัมภาษณ 7-31 กรกฎาคม 2564)

จากหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดา เรียกว่า เทวธรรมนั้น ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ในขณะที่มนุษย์จะต้องมั่นคงในธรรมะสองประการ คือ หิริ ความละอายแก่ใจต่อความชั่วทุกชนิด และโอตตปปะ ความเกรงกลัวต่อผลของความชั่วทุกชนิด ผู้มั่นคงอยู่ในธรรมสองประการนี้ ท่านเรียกว่าผู้มีเทวธรรม ซึ่งจะเป็รรากฐานให้คนมีจิตใจเป็นกุศล ปราศจากความตระหนี่ มีการให้ทาน รู้จักเสียสละ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ แบ่งปันกัน มีการรักษาศีล ประพาสสุจริตธรรมอันดีงามซึ่งเป็นทางบำเพ็ญบุญกิริยาวัตถุ อันจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อตนเองและสังคมโดยรวม

3. ท่านคิดว่าเทวดาในพระพุทธศาสนานั้นมีบทบาทหรือหน้าที่อย่างไร

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีทัศนะเป็นอันเดียวกันว่า เทวดาในพระพุทธศาสนานั้นมีบทบาทหรือหน้าที่สำคัญทั้งในแง่อุดมคติและในแง่ของเทวดาบนสวรรค์ ดังต่อไปนี้

1. **บทบาทหรือหน้าที่ในเชิงอุดมคติ** เพื่อให้ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาได้ยึดถือเป็นแรงบันดาลใจในการทำคุณงามความดี หรือเป็นเป้าหมายของผู้ทำบุญที่ปรารถนาจะได้ไปบังเกิดในภพภูมิที่ดี ลักษณะดังกล่าวนี้ เทวดาจะมีอยู่จริงหรือไม่ อาจไม่ใช่สาระสำคัญ แต่เทวดามีไว้เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติให้ระลึกถึงคุณค่าของการทำคุณงามความดี เป็นสัญลักษณ์หรือเป็นภาพแทนความหมายของการทำคุณงามความดีซึ่งจะได้รับผลที่พึงปรารถนาเป็นเครื่องตอบแทน

2. **บทบาทหรือหน้าที่ของเทวดาบนสวรรค์ หรือบทบาทหน้าที่โดยตรง** เทวดาตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก (เทวดาในสวรรค์ชั้นต่างๆ) มีรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบเป็นทิพย์ ไม่ว่าจะเป็นเป็นอายุ ผิวพรรณวรรณะ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม หรือความรู้สึกต่ออารมณ์ ล้วนมีแต่สิ่งที่เป็นทิพย์ มีบทบาทหน้าที่ที่แตกต่างกันออกไปขึ้นอยู่กับบุญที่ตนได้สั่งสมไว้ ว่าโดยสรุป สามารถจำแนกหน้าที่ของเทวดาบนสวรรค์ได้ ดังนี้

2.1 **บทบาทหน้าที่ทางสังคม** เทวดามีรูปแบบการดำเนินชีวิตอยู่เป็นกลุ่มรวมกันเหมือนมนุษย์ที่เป็นสัตว์สังคม มีการทำหน้าที่ปกครองหรือบริหารชุมชนเทวดาด้วย เทวดาที่มีอำนาจเดชบารมีที่เหนือกว่าเทวดาตนอื่นๆ เช่น เทวดาชั้นจาตุมหาราชิกา ปกครองด้วยท้าวมหาราชทั้ง 4 เทวดาชั้นดาวดึงส์ปกครองด้วยท้าวสักกะเทวราช หรือพระอินทร์ เป็นต้น โดยทั่วไปเทวดาแม้จะมีชีวิตเป็นอยู่อย่างทิพย์และอุบัติด้วยอำนาจแห่งบุญกุศล แต่ก็ไม่ใช่ว่าเทวดาทุกคนจะเป็นผู้ที่ดีงาม แต่สังคมของเทวดานั้นมีทั้งฝ่ายดีและไม่ดี บางตนมีสัมมาทิฐิ บางตนมีมิฉฉาทิฐิ

2.2 **บทบาทหน้าที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา** เทวดาได้เข้ามามีบทบาทหน้าที่ในทางพระพุทธศาสนาในฐานะผู้ศรัทธาเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัย เช่น ท้าวสักกะทรงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อถวายการอุปฐากบ้าง เพื่อฟังธรรมบ้าง ในขณะที่เทวดาตนอื่นๆ ก็มีโอกาสเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกทั้งหลายเพื่อฟังธรรม สนทนาธรรม ถ้ามปัญหาที่สงสัยต่างๆ เช่นเดียวกัน บทบาทหน้าที่ดังกล่าวจึงเป็นเรื่องเฉพาะตนของเทวดาที่เลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา

เทวดามีบทบาทต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ในยุคก่อนพุทธกาลนั้นล้วนมีความเชื่อต่อสิ่งที่ลึกลับว่าเป็นผู้มีอำนาจชี้ชะตากรรมให้กับชีวิตตนเองว่า “เทวดา” ต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น เทวดาทั้งหลายพอทราบข่าว ย่อมบันเทิงยินดีป่าวประกาศชวนกันมาฟังธรรมจากพระพุทธเจ้า ดังนั้น เทวดาจึงมีความสัมพันธ์กับมนุษย์ในบทบาทต่างๆ

จากทัศนะดังกล่าว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า เทวดามี 2 จำพวก คือ เทวดาสัมมาทิฐิและเทวดามิฉฉาทิฐิ บทบาทของเทวดาจึงมีสองด้าน คือ ในด้านบวก ได้แก่ การคอยสอดส่องดูแลและการช่วยเหลือมนุษย์ ที่บำเพ็ญคุณความดีที่สมควรได้รับการช่วยเหลือ และการมาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหรือเหล่าพระอริยเจ้าเพื่อฟังธรรมหรือถามปัญหาต่าง ๆ

ส่วนบทบาทในด้านลบของเทวดานั้น มักปรากฏตัวในรูปของมารเพื่อมาขัดขวางหรือรบกวนให้เสียความตั้งใจในการทำกุศล ส่วนผู้ที่จิตใจมั่นคง ไม่หวั่นไหว เช่น พระพุทธเจ้าและเหล่าพระ

อริยเจ้านอกจากจะไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของมารแล้วยังรู้ทันเล่ห์เหลี่ยมของมาร จนทำให้มารต้องพ่ายแพ้กลับไป จึงอาจกล่าวได้ว่า เทวดาส่วนมากในด้านจิตใจก็ไม่ต่างจากปุถุชนทั่วไปมากนัก เพราะยังไม่สามารถกำจัดกิเลสได้สิ้นเชิง ส่วนเทวดาที่เป็นพระอริยบุคคลท่านสังฆสมภารมีเพื่อพ้นจากสังสารวัฏฏ์ เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้าแล้วก็บรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก ด้วยเหตุนี้พฤติกรรมของเทวดาจึงเป็นไปได้ทั้งสองทางคือด้านบวก (ดี) และด้านลบ (ไม่ดี)

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” เป็นการศึกษาที่น่าสนใจ โดยเฉพาะการถอดสลักแนวคิดเรื่องเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และเน้นไปที่เรื่องบทบาทของเทวดาที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมไทย โดยมีประเด็นข้อเสนอแนะเพิ่มเติมดังนี้

3.1 ประเด็นศึกษาควรให้ความสำคัญในบทบาทหน้าที่ของเทวดาที่เมื่อถอดสลักแนวคิดแล้วจักได้หลักการสำหรับนำไปประพจน์ปฏิบัติที่ชัดเจนซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมไทยมากกว่าการศึกษาหาข้อเท็จจริงเรื่องความมีอยู่จริงหรือไม่มีอยู่จริงของเทวดา

3.2 ถ้าผู้ศึกษาวิจัยสามารถจำแนกแนวคิดเกี่ยวกับบทบาทเทวดาและสร้างเป็นโมเดลหรือรูปแบบในการประพจน์ปฏิบัติที่แสดงลำดับขั้นตอน แนวทางการปฏิบัติได้อย่างชัดเจน ก็จักสามารถตอบข้อสงสัยของประชาชนที่ไม่ทราบแนวทางการประพจน์ปฏิบัติเพื่อความเป็นเทวดาที่ชัดเจน ทั้งยังสามารถนำโมเดลดังกล่าวไปใช้ในการพัฒนาสังคมไทยต่อไป

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” โดยมีวัตถุประสงค์ 3 อย่าง คือ 1. เพื่อศึกษาความมีอยู่ของเทวดาในพระไตรปิฎก 2. เพื่อศึกษาหลักธรรมของเทวดาในพระไตรปิฎก 3. เพื่อศึกษาบทบาทของเทวดาในพระไตรปิฎก กลุ่มประชากรที่ศึกษา ได้แก่ ประชาชนที่อยู่ในจังหวัดนครปฐม โดยผู้วิจัยได้ทำการแจกแจงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ แม่ชี นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน จำนวน 40 รูป/คน ข้อมูลที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล มี 2 ส่วน คือ 1. การเก็บรวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ คือคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ภาษาไทย (2563) และการเก็บรวบรวมเอกสารชั้นทุติยภูมิ คือเอกสารงานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำรา บทความวิชาการที่เกี่ยวข้อง 2. การเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ข้อมูลนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องกับเทวดาในพระพุทธศาสนา จากการวิจัยเรื่องนี้ได้ค้นพบข้อเท็จจริงที่สามารถสรุปผลการวิจัยได้จากข้อมูลเอกสารและข้อมูลแบบสัมภาษณ์โดยกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้มีความรู้หรือเชี่ยวชาญเฉพาะเรื่องบทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์ แม่ชี นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน จำนวน 40 รูป/คน ในจำนวนผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดนั้นประกอบด้วยพระสงฆ์ แม่ชี อาจารย์ นักศึกษา เจ้าหน้าที่ นักวิชาการ ที่มีความรู้ ธรรมศึกษา นักธรรม อภิธรรมบัณฑิต เปรียญธรรม 9 ประโยค ปริญาตรี ปริญาโท ปริญาเอก ทางด้านพระพุทธศาสนา ทั้งมีความยินดีให้ข้อมูลตามข้อสัมภาษณ์ถูกต้องตรงตามข้อเท็จจริงซึ่งมีความสอดคล้องกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

จากผลการวิจัยครั้งนี้ ทำให้ทราบถึงความมีอยู่ของเทวดา หลักธรรมของเทวดาบทบาทของเทวดาในพระไตรปิฎก และก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการสั่งสมบุญกุศลตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ คือได้เกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาเสวยทิพยสมบัติในแดนสวรรค์ ตราบใดที่ยังไม่บรรลุนิพพานคือมรรค ผล นิพพาน ส่วนผลการวิจัยนั้น ผู้วิจัยได้สรุปประเด็นสำคัญไว้ดังนี้

5.1.1 ความมีอยู่ของเทวดาในพระไตรปิฎก พบว่า จากหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้บันทึกไว้ว่า เทวดามีอยู่โดยกำเนิด เมื่อจำแนกตามภพภูมิอันเป็นที่อยู่ของเทวดาจากสวรรค์ชั้นล่างจนถึงชั้นสูงสุดแล้ว มีจำนวน 26 ภูมิ คือสวรรค์ชั้นกามาวจรมี 6 ชั้น ได้แก่สวรรค์ชั้นที่ 1 จาตุมหาราช สวรรค์ชั้นที่ 2 ดาวดึงส์ สวรรค์ชั้นที่ 3 ยามา สวรรค์ชั้นที่ 4 ดุสิต สวรรค์ชั้นที่ 5 นิมมานรติ สวรรค์ชั้นที่ 6 ปรนิมมิตวสวัตตี สวรรค์ชั้นรูปาวจรมี 16 ชั้น ได้แก่ สวรรค์ชั้นที่ 7 ปาริสัชชา สวรรค์ชั้นที่ 8

พรหมบุโรหิตา สวรรค์ชั้นที่ 9 มหาพรหม สวรรค์ชั้นที่ 10 ปริตตภา สวรรค์ชั้นที่ 11 อัปมาณภา สวรรค์ชั้นที่ 12 อาภัสรา สวรรค์ชั้นที่ 13 ปริตตสุภา สวรรค์ชั้นที่ 14 อัปมาณสุภา สวรรค์ชั้นที่ 15 สุกภินหา สวรรค์ชั้นที่ 16 อสัณญัสตดา สวรรค์ชั้นที่ 17 เวหัพผลา สวรรค์ชั้นที่ 18 อวิหา สวรรค์ชั้นที่ 19 อตปปา สวรรค์ชั้นที่ 20 สุตัสสา สวรรค์ชั้นที่ 21 สุตัสสี สวรรค์ชั้นที่ 22 อกนิฐฐา สวรรค์ชั้นที่ 23 อรูปาวจรมี 4 ชั้น ได้แก่ สวรรค์ชั้นที่ 23 อากาสนัญญายตนะ สวรรค์ชั้นที่ 24 วิญญานัญญายตนะ สวรรค์ชั้นที่ 25 อาภิญญัญญายตนะ สวรรค์ชั้นที่ 26 เนวสัณญานาสัณญายตนะ

เทวดาที่เกิดในสวรรค์ชั้นที่ 1 นี้มีทั้งเทพบุตร เทพธิดา อสุร ยักษ์ รากษส กุมภัณฑ์ นาค ครุฑ คนธรรพ์ วิทยาธร เทวดาแบ่งเป็น 3 จำพวก คือ 1) ภูมิเทวดา คือเทวดาที่อาศัยอยู่บนภาคพื้นของมนุษย์ 2. รุกขเทวดา คือเทวดาที่อาศัยอยู่ตามต้นไม้ 3. อากาศเทวดา คือเทวดาที่มีวิมานในอากาศ เทวดาชั้นที่ 2 ถึงชั้นที่ 6 มีทั้งเทพบุตรและเทพธิดา สถิตอยู่ในทิพย์วิมานอากาศ และมีความเป็นอยู่ด้วยผลแห่งบุญกุศลที่กระทำไว้ในมนุษย์ คือมีอาหารทิพย์ อายุเป็นทิพย์ วรรณทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ สัมผัสทิพย์ จึงมีความสุขอยู่ในกามคุณอารมณ์ และไปในสถานที่ต่างๆ ได้ด้วยฤทธิ์

เทวดาชั้นรูปพรหมทุกชั้นจะไม่ปรากฏเพศชายหรือหญิง เพราะพรหมสามารถข้ามกามฉันทนิเวศได้ด้วยสมาธิภาวนา รูปร่างของพรหมจะงดงามราวกับเทพบุตร ความเป็นอยู่ของพรหมแต่ละองค์จะอยู่ด้วยการเจริญพรหมวิหาร 4 บางองค์เข้าฌานสมาบัติ สำหรับรูปพรหมที่เป็นอริยานั้นเข้าผลสมาบัติได้ พรหมจึงไม่จำเป็นต้องกินอาหารทิพย์เหมือนกับเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจร เพราะมีปิตีเป็นอาหาร มีพรหมสมบัติอันวิจิตร วิมาน อุทยาน สระโบกขรณี และเครื่องประดับต่างๆ ของรูปพรหมล้วนมีความสวยงามประณีตมากกว่าเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจรส่วนความเป็นอยู่ของอรูปพรหมที่เป็นปุถุชนซึ่งเป็นพรหมที่ไม่มีรูปร่างนั้น จะมีชีวิตอยู่ได้ด้วยอรูปฌานจิต ออกจากอรูปฌานจิตแล้ว จิตจะอยู่ในกามาวจรจิตที่เป็นกุศลหรืออกุศลก็ได้ สำหรับพระอรหันต์มี กิริยาจิตจิตที่บริสุทธิ์

จากทัศนะของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยภาพรวม พบว่า เทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีทั้งเทพบุตรและเทพธิดาอยู่ในสวรรค์ 6 ชั้น คือ 1. ชั้นจาตุมหาราช 2. ชั้นดาวดึงส์ 3. ชั้นยามา 4. ชั้นตูลิต 5. ชั้นนิมมานรดี 6. ชั้นปรนิมมิตวสวัตตี และเทวดาบางพวกอยู่ใกล้ชิดกับมนุษย์ จึงทำให้มนุษย์บางคนเห็นเทวดาได้ และยังมีความเชื่ออีกว่ามนุษย์ที่เกิดเป็นเทวดาได้ก็เพราะทำความดี มีศีล มีธรรมประจำใจ ทำให้เกิดหิริ โอตตปปะ มีความละอายต่อความชั่วและสะดุ้งกลัวต่ออกุศลกรรม จึงมุ่งทำความดีเพื่อที่จะได้ไปเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาในสัมปรายภพ สำหรับสถานที่อยู่ของเทวดานั้นใกล้กันกับมนุษย์คือสถิตตามต้นไม้ เช่น ต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นไม้ที่มีกลิ่นหอม ต้นตะเคียน ต้นกล้วยตานี ในป่าเขา ทุ่งนา บ้าน สถิตในวัด เช่นในอุโบสถ วิหาร เจดีย์ เป็นต้น สถิตในแม่น้ำ มหาสมุทร สถิตในอากาศ เทวดามีชีวิตอยู่ได้ด้วยอาหารทิพย์ที่เรียกว่าสุธาโภชน มีกายทิพย์ วิมานทิพย์ สมบัติต่างๆ ตลอดจนมีอายุขัยเป็นทิพย์ มีความสุขทิพย์และเพลิดเพลินอยู่ในกามคุณอารมณ์ ส่วนเทวดาชั้นสูงขึ้นไปนั้น

เรียกว่าเทวดาชั้นรูปพรหม ไม่มีเพศปรากฏว่าเป็นเทพบุตรหรือเทพธิดา แต่มีรูปร่างงดงามที่เป็นกายทิพย์ซึ่งมีความประณีตมากกว่าเทวดาชั้นกามาวจร บางพวกมีรัศมีและมีแสงสว่างในตัวเอง มีชีวิตอยู่ด้วยพรหมวิหารธรรม มีมาน สมบัติเป็นเครื่องอยู่ ส่วนอสังขยัตพรหม ไม่มีสัญญาความรู้สึกรู้จักคิด มีรูปกายทิพย์อย่างเดียว มีทิพย์สมบัติอันประณีตสวยงาม ทำให้พรหมอื่นเห็นทิพย์สมบัติของตนได้อยู่ได้ด้วยรูปจตุตถฌาน สำหรับอรูปพรหมนั้นไม่มีกายทิพย์ มีแต่นามธรรมอย่างเดียว อยู่ได้ด้วยจตุตถฌานหรือผลสมบัติ เมื่อเวลาตายก็ไม่ปรากฏซากศพเหมือนกับมนุษย์

(สัมภาษณ์ 7-31 กรกฎาคม 2564)

5.1.2 หลักธรรมของเทวดาในพระไตรปิฎก พบว่า หลักธรรมที่เป็นเหตุให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดาประกอบด้วย **1. โลกपालธรรม** ซึ่งเป็นธรรมที่คุ้มครองโลก (สัตว์โลก) โดยมีธรรม 2 ประการ คือ หิริและโอตตปปะ ที่มีความอายใจจึงยับยั้งต่อการทำความชั่วและกลัวต่อการทำบาปด้วยเหตุนี้ หิริ โอตตปปะ จึงจัดเข้าในสุกกธรรม คือธรรมขาว (กุศลธรรม) **2. สุจริตรธรรม** มี 3 ประการ คือ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต **3. สัมปทา** มี 5 อย่างคือ 1) สัทธาสัมปทา 2) สีลสัมปทา 3) สุตสัมปทา 4) จาคสัมปทา 5) ปัญญาสัมปทา **4. วัตตบท** 7 คือ 1) เลี้ยงมารดาและบิดาตลอดชีวิต 2) ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลตลอดชีวิต 3) พูดคำอ่อนหวานตลอดชีวิต 4) ไม่พูดคำส่อเสียดตลอดชีวิต 5) ยินดีในการบริจาคตลอดชีวิต 6) พูดแต่คำสัตย์ตลอดชีวิต 7) ไม่โกรธตลอดชีวิต ถ้ามีความโกรธเกิดขึ้นก็จะกำจัดโดยเร็ว **5. อริยทรัพย์** 7 คือ 1. ทรัพย์คือศรัทธา เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า 2) ทรัพย์คือศีล 5 3) ทรัพย์คือหิริ มีความละอายต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต 4) ทรัพย์คือโอตตปปะ มีความสะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต 5) ทรัพย์คือสุตะ มีการฟังมาก ท่องจำได้ 6) ทรัพย์คือจาคะ ยินดีในการบริจาทาน 7) ทรัพย์คือปัญญา สามารถกำหนดความเกิดและความดับและกำจัดกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์ได้ (ที.ปา.11/433/339) **6. บุญกิริยาวัตถุ** 10 คือ 1) ทานมัย การทำบุญด้วยการให้ 2) สีลมัย การทำบุญด้วยการรักษาศีล 3) ภาวนามัย การทำบุญด้วยการเจริญภาวนา 4) อปายณมัย การทำบุญด้วยการอ่อนน้อมถ่อมตน 5) เวยยาวัจจมัย การทำบุญด้วยการชวนชาวรับใช้ 6) ปัตติทานมัย การทำบุญด้วยการให้แก่ผู้อื่น 7) ปัตตานุโมทนา มัย การทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น 8) ธัมมัสสวนมัย การทำบุญด้วยการฟังธรรม 9) ธัมมเทศนามัย คือการทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรม 10) ทิฏฐุชุกัมม การทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

จากทัศนะของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยภาพรวม พบว่า หลักธรรมของเทวดาในพระไตรปิฎก ส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นไปที่หลักเทวธรรม คือหิริและโอตตปปะ เพราะเหตุว่าเมื่อเทวดามีหลักธรรม 2 ประการนี้เป็นพื้นฐานที่มั่นคงแล้ว ย่อมประพฤตินิสัยในสุกกธรรมซึ่งเป็นธรรมฝ่ายขาวอันได้แก่กุศลธรรม ซึ่งเป็นธรรมที่ไม่มีโทษและให้ผลเป็นความสุข ด้วยเหตุนี้ เทวดาสัมมาทิฏฐิที่มีความมั่นคงในพระรัตนตรัยจึงมีการดำเนินชีวิตตามบุญกิริยาวัตถุ มีการให้ทาน รักษาศีล 5 ศีล 8 หรือศีลอุโบสถ และฟังธรรมในวันธัมมัสสวนะ ประพฤติตนอยู่ในสุจริตรธรรม 3 ประการ หรือประพฤติตามกุศลกรรมบถ 10

คือ 1. กายสุจริต ประพฤติดีทางกาย ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดในกาม 2. วาจาสุจริต ประพฤติดีทางวาจา ได้แก่ ไม่พูดเท็จ ไม่พูดคำหยาบคาย ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดเพ้อเจ้อ 3. มโนสุจริต ประพฤติดีทางใจ ได้แก่ ไม่โลภอยากได้ของคนอื่น ไม่พยาบาทปองร้ายคนอื่น และเห็นชอบตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า เทวดามีความถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา มีคุณธรรมในวัตรบพ 7 มีคุณสมบัติตามหลักสัปปริสธรรม จัดเป็นอริยทรัพย์ คือทรัพย์อันประเสริฐกว่าทรัพย์ภายนอก กล่าวคือทรัพย์ภายนอกบุคคลอื่นหยิบยืมได้หรือโจร จี้ปล้น ลักขโมยไปได้ ส่วนอริยทรัพย์มีศรัทธา ศีล เป็นต้น เป็นทรัพย์อันประเสริฐภายในซึ่งเกิดอยู่ในจิตใจของบุคคลที่มีคุณธรรม และชวนชวยกระทำให้ในสิ่งที่ดีงาม โจรหรือบุคคลอื่นไม่สามารถลักไปได้ (สัมภาษณ์ 7-31 กรกฎาคม 2564)

5.1.3 บทบาทของเทวดาในพระไตรปิฎก พบว่า ท้าวจตุโลกบาลหรือท้าวมหาราชมีบทบาทในการปกครองดูแลทิศทั้ง 4 คือ

1. ท้าวอถรรุฐะ มีหน้าที่ปกครองคนธรรพ์ ด้านทิศบูรพา
2. ท้าววิรูปหก มีหน้าที่ปกครองกุมภัณฑ์ ด้านทิศทักษิณ
3. ท้าววิรูปักษ์ มีหน้าที่ปกครองพวกนาค ด้านทิศปัจจิม
4. ท้าวกุเวร มีหน้าที่ปกครองพวกยักษ์ อยู่ด้านทิศอุดร

ดังนั้น ท้าวจตุโลกบาลจึงมีบทบาทปกครองเทวดาบนสวรรค์ลงไปจนถึงโลกมนุษย์ เช่น ในขณะประสูติพระมหาบุรุษ มหาราช 4 องค์ได้ช่วยกันเอาดาข่ายทองคำมารองรับไว้

บทบาทของเทวดาและมนุษย์คือ จันทเทพบุตร สุริยเทพบุตร ท้าวมหาราชทั้ง 4 ท้าวสักกเทวราชและพระพุทธเจ้าพร้อมกันทำหน้าที่อารักขาสาเมณธบัณฑิตผู้ตั้งใจบำเพ็ญสมณธรรมจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์

บทบาทของปัญจสิขเทพบุตร คือ ฟ้อนรำ ขับร้องและบรรเลงดนตรีในสรวงสวรรค์

บทบาทของเทวดากุมภัณฑ์ มีหน้าที่รักษาทรัพย์ในดิน รักษาป่า เขา

บทบาทของชนวสยักข์ผู้เป็นบริวารของท้าวเวสสุวรรณ มีหน้าที่ฟังธรรมจากสังฆมณฑลพรหม

อินทกะเทพบุตรผู้เป็นโอรสของท้าวมหาราชทุกองค์มีบทบาทในการสนับสนุนท้าวมหาราชผู้เป็นเทพบิดาปกครองสวรรค์ ในยามสงครามทำหน้าที่เป็นแม่ทัพหน้า นำกองทัพไปรบกับพวกอสูร ท้าวมหาราชทั้งสี่เป็นแม่ทัพหลัง ท้าวสักกเทวราชเป็นแม่ทัพหลวง แต่ในยามที่สวรรค์สงบสุข แม่ทัพอินทกะจะทำหน้าที่ดูแลเทวดาชั้นผู้น้อยให้คอยดูแลป่าเขา แม่น้ำ และทรัพยากรต่าง ๆ รวมทั้งดูแลมนุษย์ คอยช่วยเหลือคุ้มครองคนดี และ "บันทึกความดี" ของมนุษย์ไปถวายท้าวจตุมหาราช เพื่อใช้รายงานในที่ประชุมเทวสภา

บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พบว่า ท้าวสักกะเทวราชผู้เป็นจอมเทพมีบทบาทสำคัญในการอัญเชิญพระเกศาของพระสิทธัตถะที่ทรงตัดในตอนเสด็จออกบรรพชา และพระบรมสารีริกธาตุเขี้ยวแก้วข้างขวาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาประดิษฐานไว้ในพระจุฬามณีเจดีย์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เทวดาทุกชั้น ต่างพากันมานมัสการ กราบไหว้พระเกศาที่จุฬามณีเจดีย์เป็นประจำ แม้ท้าวสักกะเทวราช ผู้เป็นจอมแห่งเทพและบริวารต่างพากันถือดอกไม้กระทำประทักษิณมิได้ขาด

รุกขเทวดามีบทบาทในการดูแลรักษาป่าและเป็นต้นบัญญัติแห่งสิกขาบทในพระวินัยปิฎก ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในภุคคาวรรคว่า ห้ามภิกษุตัดเองหรือใช้ให้ผู้อื่นตัด หากภิกษุขึ้นทำต้องปาจิตติย์

อากาศัญญูเทวดา เทวดาที่อยู่ในอากาศ ได้แก่ เทวดาที่มีวิมานลอยไปในกลางอากาศ ตั้งแต่เหนือพื้นดินยอดเขาสิเนรุไปจดขอบจักรวาล บางวิมานก็มีเทวดาอยู่ บางวิมานก็ไม่มีเทวดาอยู่

เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มีบทบาทในการฟังธรรมจากสนิงกุมารพรหมหรือฟังธรรมจากเทวดาองค์อื่น บางครั้งวันประชุมใหญ่ท้าวสักกะเทวราชก็เสด็จมาแสดงธรรมเอง พร้อมทั้งประกาศชื่อมนุษย์ที่ทำความดีและจะมากเกิดในสวรรค์ชั้นนี้ให้เทวดารับทราบ เหล่าเทวดาเมื่อทราบแล้วต่างพากันแซ่ซ้องสาธุการ ยินดีกับเทวดาองค์ใหม่ทุกองค์

ท้าวสักกะเทวราชได้สำเร็จเป็นพระโสดาบัน เพราะฟังธรรมจากพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์จนสิ้นอายุขัย เมื่อจุติจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว จะเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในมนุษย์โลกและสำเร็จเป็นพระสกทาคามี เมื่อสิ้นชีพแล้วก็กลับไปเกิดในชั้นสวรรค์ชั้นดาวดึงส์อีก และได้สำเร็จเป็นพระอนาคามี เมื่อสิ้นอายุแล้วจะไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นสุทธาวาสและเข้านิพพาน

บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นยามา พบว่า ท้าวสุยามเทวราช คือ มีหน้าที่ปกครองดูแลเทพบริวารให้ลงมาฟังธรรมในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ในคราวที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จมุ่งสู่เทวโลกเพื่อแสดงพระอภิธรรมโปรดสันดุสิตเทพบุตรจนได้บรรลุโสดาบัน พร้อมด้วยเทวดาที่มาจากหมื่นโลกธาตุได้ฟังพระอภิธรรมตลอดพรรษากาล และได้บรรลุธรรมตามสมควร

บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต พบว่า ท้าวสันดุสิตเทวราช ปกครองเทวดา ได้เชิญเทวดาพระบรมโพธิสัตว์มาแสดงธรรมให้แก่เทวดาที่ปรารถนาจะสร้างบารมีเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธบิดา พระพุทธมารดา พระอัครสาวก รวมถึงเทวดาองค์อื่นที่อยู่ในสวรรค์ชั้นนี้ด้วย

บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นนิมมานรดี พบว่า ท้าวสุนิมมิตเทวราช ปกครองเทวดาที่อยู่ในชั้นนี้ เทวภูมินี้เป็นที่สถิตของปวงเทพผู้มีความยินดีเพลิดเพลินในกามคุณที่เนรมิตขึ้นตามความพอใจของตน

บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ พบว่า ท้าวปรนิมมิตวสวัตติเทวราช มีบทบาทในการปกครองดูแลเทวดาบริวาร เทวดาบริวารเหล่านั้นก็มีหน้าที่เนรมิต รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสอันเป็นทิพย์ให้แก่จอมเทพ และเทพบุตร เทพธิดา ตามความพึงพอใจ

นอกจากบทบาทของเทวดาแล้วยังพบบทบาทของมารอีก กล่าวคือมารใจบาปที่ชอบขัดขวาง การทำความดีได้เข้าไปในท้องและในไส้ของพระมหาโมคคัลลานะในขณะที่จึงกรมอยู่ในที่แจ้ง เมื่อ ท่านเห็นมารจึงเรียกให้มารออกมาแล้วกล่าวว่า ท่านอย่าเบียดเบียนพระตถาคตและสาวกของพระ ตถาคตเลย... ท่านอย่าเห็นผิดว่าบาปไม่ให้ผลแก่เรา คนที่สั่งสมบาป ย่อมโอศครวญตลอดกาลนาน ดูก่อนมาร ท่านเพื่อบุญนายพระพุทธรูปเจ้าก็อย่าได้ทำความพินาศให้ภิกษุทั้งหลายเลย เมื่อมารถูกพระโมค คัลลานะตักเตือนอยู่ มีความเสียใจได้หนีไปแล้ว

บทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นรูปาวจร พบว่า มหาพรหม มีบทบาทปกครองพรหมปารีสัช ชา ที่เป็นบริวารคอยรับใช้พรหมที่เป็นหัวหน้า และปกครองดูแลพรหมบุโรหิตที่เป็นที่ปรึกษาของ มหาพรหม

ท้าวสหัมบดีพรหมมีบทบาทสำคัญต่อพระพุทธศาสนา คือได้อารธนาพระพุทธเจ้าให้เผยแผ่ธรรมโปรดเวไนยสัตว์

อากัสสรพรหม มีบทบาทปกครองดูแลปริตตภาพพรหม และอัปปมาณาภาพพรหม

สุกทินภาพพรหม มีบทบาทปกครองดูแลปริตตสุภาพพรหม และอัปปมาณสุภาพพรหม

เวฬุผลาพรหม อสัณญีสัตตพรหม และอวิหาพรหม อตปปาพรหม สุทิสสาพรหม สุทิสสี พรหม อกนิฐฐาพรหม เหล่านี้ (ยกเว้นอัสัณญีสัตตพรหม ที่มีแต่กายทิพย์อย่างเดียว) เวฬุผลาพรหม มีบทบาทภายในเฉพาะตน คือบำเพ็ญภาวนาอยู่ด้วยอำนาจสมาธิในจิตตถุณานหรือปัญจมณาน

ส่วนอวิหาพรหม อตปปาพรหม สุทิสสาพรหม สุทิสสีพรหม อกนิฐฐาพรหม ที่สถิตอยู่ใน สุทธาวาสภูมินี้ เป็นเทวดาชั้นพระอริยบุคคล คือ พระอนาคามีและพระอรหันต์ มีบทบาทภายใน เฉพาะตน คือบำเพ็ญเพียรภาวนาอยู่ด้วยอำนาจสมาธิในจิตตถุณานหรือปัญจมณาน และเข้าผล สมบัติ เมื่อท่านยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนาโดยความเป็นไตรลักษณ์แล้ว บรรลุพระอรหันต์และนิพพาน

สำหรับบทบาทของเทวดาในสวรรค์ชั้นรูปาวจร พบว่า รูปพรหมนั้นมีแต่นามธรรมอย่าง เดียว จึงมีบทบาทภายในเฉพาะตนคือการเจริญรูปมณานหรือเข้ารูปมณานสมบัติ ไม่สามารถแสดง พฤติกรรมด้านบทบาทออกมาให้พรหมอื่นเห็นเป็นรูปธรรมได้

จากทัศนะของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลโดยภาพรวม พบว่า กลุ่มผู้ให้ข้อมูลมีทัศนะเป็นอันเดียวกัน ว่า เทวดาในพระพุทธศาสนานั้นมีบทบาทสำคัญอยู่ 2 ลักษณะ คือ 1. บทบาทในอุดมคติ สามารถทำ ให้พุทธศาสนิกชนได้ยึดถือเป็นแรงบันดาลใจในการทำคุณงามความดี หรือเป็นเป้าหมายของผู้ทำบุญ แล้วปรารถนาจะไปเกิดในภพภูมิที่ดี ลักษณะดังกล่าวนี้ เทวดาจะมีอยู่จริงหรือไม่นั้น อาจไม่ใช่ สารสำคัญ แต่ที่สำคัญเทวดามีไว้เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติให้ระลึกถึงคุณค่าของการทำคุณงามความดี เป็นสัญลักษณ์แทนความหมายของการทำคุณงามความดีซึ่งจะได้รับผลที่พึงปรารถนา 2. บทบาทของ เทวดาบนสวรรค์ คือบทบาทหน้าที่โดยตรง เทวดาตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกที่อยู่ในสวรรค์ชั้น ต่างๆ มีรูปแบบการดำเนินชีวิตแบบเป็นทิพย์ จึงมีบทบาทที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับกุศลกรรมที่ตนได้สั่ง

สมไว้แล้ว สำหรับหน้าที่ของเทวดาบนสวรรค์ สามารถจำแนกได้ 2 บทบาท คือ 2.1 บทบาททางสังคม เทวดามีรูปแบบการดำเนินชีวิตอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเหมือนมนุษย์ มีการทำหน้าที่ปกครองหรือบริหารชุมนุมเทวดาด้วยกัน เทวดาที่มีเดชหรือมีอำนาจบารมีที่เหนือกว่าเทวดาตนอื่นๆ เช่น ชั้นเทวดาชั้นจาตุมหาราชก็ปกครองด้วยท้าวมหาราชทั้ง 4 เทวดาชั้นดาวดึงส์ปกครองด้วยท้าวสักกะเทวราชหรือพระอินทร์ เป็นต้น โดยทั่วไปเทวดาแม้จะมีชีวิตเป็นอยู่อย่างทิพย์และอุบัติด้วยอำนาจแห่งบุญกุศล แต่ก็ไม่ใช่ว่าเทวดาทุกคนจะเป็นผู้ที่ดีงาม แต่สังคมของเทวดานั้นมีทั้งฝ่ายดีและไม่ดี บางตนมีสัมมาทิฐิ บางตนก็มีมิจฉาทิฐิ 2.2 บทบาทเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เทวดาได้เข้ามามีบทบาทต่อพระพุทธศาสนาในฐานะผู้ศรัทธาเลื่อมใสต่อพระรัตนตรัย เช่น ท้าวสักกะทรงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อถวายการอุปัฏฐากบ้าง เพื่อฟังธรรมบ้าง ในขณะที่เทวดาตนอื่นๆ ก็มีโอกาสเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกทั้งหลายตามพุทธกิจเพื่อฟังธรรม สนทนาธรรม ถามปัญหาที่สงสัยต่างๆ เช่นเดียวกัน บทบาทดังกล่าวจึงเป็นเรื่องเฉพาะตนของเทวดาที่เลื่อมใสศรัทธาพระบรมศาสดาที่เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย (สัมภาษณ์ 7-31 กรกฎาคม 2564)

5.2 อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยสามารถนำมาอภิปรายผลได้ดังนี้

5.2.1 ความมีอยู่ของเทวดาในพระไตรปิฎก พบว่า เทวดามีอยู่ทั้งในเทวโลกและมนุษย์โลก คือ 1. อุปัตติเทวดา การเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจร 6 ชั้น รูปาวจร 16 ชั้น อรูปาวจร 4 ชั้น รวม 26 ชั้น 2. สมมติเทวดา เทวดาโดยสมมติ เป็นการเรียกคนที่มีความดีคุณธรรมของเทวดาว่าเป็นเทวดา เช่น พระราชา พระราชโอรสที่ดำรงพระองค์อยู่ในทศพิธราชธรรม มีพระเมตตาปกครองช่วยเหลือประชาชนโดยชอบธรรม เป็นดุจเทวดาของไพร่ฟ้าประชาชน 3. วิสุทธิเทวดา เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ปราศจากกิเลส เช่น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พุทธสาวก พุทธสาวิกาที่บรรลุปะระกัณฐะ ที่เป็นเช่นนี้เพราะเทวดามีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับมนุษย์ตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลจนถึงสังคมไทยปัจจุบัน แม้พระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาอเทวนิยม ไม่นับถือเทพเจ้าก็ตาม แต่ก็มิได้ปฏิเสธเรื่องความมีอยู่ของเทวดา ดังนั้น เทวดาจึงมีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งมีความสอดคล้องกับพุทธกิจที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญประจำวัน มี 5 อย่าง คือ 1. ปุพฺพณฺเฬ ปิณฑปาตณฺจ เวลาเช้าเสด็จบิณฑบาต 2. สายณฺเฬ ธมฺมเทศนํ เวลาเย็นทรงแสดงธรรม 3. ปโทเส ภิกขุโอวาทํ เวลาค่ำประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ 4. อทฺธมฺรตฺเต เทวปณฺหนํ เที่ยงคืนทรงตอบปัญหาเทวดา 5. ปจฺจุสฺสเสว คเต กาเล ภพฺพภวณฺเฬ วิโลกนํ จวนสว่างทรงตรวจดูสัตว์โลกที่สามารถบรรลุนิพพาน อันควรจะเสด็จไปโปรดและที่ยังไม่สามารถบรรลุนิพพานไม่ควรเสด็จไปโปรด (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์, 2561: 293) และสอดคล้องกับคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ 25 ที่ระบุไว้ชัดเจนว่า ก่อนสมัย

พุทธกาลไม่ใช่แต่มนุษย์เท่านั้นที่มีความสงสัยเรื่องมงคล แม้แต่เทวดาต่างก็พากันสงสัยอยู่นานถึง 12 ปี จนกระทั่งสมัยพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้น เทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์และท้าวสักกเทวราชได้ทูลถามปัญหาว่าอะไรเป็นมงคลกับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระวิหารเชตวัน เมืองสาวัตถี ในแคว้นโกศล ครั้งนั้นเทวดาในหมื่นจักรวาลได้เนรมิตกายมาประชุมกันเนืองแน่นเพื่อฟังมงคลปัญหา ทำให้รัศมีของเทวดา สว่างไปทั่วพระเชตวัน แต่ก็มีอาจบดบังพระรัศมีของพระพุทธเจ้าได้ เทวดาองค์หนึ่งมีรัศมีงามยิ่งนัก กราบทูลพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า “เทวดาและมนุษย์เป็นอันมาก ผู้หวังความสุขสวัสดิ ได้พากันคิดมงคลทั้งหลาย ขอพระองค์จงตรัสอุดมมงคล” พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นวิสุทธิเทพได้ตรัสมงคล 38 ประการ คือ 1. การไม่คบคนพาล 2. การคบบัณฑิต 3. การบูชาบุคคลที่ควรบูชา 4. การอยู่ในประเทศอันสมควร 5. ความเป็นผู้มีบุญอันกระทำแล้วในกาลก่อน 6. การตั้งตนไว้ชอบ 7. พากุสัจจะ 8. ศิลปะ 9. วินัยที่ศึกษาดีแล้ว 10. วาจาสุภาสิต 11. การบำรุงมารดาบิดา 12. การสงเคราะห์บุตรภรรยา 13. การงานอันไม่อาภูล 14. ทาน 15. การประพฤติธรรม 16. การสงเคราะห์ญาติ 17. กรรมอันไม่มีโทษ 18. การงดการเว้นจากบาป 19. ความสำรวมจากการดื่มน้ำเมา 20. ความไม่ประมาทในธรรมทั้งหลาย 21. ความเคารพ 22. ความประพฤติถ่อมตน 23. ความสันโดษ 24. ความกตัญญู 25. การฟังธรรมโดยกาล 26. ความอดทน 27. ความเป็นผู้ว่าง่าย 28. การได้เห็นสมณะทั้งหลาย 29. การสนทนารวมโดยกาล 30. ความเพียร 31. พรหมจรรย์ 32. การเห็นอริยสัจ 33. การกระทำนิพพานให้แจ้ง 34. จิตของผู้ใดอันโลกธรรมทั้งหลายถูกต้องแล้ว 35. ย่อมไม่หวั่นไหว 36. ไม่เศร้าโศก 37. ปราศจากธุลี 38. เป็นจิตเกษม เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายเมื่อทำมงคลเช่นนี้แล้ว ย่อมเป็นผู้ไม่พ่ายแพ้ศัตรูเข้าถึงความสุขสวัสดิ (ขุ.ขุ.25/5-6/4)

ผู้วิจัยมีความเห็นสอดคล้องกับความมีอยู่ของเทวดาในพระไตรปิฎก เพราะว่าเทวดาที่มาเป็นจำนวนมากมิได้มาจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เท่านั้น แต่เทวดาในหมื่นจักรวาลก็มาร่วมในที่ประชุมเพื่อฟังมงคลปัญหากับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระวิหารเชตวัน เมืองสาวัตถี ในแคว้นโกศล

5.2.2 หลักธรรมของเทวดาในพระไตรปิฎก พบว่า ธรรมที่เทวดาประพฤติ คือโลกपालธรรม สุจริตรธรรม สัมปทา วัตตบพ สัมปฐริสธรรม อริยทรัพย์ บุญกิริยาวัตถุ ที่เป็นเช่นนี้สามารถอธิบายได้ว่าธรรมเหล่านี้มีความสอดคล้องกับเทวธรรมชาดกว่า

สัพบุรุษผู้สงบระงับ ประกอบด้วยหิริและโอตตปปะ ตั้งมั่นอยู่

ในธรรมอันขาว ท่านเรียกว่า ผู้มีธรรมของเทวดาในโลก (ขุ.ชา.27/6/3)

โลกपालธรรม จึงเป็นธรรมที่มีประโยชน์มากเพราะบุคคลที่ป้องกันอกุศลธรรมด้วยหิริมีน้อยในโลก คือพระอรหันต์ เป็นผู้ไม่มีอกุศลธรรม มีสติอยู่ตลอดเวลา ด้วยเหตุนี้ ธรรมเป็นโลกบาลจึงมีความสอดคล้องกับโสเจยสุตตร ที่กล่าวถึงความสะอาด 3 อย่าง เพราะศีลเป็นเครื่องชำระกาย วาจา ให้สะอาด ผู้มีศีลย่อมประพฤติสุจริต 3 คือ กายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต (ขุ.ขุ.25/243-244/303)

และมีความสอดคล้องกับหลักธรรมในโลกวรรค ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้กับพระเจ้าสุทโธทนะมีข้อความตอนหนึ่งว่า

ภิกษุไม่พึงประมาทในบิณฑบาตที่พึงลุกขึ้นยืนรับ พึงประพฤติธรรม
ให้สุจริต ผู้ประพฤติธรรมย่อมอยู่เป็นสุขทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า
(ขุ.ธ.25/23/44)

ด้วยเหตุนี้ ผู้ประพฤติเทวธรรม ย่อมมีความถึงพร้อมด้วยคุณธรรม 5 อย่าง คือ 1. ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา 2. ความถึงพร้อมด้วยศีล 3. ความถึงพร้อมด้วยสุตะ 4. ความถึงพร้อมด้วยจาคะ 5. ความถึงพร้อมด้วยปัญญา (อง.ปญจก.22/130/171) ดังนั้น บุคคลที่ปรารถนาจะเป็นพระอินทร์ จึงมีความพร้อมที่จะรักษาวัตรบท 7 ประการ คือ 1. เลี้ยงมารดาบิดา 2. ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล 3. พุดอ่อนหวาน 4. ไม่พุดส่อเสียด 5. ยินดีในทาน 6. พุดคำสัตย์ 7. ช่มความโกรธเอาไว้ได้ (ส.ส.15/905/367) เทวดาจึงมีหลักธรรมของคนดี ที่เรียกว่า สัปปริสธรรม 7 คือ 1. อัมมัญญ ผู้รู้จักเหตุ 2. อัตถัญญ ผู้รู้จักผล 3. อตตัญญ ผู้รู้จักตน 4. มัตตัญญ ผู้รู้จักประมาณ 5. กาลัญญ ผู้รู้จักเวลา 6. ปริสสัญญ ผู้รู้จักชุมชน 7. ปุคคลัญญ ผู้รู้จักบุคคล (อง.สตตก.23/65/117) เทวดาผู้เป็นสัมมาทิฐิจึงรู้จักสั่งสมบุญกุศลที่เป็นคุณธรรมอันประเสริฐจัดเป็นอริยทรัพย์ (ที.ปา.11/326/283) มี 7 ประการ คือ 1. ศรัทธา เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า 2. ศีล ผู้มีปกติเว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการเสพงาม เว้นจากการพุดเท็จ เว้นจากการพุดเท็จ เว้นจากการดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท 3. ทิธี มีความละเอียดต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต 4. โอตตปปะ เป็นผู้มีความสะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต 5. สุตะ เป็นผู้สดับฟังมาก 6. จาคะ ยินดีในทาน และจำแนกทาน 7. ปัญญา เป็นผู้มียุปัญญาคือทรัพย์ มีปัญญากำหนดความเกิดและความดับเป็นพระอริยเจ้า การกำจัดกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์ ซึ่งมีสอดคล้องกับบุญกิริยาวัตถุ ที่เป็นเช่นนี้เพราะเทวดามีการให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ดังที่ปรากฏในปัญญกิริยาวัตถุสูตรที่ 6 ว่า สิ่งที่ทำให้เกิดบุญ มี 3 ประการ คือ ทาน ศีล ภาวนา (ขุ.อิติ.25/238/298) และมีความสอดคล้องกับเทวดาในบัณฑิตวรรค มีใจความว่า ท้าวสักกเทวราช ได้จำแลงเพศชายทำหน้าที่เป็นพ่อครัวทำอาหารให้กับชายเข็ญใจชื่อ มหาทศคตะ ผู้มีจิตเลื่อมใสในการถวายทานแก่ภิกษุรูปหนึ่งตามคำชักชวนของบัณฑิต เมื่อถึงวันทำบุญ มหาทศคตะไปรับภิกษุ บัณฑิตจึงกล่าวว่า “ฉันลืมภิกษุสำหรับแก่เสียแล้ว” มหาทศคตะได้ฟังแล้วเสียใจมากจึงรำพันว่า “เมื่อวานผมและภรรยาทำงานจ้างตลอดวัน เช้าตรู่วันนี้ก็ได้ไปเก็บผักที่ริมแม่น้ำ ขอตานจงให้ภิกษุสักรูปหนึ่งเถิด” บัณฑิตเกิดความละอายใจจึงให้มหาทศคตะไปนิมนต์พระศาสดา พระศาสดาก็ทรงรับนิมนต์ ฝ่ายท้าวสักกเทวราชทรงมีจิตอาสาจัดแจงข้าวยาและภัตตาหารถวายพระศาสดาด้วยความเคารพ แม้พระศาสดาทรงเสวยภัตตาหารแล้วทรงอนุโมทนา และเสด็จกลับพระเชตวันมหาวิหาร โดยมีมหาทศคตะตามไปส่ง ท้าวสักกเทวราชทรงประทับยืนอยู่ที่ประตูบ้านของมหาทศคตะ ทรงแลดูอากาศทำให้ฝนรต้นะ 7 ประการตกลงเต็มบ้านของมหาทศคตะ ด้วยผลแห่ง

ทานที่ถวายแก่พระพุทธเจ้าในวันนี้...มหาบุคคละได้นำรัตนะ 7 ที่เกิดขึ้นด้วยบุญของตนถวายแด่ พระราชา พระราชาจึงทรงพระราชทานตำแหน่งเศรษฐีให้แก่มหาบุคคละ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2565: 40-46)

ผู้วิจัยมีความเห็นที่สอดคล้องกับหลักธรรมข้างต้นของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ 1. โลภปาลธรรม ธรรมที่คุ้มครองโลก 2 อย่าง ได้แก่ 1.1 หิริ ความละอายต่ออกุศลกรรม 1.2 โอตตัปปะ ความกลัวต่อผลของอกุศลกรรม 2. สุจริตธรรม 3 คือ 2.1 ประพฤติดีทางกาย 2.1 ประพฤติดีทาง วาจา 2.3 ประพฤติดีทางใจ 3. สัมปทา 5 คือ 3.1 ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา 3.2 ความถึงพร้อมด้วย ศีล 3.3 ความถึงพร้อมด้วยสุตะ 3.4 ความถึงพร้อมด้วยจาคะ 3.5 ความถึงพร้อมด้วยปัญญา 4. วัต ตบท 7 คือ 4.1 เลี้ยงดูมารดาบิดา 4.2 มีความอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล 4.3 พุดสุภาพ 4.4 ไม่พุด ส่อเสียด 4.5 ยินดีในการบริจาค 4.6 พุดคำสัตย์ 4.7 ข่มความโกรธให้หายโดยเร็ว 5. สปัปฺริสธรรม 7 คือ 5.1 รู้จักเหตุ 5.2. รู้จักผล 5.3 รู้จักตน 5.4 รู้จักประมาณ 5.5 รู้จักกาล 5.6 ผู้รู้จักชุมชน 5.7 ผู้รู้ จักบุคคล 6. อริยทรัพย์ 7 คือ 6.1 ทรัพย์คือศรัทธา 6.2 ทรัพย์คือศีล 6.3 ทรัพย์คือหิริ 6.4 ทรัพย์คือ โอตตัปปะ 6.5 ทรัพย์คือสุตะ 6.6 ทรัพย์คือจาคะ 6.7 ทรัพย์คือปัญญา 7. บุญกิริยาวัตถุ 3 คือ 7.1 การเสียสละแบ่งปัน 7.2 การสมทานศีล 7.3 การเจริญภavana

5.2.3 บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พบว่า เทวดามีบทบาทที่สำคัญ 2 บทบาท คือ 1. บทบาทในเทวโลก 2. บทบาทในมนุษยโลก ที่เป็นเช่นนี้สามารถอธิบายได้ว่าในเทว โลก สังคมเทวดาชั้นกามาวจรมีการบริหารจัดการเหมือนกับมนุษย์ แต่การดำเนินชีวิตของเทวดานั้นมี ความพิเศษกว่ามนุษย์เพราะมีความเป็นอยู่ในรูปแบบทิพย์ คือ เทวดาแต่ละองค์มีชีวิตด้วยความสุข ทิพย์มากหรือน้อยไม่เท่ากัน เนื่องจากทำบุญกุศลไว้ไม่เท่ากัน เทวราชผู้เป็นใหญ่กว่าเทวดาทั้งหลาย ในสวรรค์ทุกชั้นจึงมีหน้าที่ปกครอง คอยพิทักษ์และอนุเคราะห์เทวดาบริวารในสวรรค์ชั้นของตนเองให้ ได้รับความสุขในการบริโภคน้ำทิพย์โภชนา มีความสนุกสนาน รื่นเริง บันเทิงใจ ในทิพย์สมบัติอันเป็นของ ตนเองด้วยกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัสอันเป็นทิพย์ ส่วนเทวดาผู้อยู่ใต้ปกครองก็ต้องทำ หน้าที่ของตนๆ ตามเทวราชบัญชา มีหน้าที่สนองคุณรับใช้เทวราชและเทวดาที่มียศ เดช อำนาจ เหนือกว่าตนให้มีความสุขตามความปรารถนา เทวดาเหล่านั้นท่องเที่ยวไปในเทวโลกด้วยฤทธิ์ นอกจากนั้น ยังมีเทวดาที่บำเพ็ญบารมี ปรารถนาพุทธภูมิ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอัครสาวก พุทธอุปัฏฐาก พุทธบิดา พุทธมารดา พุทธสาวกหรือพุทธบริษัท ที่สถิตในสวรรค์ชั้นดุสิตและเทพบุตร เทพธิดาในสวรรค์ชั้นอื่นๆ ตลอดจนเทวดาชั้นพรหม (ยกเว้นอสังขยสัตพรหมและอรุปรหม) ได้มี โอกาสฟังธรรม ให้ทาน รักษาศีลในเทวโลกและมนุษยโลก

บทบาทในมนุษยโลก เทวดาในพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์พระวินัยปิฎก มหาวรรค สิกขาบทที่ 1 แห่งภุมมกคัมภีร์ มีบทบาทโดดเด่นในการบัญญัติสิกขาบท ที่เป็นเช่นนี้สามารถอธิบาย ได้ว่า เทวดามีบทบาทในการอนุรักษปา ปฐมบัญญัติสิกขาบทปาจิตติย คือเมื่อภิกษุตัดกิ้งไม้ไปผูกแขน

ของลูกเทวดาขาด เทวดาคิดจะฆ่าภิกษุนั้น แต่ยับยั้งใจไว้ได้เนื่องจากมีหิริโอตตปปะและคิดว่าภิกษุอยู่ในความปกครองของพระพุทธเจ้า จึงไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและกราบทูลเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น พระพุทธเจ้าทรงทราบจึงให้สาธุการว่าดีแล้วเทวดา แล้วทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามมิให้ภิกษุตัดต้นไม้ ถ้าภิกษุรูปใดขึ้นตัดต้องอาบัติปาจิตตีย์ (วิ.ม.2/354/470)

เทวดามีบทบาทในการป้องกันภิกษุ ในปฐมปาราชิก พระสุทินกลันทบุตร เป็นบุตรคนเดียวของเศรษฐี ออกบวชด้วยศรัทธา ถือธุดงค์วัตรอย่างเคร่งครัด ต่อมา มารดา-บิดาอ่อนวอนทานบ่อยๆ เพื่อต้องการมีทายาทไว้สืบสกุล สุดท้ายท่านจึงเสพเมถุนกับภรรยาเก่าในปามหาวัน เรื่องนี้ทราบถึงพระพุทธเจ้า พระองค์รับสั่งให้ประชุมสงฆ์ และทรงบัญญัติสิกขาบทปาราชิก ด้วยเหตุนี้ พระสุทินถือเป็นอาทิกัมมิกะ (ต้นบัญญัติ) เทพชั้นภุมมะสถับเสียงคำหิโทษของภิกษุแล้วก็กระจายข่าวต่อไป จนถึงเทพชั้นจาตุมหาราช...เทพชั้นดาวดึงส์...เทพชั้นยามา...เทพชั้นดุสิต...เทพชั้นนิมมานรดี...เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี...เทพที่นับเนื่องในหมู่พรหมสถับแล้วก็กระจายข่าวกันต่อไปว่า ท่านผู้เจริญ ภิกษุไม่เคยมีเสนียด ไม่เคยมีโทษ พระสุทินกลันทบุตรก่อเสนียด ก่อโทษขึ้นแล้วเพียงครู่เดียวเท่านั้น เสียงป่าวประกาศได้กระจายขึ้นไปถึงพรหมโลก (วิ.ม.1/18/30)

เทวดา พรหม จึงมีบทบาทสำคัญต่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือในสัปดาห์ที่ 3 แห่งการตรัสรู้ มุจลินท์นาคราชซึ่งเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นจาตุมหาราชได้ทำหน้าที่ถวายเป็นอารักขาพระผู้มีพระภาคในคราวเสวยวิมุตติสุขที่ได้ต้นมุจลินท์ (วิ.ม.4/5/8)

มหาพรหมชื่อสัทัมปติ ได้ทราบปริวิตกของพระผู้มีพระภาค เกรงว่าพระพุทธองค์จะน้อยพระหยทัยไปเป็นผู้ชวนชวายน้อย ไม่ทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์จึงได้มาทูลอาราธนาให้แสดงธรรม (วิ.ม.4/8/12) และสอดคล้องกับคัมภีร์ขุททกนิกาย อปทาน ที่กล่าวไว้ในพุทธวงศ์ ตอนรัตนงกรมว่า ท้าวสัทัมปติพรหมได้อาราธนาให้พระพุทธเจ้าแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา เรื่องธัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือ ทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และมรรคแปดปัญจศีล พร้อมเทวดาและพรหม 18 โกฏิ ได้บรรลุโสดาปัตติผล (ขุ.อป.33/1/477)

ในมหาสมยสูตรพบว่า พวกเทวดาจาก 10 โลกธาตุและเทวดาชั้นสุทธาวาสมาประชุมกัน เพื่อทักนาพระผู้มีพระภาคและภิกษุ เทวดาองค์หนึ่งได้กล่าวคำถนุในสำนักพระผู้มีพระภาคว่า

ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ถึงพระพุทธเจ้าว่า เป็นสรณะ เขาก็

ไม่ไปบอขายภูมิ ละกายมุนุษย์แล้ว จักยังเทวกายให้บริบูรณ์

พระผู้มีพระภาค ตรัสเรียกชื่อเทวดาพรหมที่มาประชุมกันให้ภิกษุทั้งหลายทราบ ฝ่ายมารเสนาเห็นพวกเทวดาพร้อมทั้งพระอินทร์ พระพรหม มาประชุมก็มาด้วย ขณะนั้นพระยามารกล่าวว่า พวกท่านจงจับเทวดาเหล่านี้ผูกไว้ด้วยราคะ แต่พระยามารไม่อาจให้ใครอยู่ในอำนาจได้ใครจัดแล้วกลับไป พระศาสดาทรงทราบเหตุ จึงตรัสคำถนุแก่พระสาวกว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มารเสนามาแล้ว พวกเธอจงรู้จักเขา

ภิกษุเหล่านั้นสดับพระดำรัสของพระพุทธเจ้าแล้ว ได้ทำ
ความเพียร มารและเสนามารจึงหลีกไป
พระยามารจึงกล่าวสรรเสริญว่า
พวกสาวกของพระองค์ชนะสงครามแล้ว ล่วงความกลัวได้แล้ว
มียศปรากฏในหมู่ชน บันเทิงอยู่กับพระอริยเจ้าผู้เกิดแล้วใน
ศาสนา (ที.ม.10/235/260)

บทบาทของท้าวสักกเทวราชหรือพระอินทร์และเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ คือเป็นปฐมเหตุให้เกิดมงคลสูตร 38 ประการ ในพระพุทธศาสนา (ขุ.ขุ.25/5/4) และมีความสอดคล้องกับวิมานวัตถุ ที่เป็นเช่นนี้เพราะพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระโมคคัลลานเถระ พระวัคชีสเถระ ตลอดจนท้าวสักกเทวราช ได้ถามเทพบุตร เทพธิดาทั้งหลายว่า ท่านทำบุญอะไรไว้จึงมาเกิดในวิมานนี้ ซึ่งมีจำนวน 84 วิมาน (ขุ.วิ.26/1/1) สรุปได้ว่าวิมานต่างๆ ที่เกิดขึ้นแก่เทพบุตร เทพธิดาล้วนเป็นผลของการทำความดีที่แตกต่างกัน เช่น มีจิตเลื่อมใส เคารพบูชาพระรัตนตรัย บูชาพระธาตุ บูชาพระสกุ๊ปเจดีย์ สร้างสาธารณประโยชน์ ถวายทาน มี ข้าว น้ำ ขนม น้ำอ้อย งา ผ้า ดอกไม้ ประทีป อาสนะ เตียงตั้ง เป็นต้น รักษาศีล 5 อุโบสถศีลทุกวันธัมมัสสวนะ (ขุ.วิ.26/18/27) ฟังธรรม ทำกรรมฐาน บำเพ็ญสุจริตธรรม (ขุ.วิ.26/22/34) ดำรงอยู่ในคุณธรรมคือความไม่โกรธ และปฏิบัติในอริยสัจธรรม (ขุ.วิ.26/18/27) ซึ่งมีความสอดคล้องกับอรรถกถาธรรมบทที่พบว่า เทวดามีบทบาทในการถวายทาน คือสร้างวิหารทำสักการบูชา ถวายทานแด่พระสิวลีเถระ แม้ในอรหันตวรรคกรรมนา พระศาสดาเสด็จพร้อมด้วยภิกษุประมาณ 500 รูป ทรงไปเยี่ยมพระเรวตะที่มุ่งทำกรรมฐานจนบรรลุพระอรหันต์อยู่ในป่าไม้สะแก ในระหว่างทางกันดารไกลถึง 30 โยชน์ ไม่มีหมู่บ้านคน พวกเทวดาคิดว่า “พวกเราสร้างวิหารในที่โยชน์หนึ่งๆ และได้ถวายข้าวต้มอันเป็นทิพย์แก่พระสิวลีเถระ” พระเถระจึงให้เทวดานำอาหารทิพย์ถวายพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งภิกษุทุกรูป (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2565: 122)

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากข้อมูลเอกสารและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมายซึ่งประกอบด้วยพระสงฆ์แม่ชี นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน จำนวน 40 รูป/คน สามารถสรุปข้อเสนอแนะแต่ละประเด็นได้ดังนี้

5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

สังคมไทยสามารถประยุกต์บทบาทของเทวดามาใช้ในการพัฒนาสังคมได้ในฐานะที่เทวดาเป็นผู้ที่มนุษย์ยึดถือเป็นอุดมคติเพื่อการบังเกิดบนสวรรค์ (อุปปัตติเทพ) โดยเบื้องหลังแห่งการปฏิบัติเป็นเทวดาย่อมได้มาด้วยการประพฤติปฏิบัติตนเป็นคนดีในสังคม หรือการประพฤติปฏิบัติธรรม เมื่อ

มองในแง่แห่งอุดมคติ เทวดาในโลกมนุษย์คือผู้ที่ประพัตติตนตามหลักการแห่งบุญกุศลคุณงามความดี และประพัตติตนอย่างซื่อสัตย์สุจริต มีความเห็นถูกต้องดีงาม บทบาทของเทวดาที่จะนำมาพัฒนาสังคมจึงสามารถสรุปได้ดังนี้

บทบาททางสังคม สังคมไทยควรยึดถือหลักธรรมเป็นเครื่องดำเนินชีวิต โดยเฉพาะหลักธรรมที่ทำให้ผู้ประพัตติเป็นคนดีโดยถูกยกย่องให้เป็นดุจเทวดา ได้แก่ หิริ โอตตัปปะ บุญกิริยาวัตถุ 3 (ทาน ศีล ภาวนา) หลักสุจริต 3 (กายสุจริต วาจาสุจริต มโนสุจริต) สัมปทา 5 วัตรบพ 7 สัมปยุตธรรม 7 อริยทรัพย์ 7 รวมถึงหลักธรรมอื่นๆ ที่เหมาะสมต่อการนำไปประยุกต์ใช้กับการดำเนินชีวิต

บทบาทในทางพระพุทธศาสนา สังคมไทยควรมีศรัทธาเลื่อมใสมั่นคงในพระรัตนตรัย เชื่อมมั่นในหลักกรรมคือการทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว โดยมีหิริโอตตัปปะเป็นพื้นฐาน อีกทั้งควรยึดแนวทางปฏิบัติตนตามโอวาทของพระพุทธเจ้า 3 ประการ คือ 1. การทำดีทางกาย ทางวาจา ทางใจ (สุจริต 3) 2. การละเว้นความชั่วทางกาย วาจา ใจ (ทสุจริต 3) 3. การทำจิตให้บริสุทธิ์ ในส่วนคุณหลักกล่าวคือ บุคคลทั่วไป ควรมีสติสัมปชัญญะในการครองตนและทำหน้าที่โดยสม่ำเสมอ ไม่ทสุจริตหรือทำผิดกฎหมายและผิดศีลธรรม มีการดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุขแห่งตน ครอบครัว สังคม และความมั่นคงของประเทศ ตลอดจนจนถึงความสุขที่เกิดจากบุญกุศลหรือคุณงามความดี โดยเข้าถึงหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งจะเป็นที่พึงติดตามตนไปในสัมปรายภพ ไม่ใช่รอคอยให้เทวดาหรือผู้วิเศษอื่นๆ มาดลบันดาลให้มีความสุข ส่วนบรรพชิตมีการดำเนินชีวิตตามธรรมวินัยและปฏิบัติตามทางสายกลางหรืออริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อเข้าถึงอริยสัจธรรมอันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

5.3.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ในการวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

การศึกษาวิเคราะห์บทบาทของเศรษฐีในสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยขอบเขตของการวิจัยจะศึกษาสาเหตุของความเป็นเศรษฐีตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และบทบาทของเศรษฐีในสมัยพุทธกาล

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี. (2525). *ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 4*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ยูไนเต็ด์โปรดักชั่น จำกัด.
- คณะทำงานโครงการวรรณกรรมอาเซียน. (2528). *ไตรภูมิภคา ฉบับถอดความ*. กรุงเทพมหานคร: หอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร.
- ณัชพล ศิริสวัสดิ์. (2555). *โลกบาลในวรรณคดีพุทธศาสนา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- บทวิทยุรายการ “รู้ รัก ภาษาไทย”. (2556). ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย 5 พฤษภาคม 2556 เวลา 7.00-7.30 น.
- บุญช่วย ศรีเปรม, ดร. (2563). *ศึกษาวิเคราะห์จิตที่ปรากฏในคัมภีร์อิทธิมัตถสังคหะ*. (รายงานผลการวิจัย). สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ประจักษ์ ประภาพิทยากร. (2529). *เทวดานุกรมในวรรณคดี*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- เปิดตำนานโอลิมปัส10 อันดับ “เทพปกรณัม กรีก-โรมัน” ที่ยิ่งใหญ่ที่สุด. สืบค้น 25 ตุลาคม 2564, จาก <https://undubzapp.Com>
- พระครูกาญจนกิจจารักษ์ (บัณฑิต บุญอาจ). (2565). การศึกษาวิเคราะห์การพัฒนามนุษย์สู่ความเป็นเทวดาตามหลักบุญกิริยาวัตถุ. *วารสารมหาจุฬาริชาการ*, 9 (1) หน้า 71.
- พระจักรกฤษณ์ ธีรธมโม. (2558). ศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องเทวดาในคัมภีร์จักกวัตตีปนี. บทความวิจัย. *วารสารพุทธศาสตร์ศึกษา*, 6 (1) หน้า 82.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2544). *เรื่องเหนือสามัญวิสัยอิทธิปาฏิหาริย์เทวดา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ ธรรมดา.
- พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). 2545). *ภูมิวิลาสินี*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แสงรุ่ง.

- พระมหาศิริวัฒน์ สิริวิพัฒน์,ดร. และดร.ประยงค์ จันทร์แดง. (2556). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระเสาร์คำ ธมฺมวโร (อิหล้า). (2560). *การศึกษาวิเคราะห์หลักจริยธรรมของเทวดาที่มีต่อสังคมไทย*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2556). *ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา วิถีมุตตสังคหะ ภูมิจตุกกะและปฏิสนธิจตุกกะ*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: หจก.ทิพย์วิสุทธิ
- พระสุชีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ). (2542). *แก่นธรรมในสังยุตตนิกายในเก็บเพชรจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระอธิการคำภา อติพโล (ปิยะกะเส). (2556). *ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาในมุมมองของพระพุทธศาสนาเถรวาท*. (วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พินิจ สุขสถิต.(2537). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเทวดาชั้นนภมาพจรในพระไตรปิฎก*. (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2559). “การผสมผสานความเชื่อเรื่องผี เทวดา และพุทธศาสนาในพิธีจุลกลี้นของชาวไทยวน ชุมชนวัดบ้านทัพ ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่. บทความวิจัย. *วารสารไทยศึกษา*, 12 (1) หน้า 35-55.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกสยามรัฐ ภาษาไทย*. (2563). พิมพ์ครั้งที่ 2. นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2565). *พระธัมมปทัฏฐกคาถาแปล ภาค 4*. พิมพ์ครั้งที่ 22. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- วรรณสิทธิ ไวยเสวี. (2560). *คู่มือการศึกษาพระอภิธัมมัตถสังคหะ*. พิมพ์ครั้งที่ 11.กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธนาเพรส จำกัด.
- วรรณสิทธิ ไวยเสวี. (2559). *คู่มือการศึกษาพระอภิธัมมัตถสังคหะ*. นครปฐม: มูลนิธิแนบมานนิต.
- วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, ดร. (2563). *พระอภิธรรมไคว่ยาก*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. ลำดับชั้นของหุตสวรรค์ในศาสนาคริสต์, สืบค้น 5 กุมภาพันธ์ 2565, จาก <https://th.wikipedia.org>

ศิลป์ชัย เชาวน์เจริญรัตน์. (2558). *ศาสนวิทยาและศาสนายุคโพลีโมเดิร์น*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันศาสนวิทยา.

ศรีคำ บัวโรย. ผศ. (2559). *ศาสนศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัท สหธรรมิก จำกัด.

สารานุกรม วิกิพีเดีย. *เทวดาศาสนาพุทธ*. สืบค้น 3 ธันวาคม 2564, จาก <https://th.wikipedia.org/wiki>

สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2550). *พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน*. พิมพ์ครั้งที่ 17. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

S. Radhakrishnan, (1994). *Indian Philosophy*, Vol.1, (Delhi, India: Oxford University).

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
ผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย

ที่ อว ๗๙๐๖/๖๐๐๕๗

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถนนวิภาวดีรังสิต

ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๕๕๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๕๕๔-๖๐๖๖

www.mbu.ac.th

๕

พฤษภาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุมัติและเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.สุมานพ ศิวรักษ์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย

จำนวน ๑ ชุด

ด้วย แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม, ดร. อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ได้รับอนุมัติให้ดำเนินโครงการวิจัยเรื่อง “บทบาทของเทวดาที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก” งบประมาณสนับสนุนภายใต้โครงการวิจัยพัฒนานักวิจัย ของคณะศาสนาและปรัชญา ปีงบประมาณ ๒๕๖๕ เพื่อให้อาจารย์ประจำหลักสูตรได้พัฒนางานวิจัย นั้น

ในการนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำวิจัยในขั้นตอนออกแบบเครื่องมือวิจัย คณะศาสนาและปรัชญา ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญมีประสบการณ์ด้านวิจัย จึงขออนุมัติและขอให้ท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญ ตรวจสอบเครื่องมือวิจัย เรื่อง “บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” รายละเอียดตามเอกสารเครื่องมือวิจัย ที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเจริญพราเพื่อพิจารณาและขออนุมัติขอหมายมา ณ โอกาสนี้

ขออำนาจพร

ตราจสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์

๙ พ.ค. ๒๕๖๕

พระสุทธินิธินันท์ (พระสุทธินิธินันท์, ดร.)

คณบดีคณะศาสนาและปรัชญา

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีคณะศาสนาและปรัชญา

โทร. ๐ ๒๕๕๔ ๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๗๕, ๑๐๗๘

ผู้ประสานงาน แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม, ดร.

โทร. ๐๕-๕๕๑๕-๘๙๐๔

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะศาสนาและปรัชญา โทร. ๑๐๗๕, ๑๐๗๖

ที่ อว ๗๙๐๖/ว๑๑๖๗

วันที่ ๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุมัติครุฑเป็นผู้ใช้ขานุญาตตรวจเครื่องมือวิจัย

เจริญพร **รศ. ดร. สุวิทย์ รักสัตว์**

ด้วย แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม, ดร. อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ได้รับอนุมัติให้ดำเนินโครงการวิจัยเรื่อง “บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” งบประมาณสนับสนุนภายใต้โครงการวิจัยพัฒนานักวิจัย ของคณะศาสนาและปรัชญา ปีงบประมาณ ๒๕๖๔ เพื่อให้อาจารย์ประจำหลักสูตรได้พัฒนางานวิจัย นั้น

ในการนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำวิจัยในขั้นตอนออกแบบเครื่องมือวิจัย คณะศาสนาและปรัชญา ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญมีประสบการณ์ด้านวิจัย จึงขออนุมัติครุฑท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญตรวจเครื่องมือวิจัย เรื่อง “บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” รายละเอียดตามเอกสารเครื่องมือวิจัย ที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเจริญพราเพื่อพิจารณาและดำเนินการต่อไป

ศาสตราจารย์ ดร. สุวิทย์ รักสัตว์

พระสุทธิสารเมธี, ดร.
(พระสุทธิสารเมธี, ดร.)

คณบดีคณะศาสนาและปรัชญา

๓ พฤษภาคม ๒๕๖๕

ที่ อว ๗๙๐๖/๖๐๐๔๙

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๒๔๘ ถนนสายงามนครชัยศรี

ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม ๗๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๐๐ โทรสาร. ๐๒-๔๔๔-๖๐๖๐

www.mbu.ac.th

๕

พฤษภาคม ๒๕๖๕

เรื่อง ขออนุมัติครุฑเป็นผู้ใช้ขานวดตรวจเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ดร. ศรัณย์ เกษะวงค์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือวิจัย

จำนวน ๑ ชุด

ด้วย แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม, ดร. อาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา ได้รับอนุมัติให้ดำเนินโครงการวิจัยเรื่อง “บทบาทของเทวดาที่ปรากฏใน พระไตรปิฎก” งบประมาณสนับสนุนภายใต้โครงการวิจัยพัฒนานักวิจัย ของคณะศาสนาและปรัชญา ปีงบประมาณ ๒๕๖๔ เพื่อให้อาจารย์ประจำหลักสูตรได้พัฒนางานวิจัย นั้น

ในการนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำวิจัยในขั้นตอนออกแบบเครื่องมือวิจัย คณะศาสนาและปรัชญา ได้พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญมีประสบการณ์ด้านวิจัย จึงขออนุมัติครุฑท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญ ตรวจเครื่องมือวิจัย เรื่อง “บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก” รายละเอียดตามเอกสารเครื่องมือวิจัย ที่แนบมาพร้อมนี้

จึงเจริญพราหมเพื่อพิจารณาและขออนุมัติมา ณ โอกาสนี้

ขออำนาจพร

ได้ตรวจและอนุมัติ
นางสาวบุญช่วย
๙ พค ๖๕

พระสุทธินิธินันท์
(พระสุทธินิธินันท์, ดร.)

คณบดีคณะศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีคณะศาสนาและปรัชญา

โทร. ๐ ๒๔๔๔ ๖๐๐๐ ต่อ ๑๐๗๕, ๑๐๗๘

ผู้ประสานงาน แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม, ดร.

โทร. ๐๙-๔๔๑๕-๘๙๐๔

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก
โครงการวิจัย
เรื่อง บทบาทของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ขอความกรุณาท่านได้กรุณาใช้เวลาตอบคำถามต่อไปนี้อย่างละเอียดลึกซึ้งและครอบคลุมทุกด้านตามความเป็นจริง เพื่อนำข้อมูลมาใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ความมีอยู่ของเทวดา บทบาทของเทวดา หลักธรรมของเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแบบสัมภาษณ์นี้แบ่งออกเป็น 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

1. ชื่อ.....นามสกุล.....อายุ..... ปี.

2. ที่อยู่ปัจจุบัน.....เลขที่.....หมู่ที่.....

ถนน/ซอย.....ตำบล.....อำเภอ.....

จังหวัด.....รหัสไปรษณีย์.....โทร.....

3. ระดับการศึกษา (เรียงจากลำดับคุณวุฒิสูงสุด)

1.....

2.....

3.....

4. วันที่เริ่มสัมภาษณ์ มิถุนายน-กรกฎาคม พ.ศ. 2565

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับเทวดาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

1. ท่านคิดว่าเทวดามีอยู่จริงหรือไม่ ถ้ามีจริงเทวดาสถิตอยู่ที่ใด
2. ท่านคิดว่าหลักธรรมอะไรที่ทำให้มนุษย์ไปเกิดเป็นเทวดา
3. ท่านคิดว่าเทวดาในพุทธศาสนานั้น มีบทบาทหรือหน้าที่อย่างไร

ตอนที่ 3 ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

ขอกราบขอบพระคุณ/ขอขอบคุณ ที่ให้ความร่วมมือในการให้สัมภาษณ์มา ณ โอกาสนี้

แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม, ดร.

หัวหน้าโครงการวิจัย

ภาคผนวก ค
รายนามผู้ให้สัมภาษณ์

พระสงฆ์ 10 รูป

1. พระครูปลัดทินกร อัสสโร, ดร	สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565
2. พระมหาชนบ สหายปญโญ, ป.ธ.9, ดร.	สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565
3. พระมหานิตติธัมมฐ์ สุกิตติเมธี	สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565
4. พระศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ	สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565
4. พระสุราช สยวจิตโต	สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565
5. พระกิตติฐานันดร นาควโร	สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565
6. พระมหาพิพัฒน์ ปวทุมนโน	สัมภาษณ์ วันที่ 22 กรกฎาคม 2565
7. พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิโช	สัมภาษณ์ วันที่ 22 กรกฎาคม 2565
9. พระสมรรัตน์ รตนสโม, ดร	สัมภาษณ์ วันที่ 30 กรกฎาคม 2565
10. พระสามารถ สมาจาโร	สัมภาษณ์ วันที่ 30 กรกฎาคม 2565

แม่ชี 10 ท่าน

1. แม่ชีอนันดา นาคบุญ (อภ.บ.)	สัมภาษณ์ วันที่ 11 กรกฎาคม 2565
2. แม่ชีสุภาพรรณ กลิ่นนาค, ดร. (อภ.บ.)	สัมภาษณ์ วันที่ 11 กรกฎาคม 2565
3. แม่ชีจิราพร ทิพย์ดวงรัตน์ (ศน.บ)	สัมภาษณ์ วันที่ 11 กรกฎาคม 2565
4. แม่ชีอชิรญา จริ่งวาจา (ศน.ม.)	สัมภาษณ์ วันที่ 12 กรกฎาคม 2565
5. แม่ชีนิภาภรณ์ เทียนซ้อน	สัมภาษณ์ วันที่ 12 กรกฎาคม 2565
6. แม่ชีเตือนใจ ระเบียบ	สัมภาษณ์ วันที่ 12 กรกฎาคม 2565
7. แม่ชีอภิญญา เกตุสง่า	สัมภาษณ์ วันที่ 12 กรกฎาคม 2565
8. แม่ชีอัญชิษชาล ธีรยสวัสดิ์	สัมภาษณ์ วันที่ 12 กรกฎาคม 2565
9. แม่ชีวรรณมา แต่งอ่อน	สัมภาษณ์ วันที่ 12 กรกฎาคม 2565
10. แม่ชีวิไลย์ บุญเพ็ญ	สัมภาษณ์ วันที่ 12 กรกฎาคม 2565

นักวิชาการ 10 รูป/คน

1. รองศาสตราจารย์ ดร.ศรชัย ท้าวมิตร	สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565
2. อาจารย์ ดร.กฤตสุขิน พลเสน	สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565
3. คุณพนัชนพษ์พรรณ โพธิสถิรวางกุล	สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565
4. พระเจริญพงษ์ ธรรมทีโป, ดร.	สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2565
5. ดร.นายแพทย์บรรพต ตันธีรวงศ์	สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2565
6. ดร.กฤติยา ถ้ำทอง	สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2565
7. อาจารย์สงคราม จันทาศรี	สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2565
8. พระมหาสันติราษฎร์ ฌานสมบัติ, ดร. (ป.ธ.9)	สัมภาษณ์ วันที่ 22 กรกฎาคม 2565
9. นายมนต์เทียน มนตราภิบุลย์	สัมภาษณ์ วันที่ 22 กรกฎาคม 2565
10. พระมหาชิต ฐานชิตโต, ผศ.ดร.	สัมภาษณ์ วันที่ 30 กรกฎาคม 2565

พุทธศาสนิกชน 10 คน

1. คุณมนีรัตน์ มีจันเพชร	สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565
2. คุณวนิดา ชุติกาวิทย์	สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565
3. คุณสุภาพร บำรุงวงศ์	สัมภาษณ์ วันที่ 13 กรกฎาคม 2565
4. อาจารย์ ดร.ฐากุล หอมกลิ่น	สัมภาษณ์ วันที่ 13 กรกฎาคม 2565
5. คุณมาลินี จิกรานต์	สัมภาษณ์ วันที่ 20 กรกฎาคม 2565
6. อาจารย์จันทิมา แสงแพร	สัมภาษณ์ วันที่ 24 กรกฎาคม 2565
7. ดร.วณิชญา ชัยยา	สัมภาษณ์ วันที่ 26 กรกฎาคม 2565
8. คุณธนีสร พลศักดิ์	สัมภาษณ์ วันที่ 27 กรกฎาคม 2565
9. คุณวิจิต ทองประเสริฐ (ศน.ม.)	สัมภาษณ์ วันที่ 27 กรกฎาคม 2565
10. คุณธัญสมร อุปักดิ์	สัมภาษณ์ วันที่ 28 กรกฎาคม 2565

ภาคผนวก ง
ภาพผู้ให้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์พระสงฆ์ 10 รูป

พระครูปลัดทินกร อีสโร, ดร.
สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565

พระมหาชนบ สหายปญโญ, ป.ธ.9,ดร.
สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565

พระมหานิตติคุณ ฐิตินันท์
รศ.ดร.ธวัช หอมทวนลม (ที่ปรึกษาโครงการวิจัย)
เมตตาช่วยสัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565

พระศุภวัฒน์ ฐานวุฑโฒ
สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565

พระสุรราช สลยจิตโต
สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565

พระกิตติฐานันดร นาควโร
สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565

พระมหาพิพัฒน์ ปวทุตโน
สัมภาษณ์ วันที่ 22 กรกฎาคม 2565

พระมหาวุฒิชัย ธมฺมวิสุโข
สัมภาษณ์ วันที่ 22 กรกฎาคม 2565

พระสมรรัตน์ รตนสโม, ดร.

สัมภาษณ์ วันที่ 30 กรกฎาคม 2565

พระสามารถ سماจาโร

สัมภาษณ์ วันที่ 30 กรกฎาคม 2565

สัมภาษณ์แม่ชี 10 ท่าน

แม่ชีอนันดา นาคบุญ (อธิธรรมบัณฑิต มจร)
หัวหน้าสำนักแม่ชีไทย ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม

แม่ชีปราณี เกิดเปี่ยม
นักศึกษาปริญญาตรี มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ผู้ช่วยนักวิจัยในการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์

แม่ชีวิมลย์ บุญเพ็ญ, แม่ชีนิภาภรณ์ เทียนซ้อน, แม่ชีเตือนใจ ระเบียบ, แม่ชีอภิญญา เกตุสง่า,
และแม่ชีอัญชิษารัฐ ันยสวัสดิ์ เมตตาให้สัมภาษณ์

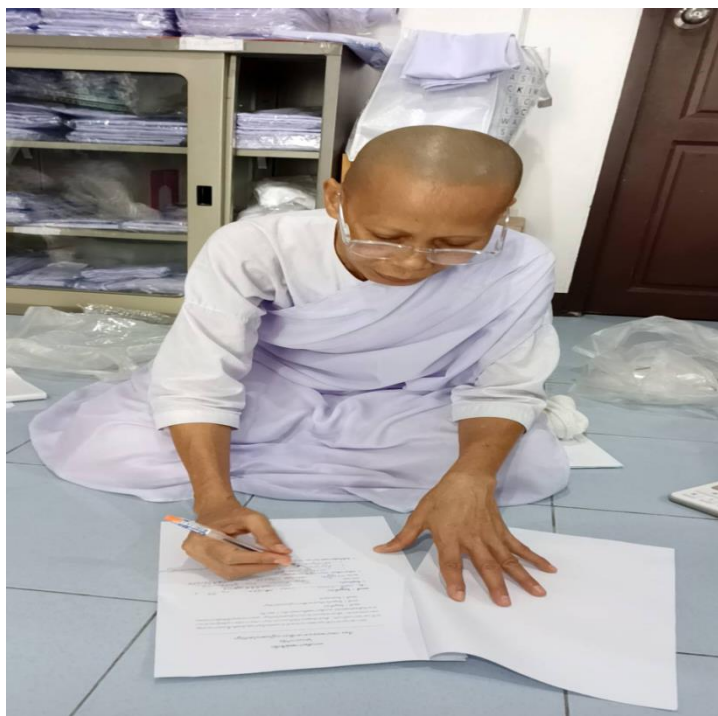
แม่ชีสุภาพรรณ กลิ่นนาค, ดร. (อภิธรรมบัณฑิต) มจร
สัมภาษณ์วันที่ 11 กรกฎาคม 2565

แม่ชีอชิรญา จริ่งวาจา (ศน.ม.) เจ้าหน้าที่ มจร
สัมภาษณ์วันที่ 12 กรกฎาคม 2565

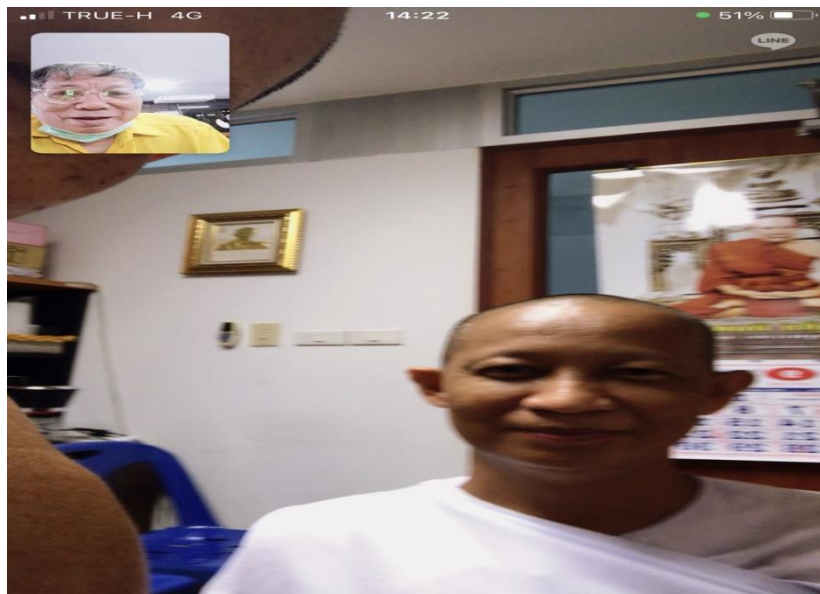

แม่ชีจิราพร ทิพย์ดวงรัตน์ (ศน.บ) มจร
สัมภาษณ์ วันที่ 11 กรกฎาคม 2565

แม่ชีวรรณา แดงอ่อน (แม่ชีไทย ศาลายา)
สัมภาษณ์ วันที่ 12 กรกฎาคม 2565

สัมภาษณ์นักวิชาการ 10 รูป/คน

รองศาสตราจารย์ ดร.ศรชัย ท้าวมิตร
สัมภาษณ์ออนไลน์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565

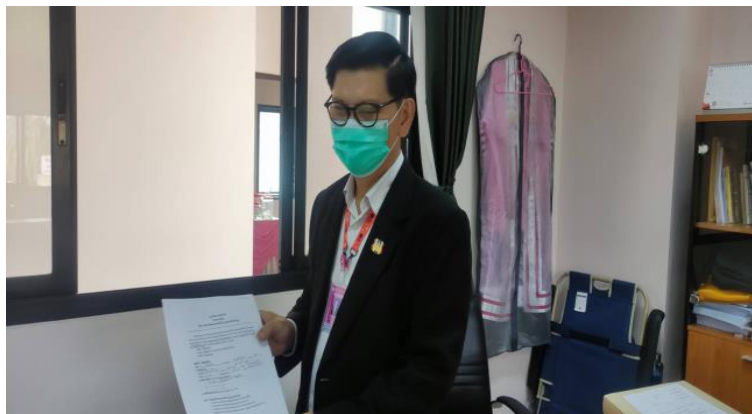
อาจารย์ ดร.กฤตสุขิน พลเสน
สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565

คุณพงษ์พจน์ พรณ โพธิสถิรวางกุล
สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565

พระเจริญพงษ์ ธรรมทีโป, ดร.
สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2565

ดร.นายแพทย์บรรพต ตันธีรวงศ์
สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2565

ดร.กฤติยา ถ้ำทอง
สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2565

อาจารย์สงคราม จันทาศิริ
สัมภาษณ์ วันที่ 10 กรกฎาคม 2565

พระมหาสันติราษฎร์ ฌานสมบัติ, ดร. (ป.ธ.9)
สัมภาษณ์ วันที่ 22 กรกฎาคม 2565

พระมหาชิต จานชิต, ผศ.ดร.
สัมภาษณ์ วันที่ 30 กรกฎาคม 2565

นายมนต์เทียน มนตราภิบุลย์
สัมภาษณ์ วันที่ 22 กรกฎาคม 2565

สัมภาษณ์พุทธศาสนิกชน 10 คน

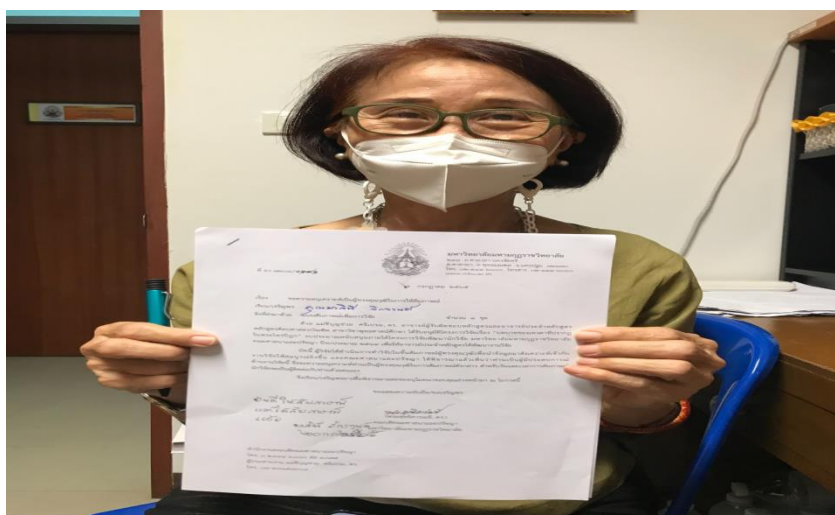
คุณณิรัตน์ มีจั่นเพชร
สัมภาษณ์ วันที่ 7 กรกฎาคม 2565

คุณวนิดา ชุติกาวิทย์
สัมภาษณ์ วันที่ 9 กรกฎาคม 2565

คุณสุภาพร บำรุงวงศ์
สัมภาษณ์ วันที่ 13 กรกฎาคม 2565

คุณมาลินี จิกรานต์
สัมภาษณ์ วันที่ 13 กรกฎาคม 2565

อาจารย์ ดร.ฐากูล หอมกลิ่น
สัมภาษณ์ วันที่ 13 กรกฎาคม 2565

คุณธนีสร พลศักดิ์
สัมภาษณ์ วันที่ 24 กรกฎาคม 2565

อาจารย์จันทิมา แสงแพร
สัมภาษณ์ วันที่ 24 กรกฎาคม 2565

ดร.วณิชญา ชัยยา
สัมภาษณ์ วันที่ 26 กรกฎาคม 2565

คุณวิจิต ทองประเสริฐ
สัมภาษณ์ วันที่ 27 กรกฎาคม 2565

คุณฉัตรสมร อุปภักดี
สัมภาษณ์ วันที่ 28 กรกฎาคม 2565

ภาคผนวก จ
ใบรับรองจริยธรรมในมนุษย์

ที่ จว. ๑๔๖/๒๕๖๕

เอกสารรับรองผลการพิจารณาจริยธรรมการทำวิจัยในคน
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

๑. ชื่อโครงการวิจัย

ชื่อเรื่อง : บทบาทของเทศบาลที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

TITLE : THE ROLE OF THE VATĀ APPEAR IN TRIPITAKA

๒. ชื่อหัวหน้าโครงการวิจัย

แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม

๓. ผลการพิจารณาของคณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในคน

คณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย ในการประชุมครั้งที่ ๔/๒๕๖๕ วันที่ ๒๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๕ มติที่ ๒๓๓/๒๕๖๕ ได้พิจารณาแล้วเห็นว่า โครงการวิจัยดังกล่าวเป็นไปตามหลักการของจริยธรรมการวิจัยในคน โดยที่ผู้วิจัยเคารพสิทธิและศักดิ์ศรีในความเป็นมนุษย์ ไม่มีการล่วงละเมิดสิทธิ และไม่ก่อให้เกิดอันตรายแก่ตัวอย่างการวิจัย กลุ่มตัวอย่างและผู้เข้าร่วมในโครงการวิจัย

จึงเห็นสมควรให้ดำเนินการวิจัยในข้อข่ายของโครงการวิจัยที่เสนอได้ ตั้งแต่วันที่ออกเอกสารรับรองผลการพิจารณาการทําวิจัยในฉบับนี้ จนถึงวันที่ ๒๔ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๖

ออกให้ ณ วันที่ ๒๔ เดือน พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๖๕

ลงนาม

7-12-8

(พระมหามหาวินทร์ ปรีสุตตโม, ผศ.ดร.)
ประธานคณะกรรมการจริยธรรมการทำวิจัยในคน
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ประวัตินักวิจัย

1. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย) : แมชีบุญช่วย ศรีเปรม

2. ตำแหน่ง : อาจารย์

3. ประวัติการศึกษา

พ.ศ. 2537 อภิธรรมบัณฑิต (อภิ.บ.) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2544 บาลีศึกษาประโยค 9 (บ.ศ.9) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2548 ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (ศน.ม.) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2553 ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ศน.ด.) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2563 ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.) มหาวิทยาลัยรามคำแหง

4. ประวัติการทำงาน

พ.ศ. 2556-2562 อาจารย์พิเศษ คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2563-ปัจจุบัน อาจารย์ประจำ คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

5. ผลงานทางวิชาการ

1. บุญช่วย ศรีเปรม และ ธวัช หอมทวนลม. (2565). พุทธวิธีในการสอนคนของพระพุทธเจ้า. การประชุมระดับชาติครั้งที่ 4 และนานาชาติครั้งที่ 1 วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, หน้า 191-205.

2. บุญช่วย ศรีเปรม. (2565). การประยุกต์ใช้หลักสราณียธรรมเสริมสร้างวิถีชีวิตใหม่ของคนไทยในยุคโควิด 19. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 4 พ.ศ.2565 "พุทธศาสนาและปรัชญา: แนวคิด มุมมอง สู่สันติภาพ. คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. หน้า 216-225.

3. บุญช่วย ศรีเปรม. (2564). มุมมองพระอภิธรรมกับสังคมไทย. The Perspective of Abidhamma in Thai Society. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 3 คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: เจพรีนท์ 94. หน้า 390 - 402.

4. บุญช่วย ศรีเปรม. (2563). อิทธิพลของศาสนาที่มีต่อมนุษย์. Influence of Religions on Humans. รายงานสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 2 เล่มที่ 1 “ปรัชญาสุวรรณหุมิ: กระบวนทัศน์พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาชีวิตในศตวรรษที่ 21” “Suvannabhumi Philosophy :

Buddhist Paradigm for life Development in the 21st Century”. คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.นครปฐม:สาละพิม์พการ.หน้า 394.

5. บุญช่วย ศรีเปรม. (2563). จิตของสัตว์โลกในกามาวจรภูมิ. The Mind of Animal World in Kamavacaraphumi. เอกสารประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 3 (proceeding) New Normal สังคมใหม่ในโลกโควิด-19. วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. หน้า 49. (ผลงานนี้ได้ผ่านการตรวจสอบการลอกเลียนวรรณกรรมทางวิชาการด้วยโปรแกรมอักษราวิสุทธิมีค่าดัชนีความคล้ายคลึงกัน (Similarity Index) ที่ 1.07%)

6. ผลงานการวิจัย

6.1 งานวิจัย

1. หัวหน้าโครงการวิจัย “เรื่องศึกษาวิเคราะห์จิตที่ปรากฏในคัมภีร์อภิดัมมัตถสังคหะ” AN ANALYTICAL STUDY OF THE MIND THAT APPEARS IN THE ABHIDHAMMATTHASANGHA SCRIPTURE รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2563

2. หัวหน้าโครงการวิจัย“เรื่องศึกษาวิเคราะห์สตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท” A Critical Study of Women in Theravada Buddhism. รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2561

3. หัวหน้าโครงการวิจัย“เรื่องแนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักสามัคคีธรรมของชุมชนบางลำพู”แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. THE LIVNG ACCORDING TO SAMAKKHI DHAMMA OF BANGLUMPOO COMMUNITY SUB-DISTRICT CHANASONGKRAM, DISTRICT PHRANA - KHON BANGKOK. รายงานการวิจัยนี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2560

4. นักวิจัย “เรื่องสภาพการเป็นอยู่ของผู้สูงอายุหมู่บ้านท่าทุ่งนา”ตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรีได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยประจำปีงบประมาณ 2559

5. หัวหน้าโครงการวิจัย “เรื่องการใช้วิธีการสอนแบบถาม-ตอบ เพื่อปรับพื้นฐานความรู้ให้เกิดความสนใจในวิชาอภิดัมมปิฎกแก่นักศึกษาชั้นปีที่ 2 สาขาพุทธศาสตร์ คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ศาลายา ภาควิชาการศึกษาปีที่ 2 ปีการศึกษา 2556”

6. นักวิจัย “เรื่องการใช้หลักธรรมเป็นโลกบาลของนักเรียน โรงเรียนศึกษานารีวิทยา เขตบางบอนกรุงเทพมหานคร” รายงานการวิจัยนี้ ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ประจำปีงบประมาณ 2551

6.2 งานตีพิมพ์

1. แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม. (2565). ศึกษาวิเคราะห์จิตที่ปรากฏในคัมภีร์อภิมมัตถสังคหะ. *วารสาร มจร พุทธปัญญาปริทรรศน์*, 7 (2), หน้า 16-30.
2. แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม. (2564). แนวทางการดำเนินชีวิตตามหลักสามัคคีธรรมของชุมชน บางลำพู แขวงชนะสงคราม เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร. *The Living according to SamakkhiDhamma of Banglamphu Community, Chanasongkram Sub-district, Phrana - khon District, Bangkok. วารสารปรัชญาปริทรรศน์*, 26 (2), หน้า 93-101.
3. แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม. (2563). ศึกษาวิเคราะห์สตรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท. A Critical Study of Women in Theravada Buddhism. Thai Journal Citation index (TCI) *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, 6 (1), หน้า 1-14.
4. แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม. (2563). เรื่องการใช้วิธีการสอนแบบถาม-ตอบ เพื่อปรับพื้นฐานความรู้ให้เกิดความสนใจในวิชาอภิธรรมปิฎกแก่นักศึกษาชั้นปีที่ 2 สาขาพุทธศาสตร์ คณะศาสนา และปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ศาลายา ภาควิชาการศึกษาที่ 2 ปีการศึกษา 2556". TO ASK AND ANSWER QUESTION ABOUT THE FOUNDATION OF KNOWLEDGE TO TRAVEL MORE AN TO BE INTERESTING IN ABHIDHAMMAPITAKA SUBJEC TO 2nd YEAR STUDENTS OBUDDHIST STUDIES IN FACULTY OF RELIGION AND PHILOSOPHY, MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY, SALAYA, 2nd SEMESTER, A CADEMIC YEAR 1013. *วารสารปรัชญาปริทัศน์*, 25 (1), หน้า 52-58.
5. แม่ชีบุญช่วย ศรีเปรม. (2559). สภาพการเป็นอยู่ของผู้สูงอายุหมู่บ้านท่าพุ่งนา"ตำบลไทรโยค อำเภอไทรโยค จังหวัดกาญจนบุรี. *The Living Condition of the Elderly Ban Thathoongna Chaiyok District Kanjanaburi Province. การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัย บัณฑิตศึกษาระดับชาติประจำปี 2559. เอกสารบทความรายงานวิจัย, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. (นนทบุรี : หจก.นิติธรรมการพิมพ์), หน้า 54-62.*

7. สถานที่ทำงานปัจจุบัน

คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เลขที่ 248 หมู่ 1 ถนน ศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170

โทรศัพท์: 024445000 ต่อ 1075-1 E-mail: boonchuay132@gmail.com

ประวัตินักวิจัย

1. ชื่อ/นามสกุล พระครูวินัยธรบุญศรี ภาณุวุฒโฒ (วงศ์แก้ว), ผศ.ดร.
2. ตำแหน่ง อาจารย์
3. ประวัติการศึกษา
 - พ.ศ. 2532 ศาสตราจารย์บัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2539 M.A. (Linguistics) Banaras Hindu University, India
 - พ.ศ. 2553 ศาสตราจารย์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
4. ประวัติการทำงาน
 - พ.ศ. 2533 เลขานุการคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2541-2544 รองคณบดีคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2541 รักษาการผู้อำนวยการ วช.ล้านนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2544 – 2554 คณบดีคณะมนุษยศาสตร์ 2 วาระ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2544-2554คณะกรรมการบริหารคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2555 -2557 รักษาการคณบดี บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2557 -2561 คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2557-2561 กรรมการสภามหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2544- 2561กรรมการสภาวิชาการ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2544-2561 คณะกรรมการบริหาร สถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ.2555- 2561คณะกรรมการบริหาร บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2555-2561 บรรณาธิการบริหาร วารสารบัณฑิตยศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
 - พ.ศ. 2557-2561 ประธานกรรมการบริหาร หลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พ.ศ. 2561-2566 อาจารย์ประจำหลักสูตร สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

5. ผลงานทางวิชาการ

พระมหาบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และ ดร.สุมานพ ศิวารัตน์. (2562). “การเสริมสร้างรูปแบบการ
พึ่งตนเองตามแนวทางสัมมาทิฐิในชุมชนเมืองจิ้ง อำเภอยะผิง จังหวัดน่าน”, *นำเสนอ
งานการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 17 และระดับนานาชาติครั้งที่ 1* บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย,

พระมหาบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ. (2563). “THE ROLES OF MODERATION
(MATTANÑUTĀ) IN BUDDHISM TOWARDS THE SOCIAL CONFLICT RESOLUTION Journal
of International Buddhist Studies Vol.

พระมหาบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ. (2564). “รูปแบบการสร้างเครือข่ายพุทธศาสนศึกษา
เพื่อการพัฒนาชุมชนในสังคมไทย”. *นำเสนองานการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 19
และระดับนานาชาติครั้งที่ 3*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ. (2562) “การบวชในพระพุทธศาสนา”, *นำเสนองาน
การประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 17 และระดับนานาชาติครั้งที่ 1*. บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ. (2563). “ความเชื่อที่ถูกต้องของพุทธศาสนิกชน ใน
ศตวรรษที่ 21” *นำเสนองานการประชุมวิชาการระดับชาติครั้งที่ 18 และระดับนานาชาติ
ครั้งที่ 2*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ. (2563). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์สมณภาวะในมิติ
พระพุทธศาสนาเถรวาท” *การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 18 และระดับนานาชาติ
ครั้งที่ 2*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ. (2563). “อุบาสกอุบาสิกาต้นแบบในพุทธกาล : มิติ
การนุบำรุงพระพุทธศาสนา” *การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 18 และระดับ
นานาชาติ ครั้งที่ 2*. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

Phramaha Boonsri Nanavuddho, Asst.Prof.Dr. (2565).and others “Buddhist Management
of Life in the Next Normal” *การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 20 และระดับ
นานาชาติ ครั้งที่ 4* มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ.. (2565). “แนวทางการพัฒนาธรรมทายาทในพระพุทธรศาสนาเถรวาท” การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 20 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 4. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย พ.ศ. 2565

พระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ.. (2565). “วิธีปฏิบัติของท้าวสักกะ : การพัฒนาศักยภาพชาวพุทธ” การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 20 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 4. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ.. (2565). “แนวการสร้างเสริมคุณธรรมจริยธรรมของนักศึกษาด้วยหลักพุทธธรรม”. การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 20 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 4. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ. . (2565). “ความสัมพันธ์ระหว่างโหราศาสตร์กับพระพุทธรศาสนา” การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 20 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 4. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ. . (2565). “การพัฒนาชีวิตตามแนวพุทธปาฏิหาริย์ ในศตวรรษที่ 21” การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 20 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 4. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ. (2565). “หลักการดำเนินชีวิตตามแนวธรรมของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต” การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 20 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 4 มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระครูวินัยธรบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร. และคณะ. (2565). “โรงเรียนอนุบาลสงขลา องค์กรแห่งความสุขตามแนวพุทธศาสตร์” การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 20 และระดับนานาชาติ ครั้งที่ 4. มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

6. ผลงานการวิจัย

งานวิจัย/งานตีพิมพ์

พระมหาบุญศรี ญาณวุฑโฒ. (2555). “การศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาพุทธศาสนทายาทให้ยั่งยืน”วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาบุญศรี ญาณวุฑโฒ, ผศ.ดร.และคณะ. (2560). “สภาพการเป็นอยู่ของผู้สูงอายุหมู่บ้านท่าทุ่งนา ต.ไทรโยค อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี” วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย.

พระมหาบุญศรี ญาณวุฑโฒ. (2555). “การศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาพุทธศาสนทายาทให้ยั่งยืน”วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 3 (1) หน้า 21-32.

พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร.และคณะ. (2560). “สภาพการเป็นอยู่ของผู้สูงอายุหมู่บ้านท่าทุ่งนา ต.ไทรโยค อ.ไทรโยค จ.กาญจนบุรี” *วารสารสถาบันวิจัยญาณสังวร, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย*, 8 (1)

พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร.และคณะ. (2562). “การเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมด้วยเบญจธรรม แก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษา โรงเรียนศึกษานารีวิทยา เขตบางบอน กรุงเทพมหานคร”, *วารสารสถาบันวิทยาการจัดการแห่งแปซิฟิก (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 5 (1)

พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร.และคณะ. (2562). “การสร้างภูมิคุ้มกันเพื่อป้องกันการติดยาเสพติดในเยาวชนด้วยหลักพุทธธรรม”, *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, 15 ฉบับเพิ่มเติม

พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร. และคณะ. (2564). “อภิสมถาจารย์:การพัฒนาบุคลิกภาพตามแนวพระพุทธรศาสนา” *Journal of Arts Management Vol.*

พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร. และคณะ. (2565). “บูรณาการพุทธวิธีการสอนในโรงเรียนวิถีพุทธ” *วารสาร มจร บัณฑิตศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*, 8 (2).

พระมหาบุญศรี ญาณวฑฺฒโน, ผศ.ดร. และคณะ. . (2566). “การพัฒนาพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน” *วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 12 (1).

7. สถานที่ทำงานปัจจุบัน

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย เลขที่ 248 หมู่ 1 ถนนศาลายา-นครชัยศรี ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170